

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

32. 019. 5:355. 3(497. 11+497. 16)
659. 3/. 4:355. 02(497. 11+497. 16)
659. 3/. 4:351. 86(497. 11+497. 16)

JAVNOST Srbije i Crne Gore o reformi
Vojske : rezultati istraživanja : III krug /
[Jasmina Glišić. . . et al.]. – Beograd :
Centar za civilno-vojne odnose, 2004
(Beograd : Goragraf). – 137 str. : graf.
prikazi, tabele; 21cm

Tiraž 300. – Podaci o autorima preuzeti
iz kolofona. – Napomene i bibliografske
reference uz tekst.

ISBN 86-83543-26-9

1. Глишић, Јасмина

а) Јавно мњење – Војска Србије и Црне
Горе – Реформа б) Војска – Реформа –
Масовне комуникације – Србија и Црна Гора
COBISS. SR-ID 114054412

Javnost Srbije i Crne Gore o reformi Vojske

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

▶▶▶ III KRUG

Beograd • april 2004

JAVNOST SRBIJE I CRNE GORE O REFORMI VOJSKE
Rezultati istraživanja – III krug

*Jasmina Glišić
Miroslav Hadžić
Milorad Timotić
Jovanka Matić*

Izdavač
Centar za civilno-vojne odnose, Beograd
www.ccmr-bg.org

Za izdavača
Željko Ivaniš

Stručna redakcija
Jasmina Glišić

Lektura i korektura
Tatjana Hadžić

Priprema za štampu
Violeta Đokić

Dizajn korica
Marija Vuksanović

Tiraž
300 primeraka

Štampa
Goragraf, Beograd

Istraživanje i objavljivanje rezultata pomogla je Vlada Velike Britanije

ISBN – 86-83543-26-9
Beograd, april 2004.

S A D R Ž A J

I DEO

PODACI O ISTRAŽIVANJU	7
OBAVEŠTENOST GRAĐANA O VOJSKI	17
Izvori informisanja	25
Medijska pažnja	30
Zanimljive teme	33
GRAĐANI O STANJU U VOJSKI	37
Poverenje u Vojsku SCG	39
Razlozi (ne)poverenja	40
Vojska i politika	44
Poverenje u naredbodavce	46
Stanje u Vojsci	50
Ocena rada nadređenih	55
Viđenje ratnih zločina	57
OČEKIVANJA GRAĐANA OD REFORME VOJSKE	63
Bezbednosne pretnje	65
Bezbednosne integracije	72
Pravci reforme vojske	77

II DEO

MEDIJSKO IZVEŠTAVANJE O ODBRANI I VOJSKI	87
Specijalizovani TV program „Dozvolite...“	90
<i>Cilj, metod i uzorak istraživanja .....</i>	<i>90</i>
<i>Medijski format programa .....</i>	<i>91</i>
<i>Uređivački koncept .....</i>	<i>94</i>
<i>Aktuelnost .....</i>	<i>96</i>
<i>Ekskluzivnost .....</i>	<i>98</i>
<i>Analitičnost .....</i>	<i>100</i>
<i>Tematska raznovrsnost .....</i>	<i>102</i>
<i>Raznovrsnost mišljenja .....</i>	<i>106</i>
<i>Novinarska retorika .....</i>	<i>109</i>
<i>Imidž Vojske .....</i>	<i>112</i>
Izveštavanje nedeljne štampe o vojnim temama	116

ZAKLJUČCI	125
------------------------	------------

Miroslav Hadžić

PODACI O ISTRAŽIVANJU

Jednu od konstantnih nalaza iz istraživanja javnog mnjenja u Srbiji tokom poslednjih deset godina predstavlja visoko poverenje ispitanika u Vojsku Jugoslavije, a potom i u njenu naslednicu – Vojsku Srbije i Crne Gore. Na listi institucija kojima se najviše veruje Vojska je uglavnom zauzimala jedno od tri prva mesta. Nakon septembra 1992. godine, kad joj je verovalo samo 46% pitanih u Srbiji, u Vojsku je između 1993. i 1996. godine imalo poverenje više od 50% ispitanika da bi ono maja 1997. godine palo na 43%. Potom je usledio stalni rast poverenja građana (ispitanika) u Vojsku da bi juna 1998. godine ono prvi put nadmašilo 60. podeok. Od tada pa do danas broj onih koji veruju Vojsci stalno se kreće u rasponu od 60% do 83%. Gornju tačku poverenja Vojska je dostigla oktobra 2000, da bi joj se ponovo približila (81%) aprila 2002. godine.¹

Sve ovo vreme istraživačima uopšte nije bilo lako da objasne izvore, razloge i značenja ovako velikog poverenja građana (ispitanika) u Vojsku. Tim pre, što je ono (poverenje) bilo relativno postojano, odnosno malo zavisno od stvarnog stanja u vojsci i pristizućih a negativnih rezultata njene tekuće, političke i ratne, zloupotrebe.

Teškoće u interpretaciji su pretežno bile uzrokovane činjenicom da se interes istraživača za vojsku uglavnom iscrpljivao u merenju poverenja javnosti u nju. I to samo u okviru merenja poverenja u ključne institucije sistema i/ili poretka.² O tome svedoči činjenica da u ovom periodu nije urađeno ijedno (javno) istraživanje kome bi vojska, odnosno civilno-vojni odnosi u Srbiji/SRJ bili u centru pažnje. Izuzetak predstavlja istraživanje Centra za civilno-vojne odnose o stanju ljudskih prava u Vojsci Jugoslavije (mart 2001. godine), kojom prilikom su uz ostalo ispitivani stavovi građana Srbije o stanju u Vojsci, političkom delovanju Generalštaba i Vojske, kao i odnos ispitanika prema ulasku SRJ u Partnerstvo za mir.³

¹ Prema: Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje, Institut društvenih nauka, Beograd, www.cpijm.org.yu

² Uporedi: Delegitimizacija sistema i njegovih institucija, u Dva oglada o legitimitetu, Zoran Đ. Slavujević, Srećko Mihačević, Institut društvenih nauka, Friedrich Ebert Stiftung, Beograd, 1999, str. 9-134, posebno str. 54-62

³ Prikaz i interpretaciju rezultata vidi u: Milorad Timotić, Javno mnjenje Srbije o ljudskim pravima u Vojsci Jugoslavije, u: Zaštita ljudskih prava u vojsci i policiji, Miroslav Hadžić (ur.), Centar za civilno-vojne odnose, Beograd, 2003, str. 69-91

Iz medija se moglo saznati da je Generalštab Vojske (Uprava za informisanje i moral) povremeno radio ili naručivao takva istraživanja za svoje potrebe. Međutim, u javnost su – posebno pre, u toku i nakon agresije NATO na SRJ/Srbiju – stizali samo rezultati koji potvrđuju veliko poverenje građana u Vojsku, odnosno svedoče o snažnom patriotizmu, te visokoj borbenoj spremnosti i moralu Vojske i njenih pripadnika. Javnost, a posebno naučna, u tim je prilikama bila uskraćena za nužne informacije o prezentovanim istraživanjima (uzorak, instrumenti, metode), kao što joj je i većina dobijenih rezultata ostala nepoznata.

Odatle su istraživači stalno bili na mucu kako da objasne zbog čega u razorenom društvu i državi, kakva je bila Srbija pod Miloševićem, vojska uživa veliko ili najveće poverenje javnosti. Odnosno, zbog čega građani (ispitanici) previdaju notornu činjenicu da je i vojska bila izložena pogubnom dejstvu posledica ratnog (samo)razaranja rodnog društva i države. Te da, u krajnjoj instanci, vojska ne može biti bolja od matičnog društva niti može da uliva više poverenja od ostalih aktera (institucija), koji su tom razaranju presudno doprineli. Sudeći po iskazanim stavovima građani (ispitanici), štaviše, kao da nisu hteli ili mogli da se suoče sa činjenicom da su Vojska i njen generalski vrh bili jedan od ključnih instrumenata Miloševićeve svesti, te time i direktni saučesnici nacionalnih i državnih poraza. U stavovima ispitanika se, povrhu svega, nisu mogli nazreti efekti činjenice da je ta vojska pod različitim imenima u deset godina doživela poraze u četiri unutrašnja rata. Zato je i registar korišćenih objašnjenja – od autoritarnog nasleđa i tradicionalno-patrijarhalne strukture sprskog društva, pa preko njegove vrednosno-ideološke vezanosti za (oslobodilački) rat i vojsku do situacionog straha za porodičnu i ličnu sigurnost, kao i propagandno-manipulativnih sposobnosti starog režima i vojnog vrha – ubrzo postao nedovoljan za valjano objašnjenje ovog paradoksa.

Naime, iz pomenutih se istraživanja nije moglo saznati iz kojih razloga velika većina građana (ispitanika) svoje poverenje uporno i

dosledno poklanja Vojsci. Kao što je ostajalo nepoznato i zašto joj preostali, a znatno manji, broj ispitanika ne veruje. Isto tako, nepoznatim su ostali izvori saznanja građana, te stepen njihove stvarne obaveštenosti o stanju u Vojsci. Ostalo je, takođe, neznano kako građani doživljavaju i vrednuju ratni i (dnevno)politički angažman generalskih elita i potčinjene im Vojske. Sledstveno tome, nije bilo moguće, pored ostalog, saznati i kakvu bi to vojsku želeli da imaju građani Srbije/SRJ.

Rečene su manjkavosti dobile na snazi nakon izbornog svrgavanja režima Slobodana Miloševića. Pored toga što su izbegle da započnu radikalnu reformu Vojske nove vlasti nisu ni pokušale bar da saznaju koja su i kakva očekivanja građana (birača) tim povodom. Nema, isto tako, javnih dokaza da su novi vladaroci naučnim postupkom izmerili reformske kapacitete Vojske i njenih pripadnika, a posebno njihovu spremnost da prihvate i podnesu socio-ekonomske i profesionalne troškove najavljenih radikalnih zahvata. Stiče se utisak da su nosioci vlasti, ali i istraživači javnog mnjenja svoj interes suzili samo na proveru odnosa javnosti prema bezbednosnoj integraciji Srbije i Crne Gore u evroatlantsku zajednicu. I to, integraciju svedenu na učlanjenje SCG u program „Partnerstvo za mir“, a potom i u NATO.

II

Iskustva zemalja u tranziciji i postkonfliktnih društava jasno pokazuju da je reforma vojske, kao deo celovite reforme oružanih snaga (vojska, policija, tajne službe, parapolicijske snage) i sektora bezbednosti dug, složen i skup poduhvat. Postoktobarska iskustva Srbije (SCG) govore da je to i visokorizičan naum. Brojni incidenti, koji su vrhunili ubistvom Zorana Đinđića, potvrdili su da se skriveni posednici (ubilačke) moći u vojsci i policiji – delovi službi bezbednosti i specijalnih jedinica – neće lako i dobrovoljno potčiniti demokratski izabranim vlastima. Postalo je, štaviše, jasno da su oni spremni da tu

vlast u saradnji sa ostacima starog režima smene ili silom svrgnu. Tim brže, ako se ona usudi da politički propita i eventualno sudski procesuirati jedinačni doprinos pripadnika ovih službi/jedinica prelivanju u ratova i kršenju međunarodnog humanitarnog prava.

Time je ponovo potvrđeno da Srbija i Crna Gora – svaka za sebe, ali i zajedno – ne mogu imati demokratski poredak dok prethodno i/ili uporedo a radikalno ne reformišu nasleđenu vojsku, policije i tajne službe. Sve ovo, dakako, važi samo pod pretpostavkom da novi/stari posednici vlasti uopšte hoće takav poredak. Izostanak temeljne reforme sektora bezbednosti nalaže stoga metodičku sumnju u volju, ali i prodemokratske kapacitete kako vlasti u Srbiji – od izvornog do krnjeg DOS, tako i vlasti u Crnoj Gori – legitimisane prvo Miloševićem a potom nasuprot njemu.

Razumno je, međutim, pretpostaviti da će vlasti i u Srbiji i u Crnoj Gori, te time i u iznuđenoj im zajednici, pre ili kasnije morati da reformišu zatečene oružane snage i sektor bezbednosti. I to bar iz dva razloga: prvo, da bi sačuvale svoju vlast ali i život, i drugo, jer će ih na to prisiljavati strani umešači (EU, SAD, NATO). Dozvolimo, takođe, da među vladajućim elitama postoji barem načelna saglasnost o nužnosti i hitnosti rečene reforme. U prilog tome govori i lakoća s kojom su čelnici vlasti ovladali novom retorikom, te svi bez ustezanja debatuju reformu vojske, licitiraju njenu buduću veličinu i stavljaju je – ko pod civilnu ko pod demokratsku civilnu – kontrolu. Nema dokaza da za sada ikome od njih smeta to što ne postoji državni plan za reformu vojske, što još nije usvojena strategija odbrane, što Skupština SCG nije formirala Odbor za odbranu i bezbednost, što o reformskim namerama VSO i ministra odbrane više znaju u Briselu nego u Beogradu i Podgorici, i tako redom.

No, uvažimo da je još uvek na delu konsolidacija vlasti u Zajednici, te da Vrhovni savet odbrane i ministar/Ministarstvo odbrane (verovatno) finalizuju planove i programe za reformu Vojske. Razumno je očekivati da je ključnim odlučiocima jasno da takav zahvat iste plan-

sko i trajno angažovanje svih kapaciteta i resursa društva. Nadasve, za nameravanu reformu je neophodno pribaviti javnu podršku velike većine građana. Ne manje je važno i mnogo bezbednije da uz reformu pristanu oficirski i podoficirski kor Vojske. Da bi potrebnu podršku pribavili i održali politički odlučio bi trebalo da (sa)znaju šta o tome misle građani, odnosno (pod)oficiri. Jedan od izvora im mogu biti i specijalizovana ili tematska istraživanja javnog mnjenja. Tek na toj osnovi oni će moći da, ako budu hteli, optimalno usklade svoje (i državne) potrebe sa očekivanjima (i podrškom) građana, odnosno sa reformskim potencijalima društva i Vojske.

Polazeći od izloženih uvida i pretpostavki Centar za civilno-vojne odnose, nevladina organizacija iz Beograda, je uz podršku vlade Velike Britanije, započeo jednogodišnje istraživanje odnosa javnosti Srbije i Crne Gore prema reformi Vojske. Projekt, kojim rukovodi prof. dr Miroslav Hadžić, sadrži dva podprojekta. U zahvatu prvog, kojim rukovodi mr Milorad Timotić, je standardno ispitivanje stavova građana Srbije, bez Kosova i Metohije, i građana Crne Gore prema brojnim aspektima i dimenzijama reforme Vojske SCG. Javno mnjenje će biti ispitivano svakog kvartala, a uporedni nalazi će biti prikazani u završnom izveštaju aprila 2004. godine.

Predmet drugog podprojekta, kojim rukovodi mr Jovanka Matić, su mediji. Namera je, naime, da se kvantitativnom i kvalitativnom analizom sadržaja najuticajnih medija prikupe, obrade i interpretiraju podaci o tome kako oni javnosti predstavljaju i posreduju reformu Vojske SCG. Monitoring medija će teći po istoj dinamici (kvartalno), te će i svodni rezultati biti uključeni u završni izveštaj istraživačkog tima (Centra).

Nalazi dobijeni iz svakog kruga istraživanja biće redovno predstavljani javnosti i medijima. Isto tako, oni će biti dostavljani svim ključnim političkim odlučiocima, te zainteresovanim naučnim i nastavnim institucijama u Srbiji i Crnoj Gori. Svi će izveštaji, ujedno, biti dostupni na web stranici Centra: www.ccmr-bg.org

III

Saradnici Centra za civilno-vojne odnose su tokom oktobra 2003. godine obavili drugu fazu istraživanja u okviru svog jednogodišnjeg projekta „JAVNOST SRBIJE I CRNE GORE O REFORMI VOJSKE“. Za tu svrhu istraživačkim postupkom su prikupljeni, obrađeni i interpretirani stavovi građana Srbije i Crne Gore o reformi Vojske. Isto tako, istražen je status reforme Vojske u glavnim medijima u Srbiji i Crnoj Gori.

Istraživački tim Centra u sastavu mr Jasmina Glišić, mr Milorad Timotić i dr Miroslav Hadžić doradio je upitnik korišćen u prvom krugu, dok je tim Strategic Marketing & Media Research Institute iz Beograda obavio terensko istraživanje i statistički obradio prikupljene podatke.

Podaci o terenskom istraživanju:

Teritorija:	Srbija	Crna Gora
Izvor podataka:	Slučajan reprezentativni uzorak u okviru opšte punoletne populacije	
Vreme istraživanja	od 29. januara do 5. februara 2003. godine	od 29. januara do 5. februara 2003. godine
Tehnika istraživanja:	Intervju licem u lice	
Upitnik:	U trajanju od 45 minuta	
Uzorački okvir:	Popis stanovništva 2002. godine, SSMRI procena populacione dinamike i SMMRI procena za 2003.	Popis stanovništva 2002. godine, SSMRI procena populacione dinamike i SMMRI procena za 2003.
Tip uzorka:	Slučajni, troetapni, stratifikovani uzorak	

Teritorija:	Srbija	Crna Gora
Stratumi:	Vojvodina, Beograd, Centralna Srbija – urbano, ruralno	Podgorica, Jug, Sever
Alokacija:	Po stratumima: proporcionalna veličini stratuma	Po stratumima: neproporcionalna veličini stratuma
Etape:	Jedinica prve etape – Teritorija biračkog mesta (oko 200 domaćinstava) birana sa verovatnoćom proporcionalnom veličini – PPS Jedinica druge etape – Domaćinstvo izabrano metodom slučajnog koraka od zadate adrese Jedinica treće etape – Član domaćinstva izabran primenom Kiš tablica	
Veličina uzorka	Ostvareno 1587 (Planirano 1550)	Ostvareno 354 (Planirano 350)
Uzoračka greška	+/- 1.1 za pojave sa incidencom od 5%	+/- 2.1 za pojave sa incidencom od 5%

Treći krug istraživanja „Medijsko izveštavanje o odbrani i Vojsci“ obuhvata analizu specijalizovane TV emisije RTS „Dozvolite...“, kao i analizu izveštavanja o vojnim temama u nedeljnoj štampi.

TV emisija „Dozvolite...“ kao jedini redovni specijalizovani program posvećen isključivo vojnim temama predstavlja dugu tradiciju državne televizije. To je sadržaj koji se mora naći i u programu javne televizije, usmerene ka zadovoljavanju raznovrsnih informativnih potreba javnosti. Istraživanje je imalo za cilji da utvrdi u kojoj meri sadašnji koncept ove specijalizovane emisije odgovara funkcijama javne televizije.

Istraživanje nedeljne štampe je komparativno u odnosu na analizu iz maja 2003. godine i obuhvata četiri najčitanija informativna nedeljnika u Srbiji i Crnoj Gori – Nedeljni telegraf, NIN, Vreme i Monitor.

IV

Kompletan izveštaj, koji sledi, sadrži nalaze iz drugog kruga istraživanja javnog mnjenja i monitoringa medija.

Sadržaj Izveštaja:

I DEO

Obaveštenost građana o Vojsci, mr Jasmina Glišić, asistent Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu

Građani o stanju u Vojsci, prof. Miroslav Hadžić, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu; dipl. psiholog Zorana Atanasović, istraživač u CCVO

Očekivanja građana od reforme Vojske, mr Milorad Timotić, generalni sekretar Centra za civilno-vojne odnose

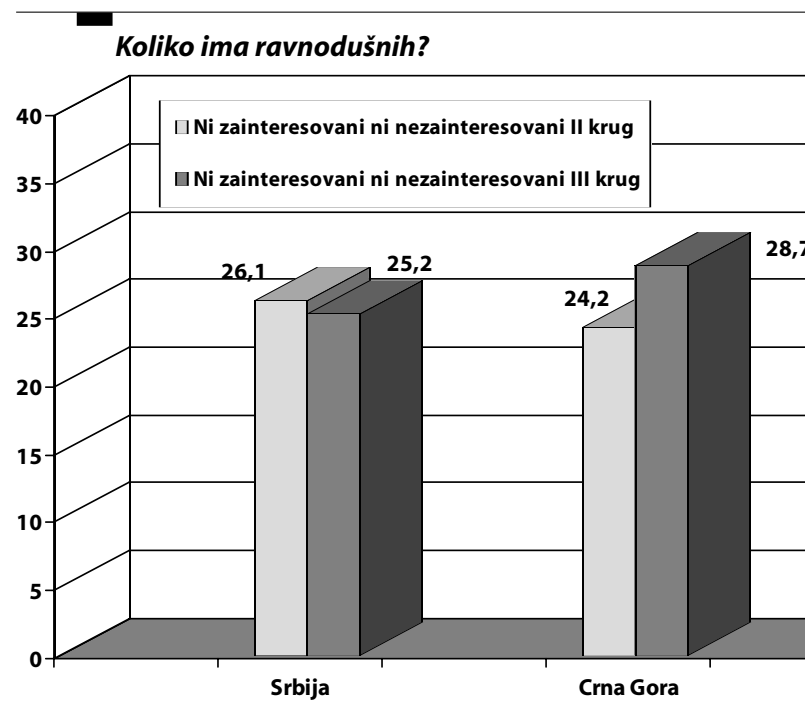
II DEO

Medijsko izveštavanje o odbrani i Vojsci, mr Jovanka Matić, istraživač Instituta društvenih nauka.

Jasmina Glišić

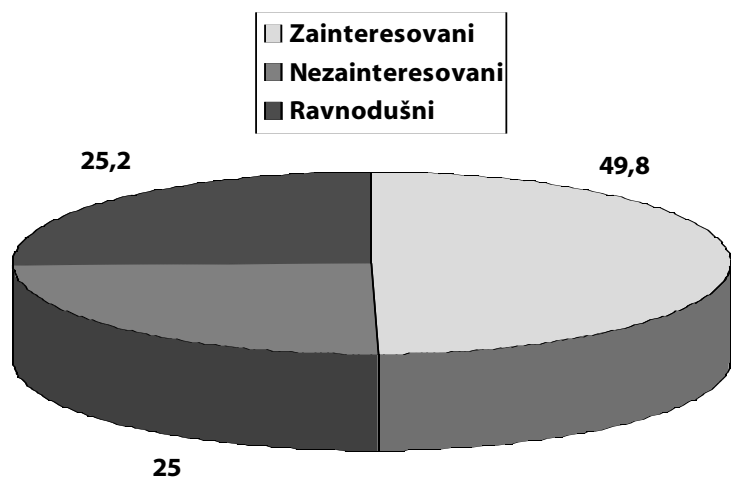
OBAVEŠTENOST GRAĐANA O VOJSCI

Zainteresovanost građana Srbije i Crne Gore za pitanja koja se tiču vojske i odbrane je relativno stabilna iz kruga u krug. Prema nalazima, koji su se u III krugu istraživanja javnog mnjenja ujednačili za obe članice Državne zajednice, svaki drugi građanin iskazuje zainteresovanost za ovu tematiku, u većem ili manjem stepenu. Minimalne razlike u rezultatima II i III kruga istraživanja javnog mnjenja ukazuju na to da interesovanje za ove teme u Srbiji vrlo blago raste (*u potpunosti zainteresovani* – II krug 13%, III krug 14,1%; *uglavnom zainteresovani* – II krug 31,8%, III krug 35,7%; sumarno II krug 44,8%, III krug 49,8%) dok u Crnoj Gori blago opada (*u potpunosti zainteresovani* – II krug 22,8%, III krug 21,9%; *uglavnom zainteresovani* – II krug 30,3%, III krug 26,7%, sumarno II krug 53,1%, III krug 48,6%).

Ova mala promena u raspoloženju ima, međutim, različite osnove: u Srbiji se smanjio broj onih koji nisu zainteresovani za probleme vojske i odbrane (sumarno II krug 29,1%, III krug 25%), dok je u Crnoj Gori taj broj ostao isti (II krug 22,8%, III krug 22,7%). Međutim, u Crnoj Gori sada ima nešto više ispitanika koji su iskazali ravnodušnost (*niti zainteresovan niti nezainteresovan* – II krug 24,2%, III krug 28,7%), dok je u Srbiji taj broj skoro nepromenjen (II krug 26,1%, III krug 25,2).

Koliko su građani zainteresovani? Podaci za Srbiju

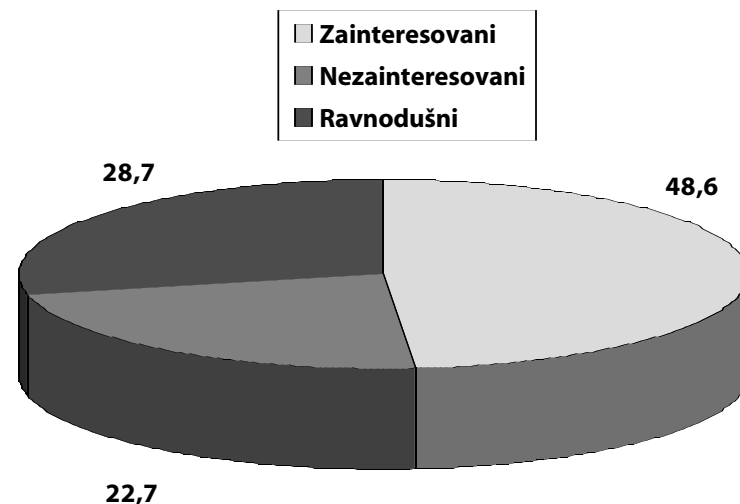

U Srbiji, visoka zainteresovanost je u izrazitoj korelaciji sa obrazovanjem (9% NŠ, 14% SŠ i 21% VŠ)¹, što potvrđuje i odnos između nešto manjeg stepena zainteresovanosti i stepena stručne spreme. I ravnodušnost i nezainteresovanost opadaju kako raste nivo obrazovanja. U Crnoj Gori, osobe sa osnovnim i visokim obrazovanjem karakteriše sličan stepen zanimanja za vojne teme – *u potpunosti zainteresovano* je 24% ispitanika sa osnovnom školom i 26% onih sa visokom školskom spremom.

¹ NŠ - niža školska sprema, SŠ - srednja školska sprema i VŠ - viša i visoka školska sprema

Nalazi ovog kruga istraživanja potvrđuju stabilnu korelaciju između visokog stepena zainteresovanosti ispitanika u Srbiji za ove teme i njihove starosne dobi (od 11% *u potpunosti zainteresovanih* u kategoriji 18-29 godina, do 18% među starijima od 65 godina). Slična pravilnost kod onih koji su *uglavnom zainteresovani* je donekle narušena manjim odstupanjem u populaciji između 40 i 49 godina – 34%, što je manje nego u „susednim“ kategorijama (37% u kategorijama 30-39 g. i 50-64 g.), a za dva procenta manje i od rezultata zabeleženog u prethodnom krugu istraživanja.

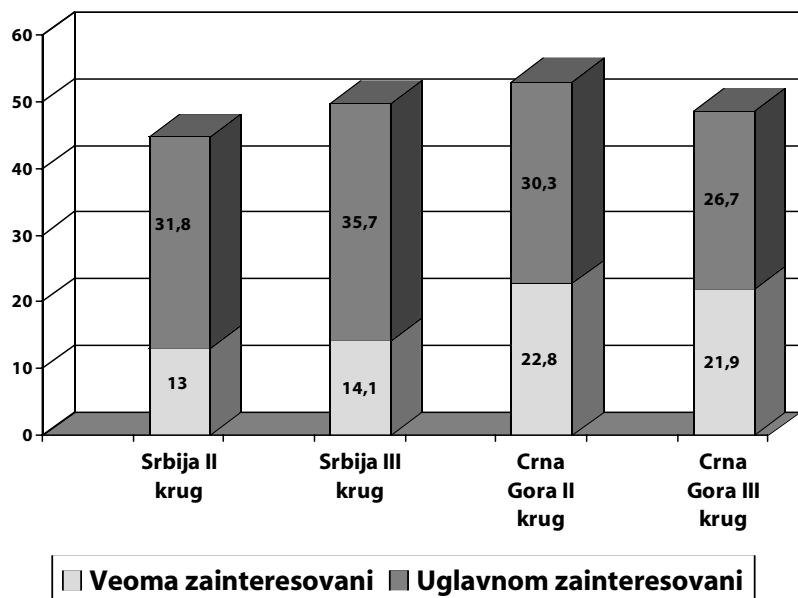
Koliko su građani zainteresovani? Podaci za Crnu Goru

U Crnoj Gori ne postoji jasna korelacija između starosne dobi anketiranih i njihove zainteresovanosti za pitanja koja se tiču vojske i odbrane. Primetna je razlika između najstarijih i najmlađih – prvih je skoro dvostruko više među onima koji su *u potpunosti* ili *uglavnom zainteresovani*, dok kategorije između ove dve generacije ne karakteriše stabilan rast interesovanja. Upadljivo je zanimanje koje pokazu-

ju najstariji žitelji kako Srbije, tako i Crne Gore: *uglavnom zainteresovano* je čak 40% građana Državne zajednice starijih od 65 godina. Nezainteresovanost u Srbiji uglavnom ravnomerno opada u svim starosnim kategorijama, sa izrazito naglim smanjenjem kod najstarijih. Ilustrativno je da je samo 8% starijih od 65 godina i samo 13% najmlađih ispitanika (18-29) izjavilo da je *potpuno nezainteresovano* za teme u vezi sa vojskom i odbranom.

Struktura zainteresovanosti

Korelacija sa polom je nedvosmislena: u Srbiji je zainteresovanost veća kod muškaraca – 19% *u potpunosti zainteresovano* spram 9% žena, kao i 41% *uglavnom zainteresovanih* muškaraca u poređenju sa 30% žena. U Crnoj Gori, žena koje su pokazale maksimalan stepen zanimanja dvostruko je manje nego muškaraca (14% spram 30%

muškaraca), ali je zato razlika slabije izražena kod manje kategorične opcije – svaka četvrta stanovnica Crne Gore je *uglavnom zainteresovana* za teme u vezi sa vojskom i odbranom, dok je među muškarcima ovaj odgovor izabrao svaki treći ispitanik.

Broj građana koji smatraju da su *u potpunosti obavešteni* o pitanjima vojske i odbrane i dalje je vrlo mali. U Srbiji ovaj procenat varira od kvartala do kvartala, pa je tako sada nešto niži nego u II krugu (II krug 5,5%, III krug 3,8%), dok u Crnoj Gori polako raste i sada dostiže 7,3% (II krug 4,1%). Stabilna trećina populacije veruje da je *uglavnom obaveštena*, uz skroman porast procenata (Srbija II krug 34,6%, III krug 36,1%; Crna Gora II krug 30,8%, III krug 31%).

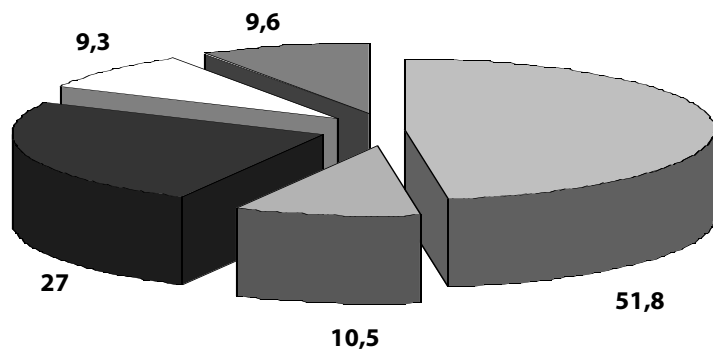
Skoro svaki četvrti građanin je *uglavnom* ili *u potpunosti neobavešten*. Kod ovog odgovora nema naročitih promena: u Srbiji je malo smanjen broj onih koji uopšte nisu informisani o temama vojske i odbrane (II krug 12,5%, III krug 9,6%), ali je zato takvih u Crnoj Gori više nego u oktobru 2003. godine (II krug 7,6%, III krug 13,1%). U uzorku obe članice Državne zajednice u ovom krugu izjednačen je broj onih koji *ne mogu da ocene* svoju obaveštenost – 23%.

Obaveštenost ispitanika nije u jasnoj korelaciji sa starosnom dobi, ali ima indicija da ona raste s godinama. Tako je, recimo, u Srbiji manje *u potpunosti obaveštenih* među starijima od 65 godina – samo 2%, nego među najmlađima (18-29) – 6%. Ipak, zastupljenost *uglavnom obaveštenih* se linearno povećava od generacije do generacije, tako da je u Srbiji ovaj odgovor izabralo 40% starijih od 50 godina. U Crnoj Gori, pak, najviše *uglavnom obaveštenih* ima u starosnoj grupi od 40 do 49 godina (38%), a na ovom uzrastu ima i najmanje *u potpunosti neobaveštenih* (7%). Broj onih koji ne mogu da ocene svoju obaveštenost (36%) u ovoj grupi upućuje nas na zaključak da dobrom delu javnog mnjenja nedostaju neki od bazičnih elemenata (informacija) za formiranje stavova.

Polna pripadnost predstavlja izrazitu diskriminativnu karakteristiku kad je reč o obaveštenosti: svoju obaveštenost muškarci u Srbiji procenju kao *potpunu* u sedam odsto slučajeva, dok je među ženama takvih samo jedan odsto. Među *uglavnom obaveštenima* skoro polovinu predstavljaju muškarci i samo četvrtinu žene. U Crnoj Gori, razlika u ovoj kategoriji govori, takođe, u prilog muškaraca, ali je ona mnogo manje drastična (37% prema 25%). Ženama je teže da procene svoju obaveštenost, tako da je više od četvrtine njih odabralo ovaj odgovor.

**Zašto niste dovoljno obavešteni? – III krug
Podaci za Srbiju**

- Nezainteresovanost
- Novinari ne pišu jasno i argumentovano
- Zasićenost zvaničnim stavovima
- Vojska je tabu tema
- MO i VSO ne izveštavaju

Nezainteresovanost, koja je u prethodnom krugu bila glavni razlog neobaveštenosti građana, blago se smanjuje (Srbija – II krug 59,3%, III krug 51,8%; Crna Gora – II krug 45,1%, III krug 42,3%). Manjak inte-

resovanja za teme u vezi s vojskom i odbranom, kao objašnjenje neobaveštenosti, linearno je opao u svim starosnim kategorijama. U Srbiji je za 10% manje žena koje ovako tumače svoju nedovoljnu obaveštenost, a u Crnoj Gori je čak 20% manje takvih muškaraca.

Druga polovina ispitanika razloge za nedovoljnu upućenost nalazi u neadekvatnom informisanju: u proseku se svaki peti žali na zasićenost *zvaničnim stavovima* (Srbija – II krug 22,7%, III krug 26,5%; Crna Gora – II krug 31,8%, III krug 27%). Ovu primedbu naročito upućuju pripadnici generacija od 30 do 39 godina (32% u Srbiji i 40% u Crnoj Gori). Broj onih koji konstatuju da *novinari ne pišu o ovim pitanjima dovoljno jasno i argumentovano* ostaje stabilno mali u Srbiji (II krug 9,2%, III krug 10,5%) i ovaj odgovor uočljivo ravnomerno biraju sve obrazovne i starosne kategorije, kao i oba pola. U Crnoj Gori, međutim, sve je više onih koji upravo niskim kvalitetom novinarskog rada objašnjavaju svoju nedovoljnu obaveštenost (II krug 12,7%, III krug 22,2%). Vrlo mali deo javnog mnjenja doživljava vojna pitanja kao *tabu teme* (9,3% u Srbiji i 7,4% u Crnoj Gori).

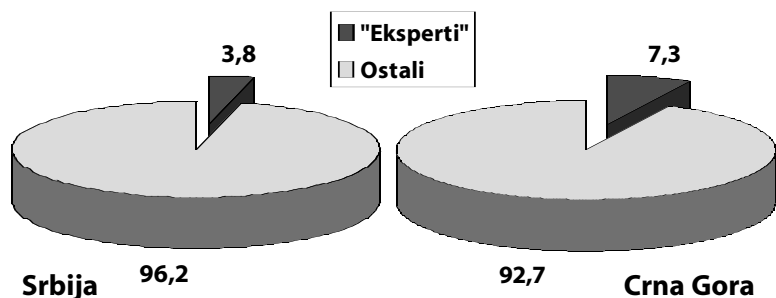
IZVORI INFORMISANJA

Televizija je, pokazalo se i u III krugu istraživanja, najvažniji izvor informacija za većinu građana, ali sa nešto manjim brojem glasova (Srbija – II krug 77,8%, III krug 73,3%; Crna Gora – II krug 58,1%, III krug 53,9%)². Ustanovljena je korelacija između ovog odgovora i obrazovanja ispitanika, po principu – što je niža diploma, to je veće oslanjanje na TV, s tim što treba imati u vidu da je prethodno razvrstanih šest obrazovnih kategorija u ovom krugu sažeto u tri. Tako za niskoobrazovane televizija predstavlja glavni izvor informisanja u 81% slučajeva u Srbiji i 73% u Crnoj Gori, za one sa srednjom školom u 72% slučajeva u Srbiji i 54% u Crnoj Gori, dok je 69% visokoobrazovanih u Srbiji biralo ovaj

² Ispitanici su mogli da biraju do dva odgovora, pa ukupan procenat premašuje 100%

odgovor, a samo 43% njih u Crnoj Gori. Najstariji su najčešće mali ekran označavali kao glavni izvor obaveštenja o vojsci i odbrani – više od 80% u Srbiji i oko 60% u Crnoj Gori starijih od 50 godina. Tako su se u većem broju slučajeva izjašnjavale i žene (80% u Srbiji i 64% u Crnoj Gori).

„Potpuno obavešteni građani – III krug

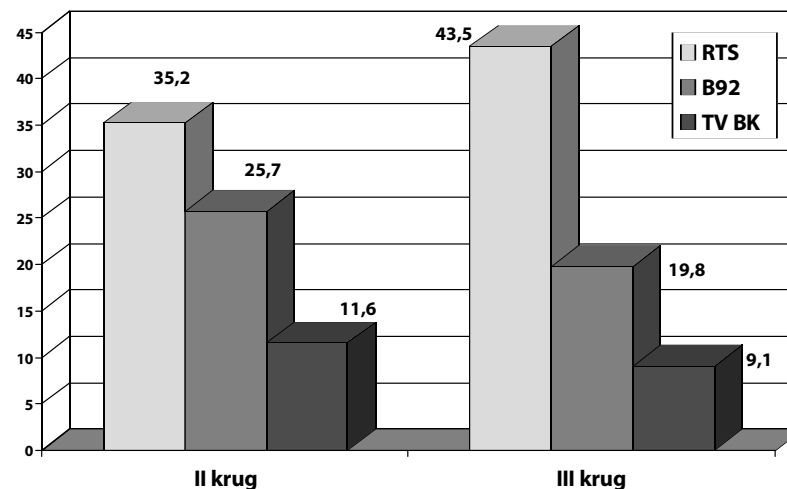
Mada je još uvek na drugom mestu, i dnevna štampa je izgubila nešto glasova (Srbija – II krug 28,2%, III krug 27,3%; Crna Gora – II krug 39,7%, III krug 30,7%). Visokoobrazovani ispitanici koji se obaveštavaju iz dnevnih novina su više nego dvostruko brojniji od onih sa nižim obrazovanjem u oba dela populacije (42% VŠ i 15% NŠ u Srbiji; 45% VŠ i 19% NŠ u Crnoj Gori). Ovakav izbor je relativno ravnomerno zastupljen među građanima Srbije, bez obzira na njihovu životnu dob, dok se u Crnoj Gori izdvaja samo kategorija ispitanika između 40 i 49 godina od kojih čak 40% smatra da je štampa među najvažnijim izvorima informacija o vojsci i odbrani.

Građani se, i to naročito oni sa srednjom školom u Srbiji i sa visokim obrazovanjem u Crnoj Gori, više okreću svojim privatnim izvorima – poznanicima koji su sada u Vojsci ili su je nedavno napustili (Srbija – II krug 20,8%, III krug 23,9%; Crna Gora – II krug 23,2%, III krug 30,7%). Oslanjanje na informacije koje dobijaju od poznanika linearno opada sa starošću ispitanika, tako da je najveće u grupi

između 18 i 29 godina (38% u Srbiji i 44% u Crnoj Gori), a najmanje kod starijih od 65 godina (13% u Srbiji i 10% u Crnoj Gori).

Nešto više značaja građani pridaju i svom sopstvenom iskustvu iz vojske (Srbija – II krug 16,1%, III krug 18,7%; Crna Gora – II krug 18,8%, III krug 25,5%). Jedan od razloga je, svakako, i to što, kako ćemo kasnije videti, u medijima ne nalaze dovoljno informacija o ovim temama. Ovaj odgovor češće bira kategorija srednjeobrazovanih (21% u Srbiji i 27% u Crnoj Gori), a naročito je zastupljen u Crnoj Gori kod građana koji su stariji od 65 godina (31%), kao i među muškarcima u ovoj republici (49%). Razumljivo, žene su birale ovaj odgovor izuzetno retko, samo u dva (u Crnoj Gori) ili tri (u Srbiji) procenta. Vojne publikacije (časopis „Vojska“) i specijalizovane TV emisije („Dozvolite...“) dobijaju, već treći krug zaredom, izuzetno mali broj glasova (1,8% u Srbiji i 1,6% u Crnoj Gori), a još su niže plasirani internet i inostrana sredstva informisanja.

Kom izvoru informacija o vojsci i odbrani najviše verujete? Podaci za Srbiju

U ovom krugu ispitivanja, kao i u prethodnom, ponudili smo ograničeni broj odgovora na pitanje u koje izvore informacija građani imaju najviše poverenja kada je reč o vojsci i odbrani. U Srbiji je TV Beograd (RTS) umesto 35,2% anketiranih u II krugu, sada osvojila poverenje 43,5%, dok je TV CG zadržala, kao i u oktobru 2003. godine, 24% poklonika. Poverenje u nacionalnu televiziju u Srbiji linearno opada kako raste obrazovanje ispitanika: 55% NŠ, 41% SŠ i 37% VŠ. Evidentna je i korelacija sa godinama starosti, pa je tako tek jedna trećina anketiranih između 18 i 29 godina iskazala svoje poverenje u RTS, za razliku od onih starijih od 50 godina gde više od polovine veruje ovoj televiziji. Porast poverenja koje uživa ova TV stanica jednak je među muškarcima i ženama. U Crnoj Gori, manje obrazovani građani takođe iskazuju veće poverenje u televiziju (34% NŠ, 23% SŠ, 21% VŠ), a to je češća pojava i među ženama (30%, u poređenju sa 19% muškaraca).

Televizijama B92 i BK je pomalo opao rejting u ovoj oblasti (B92 – II krug 25,7%, III krug 19,8% ; BK – II krug 11,6%, III krug 9,1%³). Veće poverenje u prvu iskazuju visokoobrazovani građani i oni stari između 18 i 29 godina (29%), bez obzira na pol, dok među poklonicima BK televizije nema velikih razlika ni po jednoj nezavisnoj varijabli.

Mali deo publike orijentisan je na specijalizovana medijska izdanja. Trećina građana Srbije *nikada ne gleda* emisiju „Dozvolite...“ koju emituje RTS (II krug 38,7% , III krug 29,9%). Tekstove u listu „Vojska“ *nikada ne pročita* 87% čitalaca u Srbiji (II krug – 86,8%) i 85,9% u Crnoj Gori (II krug – 78,7%).

Uticaj medija na formiranje javnog mnjenja je nesumnjiv, pokazuje i ovo istraživanje. Međutim, to dejstvo nipošto nije ni jednoznačno ni lako razumljivo. Kao ilustraciju kompleksnosti ovog odnosa

³ Rezultati se odnose na Srbiju

navešćemo samo činjenicu da među onim ispitanicima u Srbiji koji se smatraju *u potpunosti obaveštenima o pitanjima vojske i odbrane* (ako posmatramo samo ovu kategoriju) njih 6,8% izjavljuje da tim povodom *ne veruje nijednom* od medija, a 5% takvih je i među *uglavnom obaveštenima*. Postavlja se pitanje na čemu oni grade svoje stavove. Njihovo lično iskustvo iz vojske ili saznanja koja im prenose poznanici koji su trenutno u vojsci ili su je nedavno napustili predstavljaju, po njihovim rečima, glavni izvor informacija o vojnim pitanjima (57,5% među potpuno obaveštenima i 21,9% među uglavnom obaveštenima). Takođe, iz odgovora kategorije *uglavnom obaveštenih*, otkrivamo značaj dnevne štampe, koji nije vidljiv na osnovu globalnih rezultata: 33,6% ovih ispitanika izjavilo je da im dnevni listovi služe kao glavni izvor obaveštenja o vojnim temama. Na drugom polu, čitava petina kategorije *u potpunosti neobaveštenih* spremno odbija – reklo bi se razumljivo – da odgovori na pitanje koji su njihovi glavni izvori informacija. Alarmantnih 42% u kategoriji *neobaveštenih* označilo je TV kao glavni izvor, a skoro isto toliko njih (40,6%) označava RTS kao medij u koji ima najviše poverenja.

Dalja analiza otkriva i druge zanimljive detalje – među *veoma dobro obaveštenima* nema tako izrazite razlike između onih koji su iskazali poverenje u RTS (39,6%) i onih koji su iskazali poverenje u TV B92 (31,2%), dok je, kad je u pitanju TV BK, situacija drastično drugačija (7,4%).

Broj onih koji ne veruju *nijednom izvoru* ne menja se u Srbiji već puna tri kruga istraživanja (I krug 11,7%, II krug 10,4%, III krug 10,5%) i ovaj stav ravnomerno je zastupljen među ispitanicima svih nivoa obrazovanja, starosne dobi i pola. U Crnoj Gori se, pak, ovakav odgovor sada javlja dva i po puta češće nego u oktobru 2003. godine, te je izbio na prvo mesto (I krug 10,7%, II krug 12,3%, III krug 25,8%). Nepoverljivost je ovde najizrazitija kod niskoobrazovanih ispitanika (39%) i opada sa obrazovanjem (25% SŠ, 20% VŠ), a najmanja je u starosnoj dobi između 40 i 49 godina (22%). Ove podatke dodatno

potvrđuju nalazi zasnovani na delu ispitivanja poverenja u različite institucije i društvene sisteme. Na pitanje *u kojoj meri imate poverenja u medije* (pri čemu se ono sada odnosi na izveštavanje o svim temama) 24% ispitanika u Srbiji izrazilo je neki stepen poverenja, dok je ukupno trećina izjavila da *uopšte* ili *uglavnom nema poverenja*. Pritom je potvrđena korelacija između višeg obrazovanja i nižeg stepena poverenja, dok je skepsa karakteristična za generacije između 40 i 49 godina. U Crnoj Gori, poverenje u medije izrazilo je svega 12,2% anketiranih, od kojih su najzastupljeniji oni sa završenom srednjom školom. Ovakva ocena je negativnija od ocena ispitanika o svim drugim institucijama i sistemima: školstvu, zdravstvu, pravosuđu, a da i ne spominjemo Vojsku i crkvu. Među žiteljima Crne Gore čak 45% nema poverenja u medije, dok je sledećih 41,6% neodlučno po tom pitanju.

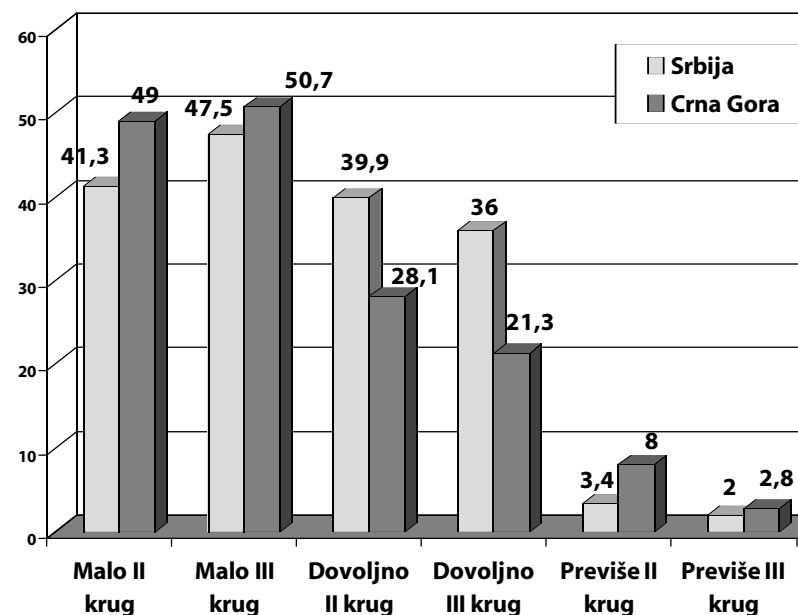
■ MEDIJSKA PAŽNJA

Sve je više ispitanika u obe države članice koji smatraju da mediji u celini posvećuju vojsci i odbrani *nedovoljno pažnje* (Srbija – II krug 41,3%, III krug 47,5%; Crna Gora – II krug 49%, III krug 50,7%). Evidentna je korelacija između zastupljenosti ovog stava i uzrasta anketiranih, koja je naročito izrazita u Crnoj Gori. Za ovaj odgovor odlučilo se 40% onih iz grupe od 18 do 29 godina, ali i 66% starijih od 65 godina. Najznačajnije, međutim, deluje to što su ovi građani neuporedivo brojniji od onih koji veruju da vojne teme uživaju *prekomernu medijsku pažnju* (Srbija – II krug 3,43%, III krug 2%; Crna Gora – II krug 8%, III krug 2,8%). Sve manje građana misli da priloga ove vrste ima *dovoljno* (Srbija – II krug 39,9%, III krug 36%; Crna Gora – II krug 28,1%, III krug 21,3%).

Vrlo mali deo javnosti procenjuje da *u medijima ima dovoljno informacija o učlanjenju Vojske SCG u program „Partnerstvo za mir“* – 8,9% ispitanika u Srbiji i 4,6% u Crnoj Gori potpuno se slaže sa ova-

kvom tvrdnjom, dok ih je nešto više (11,3%; 12,4%) izrazilo manji stepen slaganja. Nasuprot tome, blizu polovine ispitanika ne misli da ovih informacija ima dovoljno (zbirno *u potpunosti se ne slaže* i *uglavnom se ne slaže* 45,2%, 45,3%), a među njima su nešto brojnije žene. Ipak, ne bi se moglo zaključiti da je javnost potpuno nezadovoljna informisanjem o ovom pitanju, jer se približno jedna trećina *i slaže i ne slaže* sa pomenutom tvrdnjom (32,7%, 34,7%).

Da li mediji posvećuju dovoljno pažnje vojsci i odbrani?

Ubedljiva većina u Srbiji se, međutim, ne slaže da *u medijima ima dovoljno informacija o učlanjenju u NATO* (zbirno *u potpunosti se ne slaže* i *uglavnom se ne slaže*: u Srbiji 57,7%, a u Crnoj Gori 51,7%). Ilustrovaćemo to samo podacima o kategorijama kod kojih su ovakvi

stavovi najizrazitiji: 62% građana Srbije sa visokom obrazovanjem i isto toliko anketiranih među pripadnicima generacija između 50 i 64 godina dalo je ovakav odgovor. U crnogorskom uzorku to mišljenje naročito je zastupljeno među osobama nižeg obrazovanja (59%) i u dobi od 30 do 39 godina (62%). Slično je rasprostranjeno i neslaganje sa tvrdnjom da *u medijima ima dovoljno informacija o upotrebi jedinica Vojske i policije van SCG* (u Srbiji 57,8%, u Crnoj Gori 54,4%), pri čemu opet u Crnoj Gori prednjače „tridesetogodišnjaci“ (66%). Tvrdnju da *u medijima ima dovoljno informacija o vojnoj saradnji sa susednim državama* ne prihvata 56,6% ispitanika u Srbiji i 57,9% u Crnoj Gori (zbirno *u potpunosti se ne slaže* i *uglavnom se ne slaže*).

Javnosti je najmanje prihvatljiva tvrdnja da *u medijima ima dovoljno informacija o vojnoj saradnji sa SAD*. Ovu tvrdnju *u potpunosti* i *uglavnom* (ukupno) odbacuje 64,9% ispitanika u Srbiji i 59% u Crnoj Gori. Ovaj stav jednako dele ispitanici između 30 i 39 godina u obe države članice (69%), a u Srbiji on je najrasprostranjeniji među visokoobrazovanim osobama (71%).

Građani Srbije su danas zadovoljniji objektivnošću izveštavanja medija o vojsci i odbrani, nego što su to bili u oktobru 2003. godine (II krug 46,9%, III krug 47,8%). Ispitanici sa diplomom visokoškolskih ustanova ocenjuju medije kao *objektivne* u čak 55% slučajeva, mada nema jasne korelacije između ovakvog stava i godina ispitanika. Ipak, skoro četvrtina anketiranih *ne može da proceni* objektivnost javnih glasila i u tome se naročito „ne snalaze“ žene (29%, prema 17% među muškarcima). Spremnost za ovakvu procenu je manja što je niža školska sprema ispitanika (29% NŠ, 22% SŠ i 17% VŠ). Odgovarajući na pitanje *kako mediji informišu o vojsci* i odbrani, ostatak populacije podelio se između odgovora *suviše pohvalno* (15,9%) i *suviše negativno* (13,5%).

U Crnoj Gori, međutim, znatno je manje onih koji smatraju da mediji zadovoljavaju jedan od najvažnijih kriterijuma svog posla – objektivnost (II krug 30,4 %, III krug 28,7%), a nezadovoljne objektiv-

nošću su češće bile osobe višeg obrazovanja (34%). O tome šta žitelji obe države članice misle o medijskom tretmanu vojske i odbrane jasno svedoči podatak da samo 4,6% ispitanika veruje da je izveštavanje novinara *pohvalno* (II krug 12%), dok na preveliku kritičnost ukazuje stabilna trećina (II krug 30,4%, III krug 30,5%). Na *negativno* izveštavanje medija o vojsci i odbrani u Crnoj Gori posebno ukazuju muškarci (41%) koji ovakav stav zastupaju dvostruko češće od žena (20%). Ispitanice prednjače u nespremnosti da ocene kvalitet rada javnih glasila – 43% žena odgovorilo je da *ne zna kako mediji informišu o odbrani i vojsci*. Uz 29% muškaraca, ovakvo mišljenje predstavlja najzastupljeniji stav u ovoj republici (u proseku 36,9%).

■ ZANIMLJIVE TEME

„Top lista“ zanimljivih tema vrlo se malo promenila u sva tri kruga istraživanja. Na pitanje *kojoj od sledećih tema o vojsci i odbrani mediji treba da posvete najveću pažnju*, ispitanici najradije biraju odgovor – *reforme u Vojsci (smanjenje, profesionalizacija, modernizacija)*⁴. Interesovanje za ove teme jača, naročito u južnoj članici Zajednice (Srbija – II krug 50%, III krug 52,2%, Crna Gora – II krug 48,2%, III krug 57,4%). Pritom, zainteresovanost za priloge sa ovim sadržajem u izrazitoj je korelaciji sa obrazovanjem anketiranih u Srbiji (38% NŠ, 56% SŠ i 59% VŠ). Ista korelacija, iako sa manje značajnim vrednostima, postoji i u Crnoj Gori (52% NŠ, 57% SŠ i 64% VŠ).

Drugoplasiran je skup tema koje se odnose na *redovne aktivnosti – svakodnevni život vojnika, njihova obuka, vežbe, školovanje* i tako dalje (Srbija – II krug 36,7%, III krug 42,2% Crna Gora – II krug 26,1%, III krug 27,4%). U Srbiji je interesovanje publike za ove teme veće među nižeobrazovanim građanima (52% NŠ, 41% SŠ i 34% VŠ), dok u Crnoj Gori ono opada sa godinama starosti.

⁴ Ispitanici su mogli da biraju do tri odgovora.

Zanimljive teme

Srbija	II krug	III krug
Reforme Vojske	50 %	52,2%
Redovne aktivnosti	36,7%	42,2%
Trošenje vojnog budžeta položaj Vojske	30,7%	27,7%
Crna Gora	II krug	III krug
Reforme Vojske	48,2%	57,4%
Redovne aktivnosti	26,1%	27,4%
Povratak Vojske na Kosovo i Metohiju	19,8%	23,7%

Na trećem mestu u Srbiji su pitanja u vezi sa *trošenjem vojnog budžeta i socijalno-ekonomskim položajem Vojske* (II krug 30,7%, III krug 27,7%). Pri tome su više obrazovani ponovo istovremeno i više zainteresovani za ove probleme. U Crnoj Gori je, za razliku od II kruga u kome je, da podsetimo, ovo mesto bilo „rezervisano“ za *zaštitu ljudskih prava u Vojsci* (20,6%), treća po pokazanom zanimanju ispitanika tema o *mogućnosti povratka Vojske na Kosovo i Metohiju* (23,7%). Mogućnost povratka Vojske na KiM nije, kao medijska tema, izgubila na važnosti kod srpske publike (II krug 22,4%, III krug 23,7%) iako je tek četvrta na listi odabranih. Za nju su nešto više zainteresovani ispitanici sa osnovnom školom (26%) od onih sa visokom stručnom spremom (20%), kao i pripadnici grupe od 50 do 64 godina (28%).

Manji značaj ispitanici pridaju priložima o *kriminalu i korupciji u Vojsci* (šesto mesto u obe članice Državne zajednice: Srbija – 19,8%; Crna Gora – 13,4%), kao i *kadrovskim promenama u Vojsci* (sedmo mesto u Srbiji – 16,8% i deveto mesto u Crnoj Gori – 11,6%). Zanima-

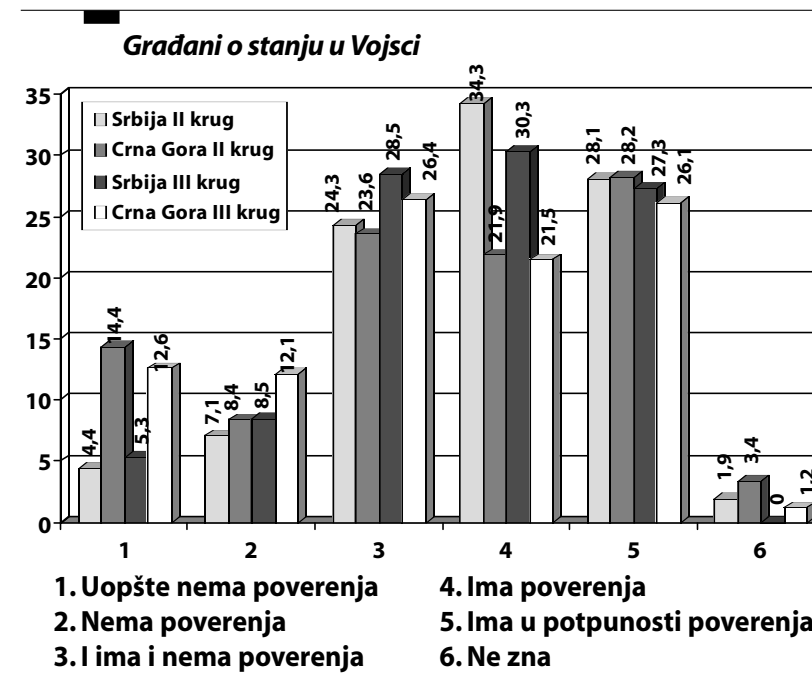
nje za tekstove i emisije o *demokratskoj civilnoj kontroli nad Vojskom* u Srbiji blago raste (I krug – 11,5%, II krug – 14,2%) i u upadljivoj je korelaciji sa nivoom obrazovanja (5% NŠ, 14% SŠ i 25% VŠ). U Crnoj Gori je ova tema za publiku nešto manje privlačna nego što je bila u prethodnom krugu istraživanja (II krug – 12,4%, III krug – 16,8%). Javnost je najmanje zainteresovana za ulogu JNA i Vojske Jugoslavije u ratovima devedesetih, kao i za haška suđenja bivšim pripadnicima Vojske (12% u Srbiji, 8,6% u Crnoj Gori), a to naročito važi za pripadnike generacija starijih od 65 godina. U Crnoj Gori, na primer, u ovoj grupi nije bilo nijednog ispitanika koji smatra da mediji treba da posvete glavnu pažnju „haškim pitanjima“.

Miroslav Hadžić
Zorana Atanasović

**GRAĐANI O
STANJU U VOJSCI**

POVERENJE U VOJSKU SCG

Rezultati trećeg kruga istraživanja potvrđuju postepeni pad poverenja javnosti u Vojsku. Broj onih koji u nju imaju potpuno poverenje ili imaju poverenja u Srbiji je, spram drugog kruga, opao sa 62,4% na 57,6%, a u Crnoj Gori na ispod polovine ispitanika – sa 50,1% na 47,6%. Štaviše, u odnosu na rezultate I kruga (jun 2003) beležimo pad poverenja u Vojsku od čitavih 15%.

Uprkos tome, na listi institucija u koje građani imaju poverenje Vojska i dalje zauzima visoku drugu poziciju. Veće poverenje od nje jedino uživa crkva. U Crnoj Gori Vojsku je u III krugu čak preteklo školstvo, koje je u II krugu bilo na drugoj poziciji. Treba, međutim, naglasiti da je, u odnosu na II krug, zabeležen i značajan pad poverenja u crkvu

ispitanika iz Srbije (II 76,1%; III 63,7%) i mnogo blaži u Crnoj Gori (II 55,6%; III 53%). Uočljivo je, isto tako, da je u međuvremenu opalo i poverenje ispitanika i u ostale institucije društva (vlada, školstvo, zdravstvo, mediji). Tako je, na primer, u periodu između II i III kruga poverenje u Vladu Srbije opalo za 16,5%, a Crne Gore za 10,1%.

Vojsci više od ostalih i dalje veruju niže obrazovani ispitanici, te su potvrđene značajne razlike u poverenju između onih sa (ne)završenom osnovnom školom i onih sa višom školom ili fakultetom (Srbija – 62% : 43%; Crna Gora – 66% : 51%). Potvrđeni su, takođe, prethodni nalazi po kojima poverenje u Vojsku raste sa godinama života, tako da čak oko dve trećine starijih od 50 godina u obe države članice ima poverenja u Vojsku.

Narastao je, međutim, i broj neodlučnih, jer je ovog puta tu odluku izabrala trećina pitanih (naspram četvrtine u II krugu). Pažnju izaziva činjenica da među neodlučnima u oba uzorka prednjači radno najaktivniji deo stanovništva, uzrasta od 30 do 39 godina (Srbija – 39%, Crna Gora – 37%), odnosno 40 do 49 godina (Srbija: 32%, Crna Gora – 37%).

Ne čudi, stoga, blagi rast broja onih koji u III krugu uopšte nemaju poverenja ili samo nemaju poverenja u Vojsku – u Srbiji sa 11,5% na 13,8%, a u Crnoj Gori sa 22,8% na 24,7%. U Srbiji ne postoji značajnija povezanost sa sociodemografskim obeležjima, dok u Crnoj Gori nepoverenje češće ispoljavaju mlađi (trećina u dobi od 18 do 39 godina) nego stariji ispitanici (blizu petina njih preko 50 godina).

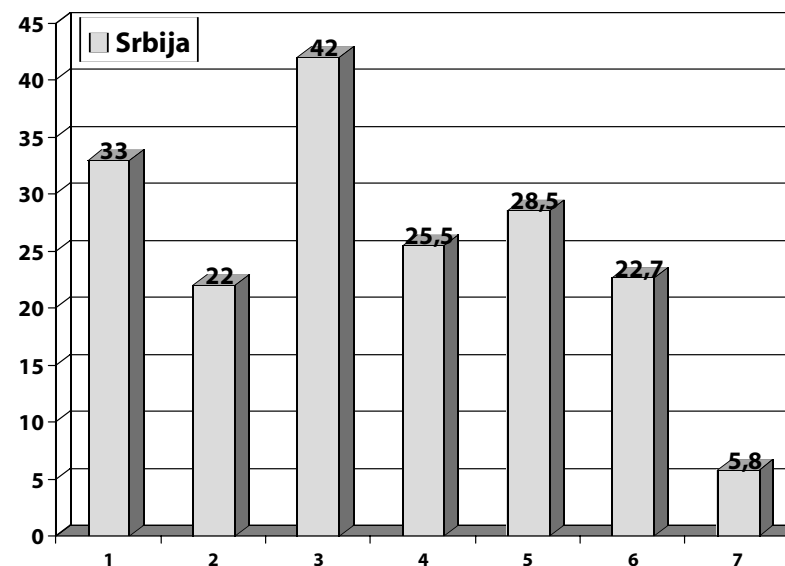
■ RAZLOZI (NE)POVERENJA

U III krugu primećujemo blage promene u poretku glavnih razloga zbog kojih ispitanici imaju poverenja u Vojsku. U Srbiji je i ovog puta češće od ostalih birana tvrdnja da je Vojska glavni garant mira i bezbednosti (42%). U Crnoj Gori je učestalost izbora ove tvrdnje

narasla čak za 21%, te je ona skoro od nešto više od polovine pitanih izbila na prvo mesto.

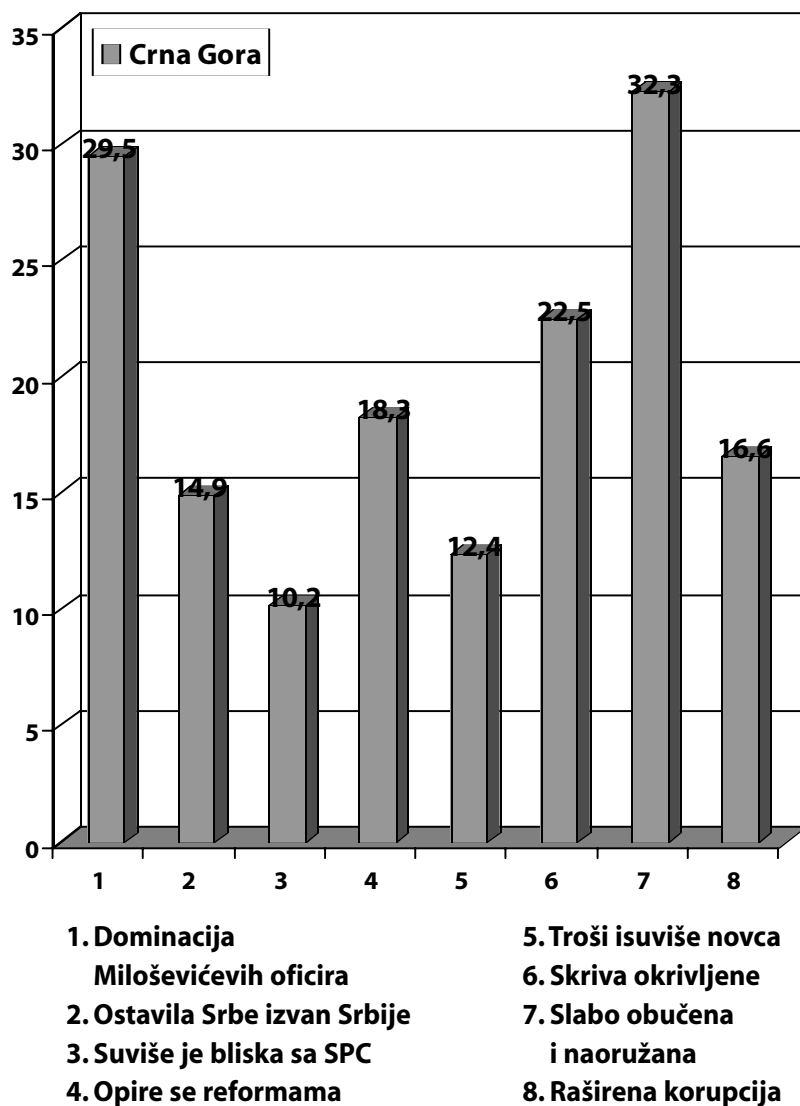
Da je Vojska garant mira i bezbednosti u Srbiji misli skoro polovina ispitanika starijih od pedeset godina. Ovu tvrdnju češće biraju žene nego muškarci. U Crnoj Gori saglasnost sa ovom tvrdnjom pravilno raste sa porastom godina života, te je nju izabralo dva i po puta više najstarijih (96%) nego najmlađih (36%).

Glavni razlozi poverenja u Vojsku (do dva odgovora)

1. Štitila je nacionalne interese u poslednjih 10 godina
2. U njoj se zna ko šta radi
3. Glavni je garant bezbednosti i mira
4. Najmanje iskvareni deo društva
5. Dobra škola života
6. Snažno povezana sa narodom
7. Najjača spona Srbije i Crne Gore

Glavni razlozi nepoverenja u Vojsku (do dva odgovora)

Tvrđnja da je Vojska štitila naše nacionalne interese u poslednjih deset godina, sa učestalošću od oko 33%, predstavlja, kao i u prethodnom krugu, drugi važan razlog poverenja ispitanika iz Srbije u Vojsku. U Crnoj Gori je ova tvrdnja ređe birana (26,9%), te sada zauzima treće mesto na listi razloga poverenja. Interesantno je da u Srbiji ne postoji značajna diskriminacija s obzirom na sociodemografska obeležja, te ovu tvrdnju gotovo podjednako često biraju ispitanici različitog pola, uzrasta i obrazovanja. U Crnoj Gori postoji razlika s obzirom na pol i školsku spremu, jer ovu tvrdnju češće biraju muškarci (32%) nego žene (22%), odnosno trećina više ili visokoobrazovanih spram četvrtine onih sa osnovnim ili nepotpunim osnovnim obrazovanjem.

Zahvaljujući porastu od 8% u odnosu na II krug, uverenje da je Vojska dobra škola života u Srbiji je, po učestalosti, stiglo na treću poziciju (28,5%), sa koje je istisnulo tvrdnju da je Vojska snažno povezana sa narodom. Istu učestalost beležimo i u Crnoj Gori, te je u njoj ova tvrdnja stigla na drugo mesto. Sociodemografska obeležja na uzorku iz Srbije ne prave značajne razlike između ispitanika. U Crnoj Gori za ovu tvrdnju najčešće su se odlučivali najobrazovaniji (37%), stariji od 65 godina (46%), te znatno češće muškarci (36%) nego žene (22%).

Primetne su, u odnosu na II krug, i promene na listi glavnih razloga nepoverenja u Vojsku. Ispitanici iz Srbije su i ovog puta svoje nepoverenje najčešće objašnjavali tvrdnjom da je ona slabo obučena, opremljena i naoružana (44,6%). Tipičan pristalica ovog stava u Srbiji je muškarac, srednjeg obrazovanja, uzrasta od 18 do 29 godina. U Crnoj Gori je ova tvrdnja, uz skoro udvostručenu učestalost, izbila na prvo mesto razloga nepoverenja u Vojsku (32,3%). Učestalost, pri tom, raste pravilno sa porastom obrazovanja, te su je u 19% slučajeva birali najmanje obrazovani, u 32% oni sa srednjom, a u 41% slučajeva oni sa višom i/ili visokom školom.

Drugo mesto u Srbiji, uz rast učestalosti od 10% spram II kruga, zauzima tvrdnja da je u Vojsci raširena korupcija (29,8%). Za nju se češće od

ostalih opredeljuju manje obrazovani, te rast učestalosti beležimo sa opadanjem stepena obrazovanja – 20% onih sa višom/visokom školom, 32% srednjoškolaca i 37% onih sa (ne)završenom osnovnom školom.

U Crnoj Gori je tvrdnja da u Vojsci još ima oficira koji su za Miloševića (29,5%) spala sa prvog na drugo mesto, uz pad učestalosti od 16% spram II kruga. Opredeljenje za ovu tvrdnju linearno opada sa porastom obrazovanja, tako da nju u 62% slučajeva biraju oni sa osnovnom školom, u 27% srednjoškolci i tek u 23% slučajeva više i/ili visokoobrazovani. Osim toga, mnogo češće od ostalih ovu tvrdnju zaokruživali su stari od 50 do 64 godine (skoro polovina njih).

Treću poziciju po učestalosti (22,8%) u Srbiji, kao i u prethodnom krugu, zauzima stav da Vojska troši više novca nego što to dozvoljavaju ekonomske prilike. To češće misle žene (29%) nego muškarci (17%), kao i manje obrazovani, te su se sa njom u 34% slučajeva saglasili oni sa ili bez osnovne škole, u 23% sa srednjom, a samo u 16% slučajeva oni sa višim i/ili visokim obrazovanjem.

U Crnoj Gori je na treću poziciju izbila tvrdnja da Vojska štiti i skriva okrivljene za ratne zločine (22,5%), uz blagi rast učestalosti od 5% spram II kruga. Tipičan zastupnik ovog stava je uzrasta od 50 do 64 godine koji ima potpuno ili nepotpuno osnovno obrazovanje. Interesantno je i da ovaj stav češće zastupaju mladi od 18 do 29 godina (28%), nego oni od 30 do 50 godina (18%).

■ VOJSKA I POLITIKA

Prilikom ocenjivanja umešanosti Vojske u političke procese ispitanici iz Crne Gore su nešto kritičniji od svojih kolega iz Srbije. Svaki peti ispitanik iz Crne Gore (19,4%) smatra da se Vojska često ili neprekidno meša u političke procese, dok se sa tim slaže tek svaki deseti iz Srbije (12%). Vidljivo je, međutim, da čak dve petine pitanih u Crnoj

Gori i nešto više od trećine u Srbiji nije moglo to da proceni, odnosno nije bilo sigurno u svoju procenu. Žene su, kao i u II krugu, imale više teškoća pri ovakvoj proceni, tako da skoro polovina njih u Crnoj Gori i dve petine u Srbiji nije znalo da proceni da li se i koliko Vojska meša u politiku. Ispitanici sa osnovnim ili nižim obrazovanjem su znatno češće ispoljavali nesigurnost od onih sa višim i visokim obrazovanjem (Srbija – 44% : 22%; Crna Gora – 47% : 35%). Pažnju izaziva i podatak da više od dve četvrtine najmlađih iz Srbije (43%), kao i bližu polovinu njih iz Crne Gore (47%) nije znalo ili umelo da sa sigurnošću proceni uticaj Vojske na političke procese u SCG.

U Srbiji je, ujedno, značajno smanjen broj ispitanika koji misle da se Vojska retko ili nikada ne meša u političke procese (II 74,9%; III 54,2%), dok je broj pristalica ovog stava u Crnoj Gori u blagom porastu (II 34,4%; III 39,1%). Na uzorku iz Srbije primećuje se značajna razlika s obzirom na stepen obrazovanja – čak 64% više ili visokoobrazovanih smatra da se Vojska retko ili nikada ne meša u političke procese, dok ovaj stav deli znatno manje ispitanika sa osnovnim ili nižim obrazovanjem (46%).

Ispitanici su, međutim, bili kritičniji prilikom procene uticaja vojnih tajnih službi na politička zbivanja. Malo više od trećine anketiranih u Srbiji (32,7%) i skoro trećina u Crnoj Gori (27,6%) smatra da vojne tajne službe značajno utiču na politička zbivanja. Kritičnost pravilno raste sa porastom obrazovanja ispitanika i u Srbiji i u Crnoj Gori. Tako se u Srbiji sa ovom tvrdnjom slaže 26% najmanje obrazovanih ispitanika, 34% njih sa srednjom školom i 35% više i visokoobrazovanih. Slično je i u Crnoj Gori – sa ovom tvrdnjom slaže se 18% ispitanika sa ili bez završene osnovne škole, 27% njih sa srednjom školom i 36% više i/ili visokoobrazovanih. Ipak, u odnosu na II krug istraživanja broj pristalica ove tvrdnje je u blagom padu, kako u Srbiji (II 35,3%; III 32,7%), tako i u Crnoj Gori (II 29,5%; III 27,7%). Značajno je, međutim, porastao broj ispitanika, kako u Srbiji (II 14,4%; III 27,4%), tako i (još izraženije) u Crnoj Gori (II 14,9%; III 32,7%) koji misle da voj-

ne tajne službe nemaju uticaja na politička zbivanja. Ovaj stav u Srbiji najčešće zastupaju više i visoko obrazovani (31%), a u Crnoj Gori oni u dobi od 50 do 64 godina (39%). U odnosu na II krug takođe je zabeležen porast broja ispitanika koji su neodlučni u proceni uticaja vojnih tajnih službi na politička zbivanja u zemlji. U Srbiji se blizu dve petine njih (36,4%) i slaže i ne slaže sa ovom tvrdnjom, dok se broj neodlučnih u Crnoj Gori približio trećini ukuno pitanih (33%).

Vojne tajne službe značajno utiču na politička zbivanja u našoj zemlji

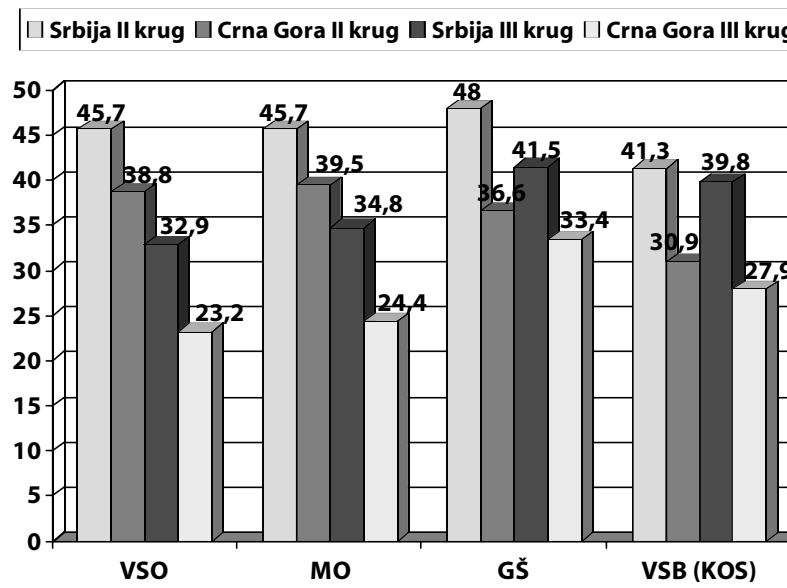
	Srbija		Crna Gora	
	%		%	
	II	III	II	III
1. Uopšte se ne slaže	7,1	13,1	8,9	13,1
2. Ne slaže se	7,3	14,3	6,0	19,6
3. I slaže se i ne slaže se	23,5	36,4	25,2	33
4. Slaže se	18,2	17,4	16,3	12,2
5. U potpunosti se slaže	17,1	15,3	13,2	15,5
6. Ne zna	26,9	3,5	30,5	6,7

POVERENJE U NAREDBODAVCE

Vojska kao institucija i dalje uživa znatno veće poverenje od organa koji njom komanduju i upravljaju, mada u skladu sa padom poverenja u Vojsku, beležimo i pad poverenja u njene naredbodavce.

Najveći broj ispitanika u Srbiji (37,6%) i u Crnoj Gori (38,2%) nije mogao da se opredeli da li ima ili nema poverenja u VSO. Štaviše, u odnosu na II krug broj neopredeljenih porastao je za blizu 10%. Ovu su odliku u Srbiji češće od ostalih ispoljili ispitanici uzrasta od 18 do 29 godina (47%), a u Crnoj Gori od 30 do 39 godina (49%).

Poverenje u organe komandovanja i rukovođenja

Ukupno poverenje ispitanika u VSO je, u odnosu na II krug, opalo za skoro 15%. Ono je, ipak, i dalje veće u Srbiji, gde VSO veruje nešto više od trećine pitanih (32,9%), nego u Crnoj Gori gde isti stav ima nešto više od četvrtine njih (23,2%). Potpuno poverenje u VSO iskazuje tek skoro svaki osmi (13,1%) ispitanik iz Srbije, a u Crnoj Gori svaki deseti (9,9%). Poverenje češće iskazuju manje obrazovani, stariji i žene.

U odnosu na drugi krug skoro je udvostručen broj ispitanika iz Srbije koji uopšte nemaju ili nemaju poverenja u VSO, te je zabeležen značajan rast nepoverenja (sa 15% na 28,4%). Rast nepoverenja u Crnoj Gori je bio blaži (sa 28% na 33,8%), ali je nepoverenje uvek veće nego u Srbiji. Postoji značajna razlika između ispitanika s obzirom na pol, te muškarci iskazuju veće nepoverenje u VSO od žena. Ova je razlika izraženija u Crnoj Gori (40% : 28%) nego u Srbiji

(31% : 26%). U Srbiji nepoverenje u VSO pravilno raste sa porastom obrazovanja – od 21% kod najmanje obrazovanih, preko 30% sa srednjom školom, do 33% kod onih sa višim ili visokim obrazovanjem u Srbiji. Ova je pravilnost još izraženija na uzorku iz Crne Gore (27% : 31% : 48%).

U odnosu na II krug znatno je opalo i poverenje naših ispitanika u MO (u Srbiji sa 45,7% na 34,8%, a u Crnoj Gori sa 39,6% na 24,4%). Ministarstvu odbrane češće od ostalih veruju stariji, žene i najmanje obrazovani.

Četvrtina ispitanika iz Srbije (25,8%) kao i nešto više od trećine njih iz Crne Gore (32,2%) *uopšte nema* ili *nema poverenja* u MO. Tim povodom u Crnoj Gori postoje značajne razlike s obzirom na obrazovanje, te MO ne veruje svaki drugi ispitanik sa višim ili visokim obrazovanjem (51%) naspram svakog trećeg sa srednjom školom (28%), odnosno svakog četvrtog (25%) sa niskim obrazovanjem. Rezerve prema MO su u Srbiji nešto ređe, te nepoverenje ispoljava tek svaki treći sa višom ili visokom školom (31%), kao i svaki četvrti sa srednjom (26%), odnosno svaki peti sa (ne)završenom osnovnom školom (20%). Razlike po ostalim obeležjima nisu se pokazale kao značajne.

Ipak, najveći broj ispitanika – 38,2% u Srbiji i 38,6% u Crnoj Gori – ostaje neopredeljen, pa je broj takvih u odnosu na II krug porastao za 10%. U Srbiji neopredeljenost pravilno opada sa porastom godina života, te je takvih skoro polovina među ispitanicima od 18 do 29 godina (47%) naspram trećine njih uzrasta preko 65 godina (31%). U Crnoj Gori najveći broj neopredeljenih je iz kategorije od 30 do 39 godina.

Trend opadanja poverenja beleži se i u stavovima ispitanika prema GŠ VSCG. U Srbiji je rast nepoverenja primetan – sa 13,3% u II na 21,1% u III krugu. U Crnoj Gori je poverenje u GŠ neznatno manje

nego u II krugu. Međutim, procenat onih koji mu neveruju je i dalje visok – trećina pitanih *uopšte nema* ili *nema poverenja* u GŠ SCG. Na uzorku iz Crne Gore primećuje se značajna razlika između ispitanika s obzirom na stepen obrazovanja, te nepoverenje izražava dve petine više ili visokoobrazovanih spram blizu trećine srednje ili niže obrazovanih.

Vidljiv je i rast broja neodlučnih za blizu deset podeoka u oba uzorka, te ih u Srbiji sada ima 36%, a u Crnoj Gori 32%. U Srbiji neodlučnost raste sa obrazovanjem i najveća je kod više ili visokoobrazovanih (40%), dok je na uzorku iz Crne Gore trend obratan – najneodlučniji su niže obrazovani (33%). Ova se nelogičnost početno možda može objasniti činjenicom da visokoobrazovani ispitanici iz Srbije češće imaju priliku da dnevno i izravno prate promene u Vojsci, te da im politička sporenja između srpskih političara oko toga mogu povećati nedoumice prema Generalštabu. Ujedno, u Srbiji neodlučnost pravilno opada sa porastom godina života i najveća je kod najmlađih (46%), a najmanja kod najstarijih (25%).

Mada je u odnosu na II krug opalo poverenje u GŠ – u Srbiji sa 48% na 41,5%, a u Crnoj Gori sa 29% na 29,8% – on spram drugih naredbodavaca i dalje uživa veće poverenje javnosti. U Srbiji poverenje pravilno raste sa godinama života, tako da ovaj stav zastupa 32% pitanih od 18 do 29 godina naspram 56% starijih od 65 godina. U Crnoj Gori porast poverenja nije tako linearno povezan sa uzrastom, ali je ipak primetno da stariji građani imaju veće poverenje u GŠ.

Vrlo blag rast nepoverenja uočava se i u odnosu prema vojnim službama bezbednosti – u Srbiji sa 18,1% na 23,9%, a u Crnoj Gori sa 29,8% na 32,4%. Nepoverenje u ove službe pravilno raste sa porastom obrazovanja. Tako ono u Srbiji raste od 17% među najmanje obrazovanim, pa preko 24% kod srednjoškolaca do 31% kod visokoobrazovanih. Slično je i u Crnoj Gori – od 26% među najmanje obrazovanim, preko 31% kod srednje obrazovanih do 43% kod onih sa višom ili

visokom školom. Uočava se, takođe, da veće rezerve u Crnoj Gori prema ovim službama ispoljavaju muškarci (35%) nego žene (29%).

Vidljiv je ujedno, u odnosu na II krug, i rast broja neodlučnih za deset podeoka – u Srbiji sa 24,4% na 34,5%, a u Crnoj Gori sa 26,7% na 34,9%. U Srbiji neodlučnost raste sa porastom obrazovanja, te je takvih najviše među najobrazovanijim (37%). Nasuprot tome u Crnoj Gori najviše neodlučnih ima među najmanje obrazovanim (38%). Na uzorku iz Srbije neodlučnost pravilno opada sa starošću i značajno je veća je kod najmlađe kategorije (43%) nego kod najstarije (27%). Ovako pravilan trend ne srećemo na uzorku iz Crne Gore gde su najneodlučniji bili ispitanici uzrasta od 30 do 39 godina (41%).

Ne čudi, stoga, postepeni i vrlo blagi pad poverenja u vojne tajne službe – u Srbiji sa 41,3% na 39,8%, a u Crnoj Gori sa 30,9% na 27,9%. Među ispitanicima iz Srbije poverenje pravilno raste s opadanjem obrazovanja, te je najveće kod najmanje obrazovanih (52%), a najmanje kod najobrazovanijih (31%), dok su u Crnoj Gori stavovi ispitanika relativno ujednačeni sa stepenom obrazovanja. U oba uzorka poverenje raste i s porastom uzrasta, tako da je u Srbiji razlika između najmlađih i najstarijih 20%, a u Crnoj Gori 10%.

■ STANJE U VOJSCI

Broj ispitanika koji smatraju da je korupcija u Vojsci veća nego u društvu u celini je relativno mali i ne prelazi pet podeoka u obe države članice. U međuvremenu je porastao broj ispitanika koji smatraju da ima korupcije u Vojsci – u Srbiji sa 40,3% na 47,7%, a u Crnoj Gori sa 38,9% na 40%. U Srbiji to češće misle muškarci od žena (52% : 43%), kao i u Crnoj Gori (49% : 31%). Sumnje u korupciju u Srbiji pravilno rastu sa rastom nivoa obrazovanja, te to misli svaki drugi visokoobrazovani ispitanik (54%) a tek svaki treći niskoobrazovani (32%). U Crnoj Gori je, međutim, najkritičnija kategorija srednjeobrazovanih

(43%). Indikativan je i podatak da trećina pitanih iz Srbije i dve petine iz Crne Gore nije sigurno da li ima korupcije u Vojsci. U proceni ovog fenomena teškoće su češće od ostalih imali stariji, najniže obrazovani i žene.

Interesantno je, spram gornjih rezultata, da je u odnosu na II krug porastao broj ispitanika koji smatraju da je Vojska manje zahvaćena korupcijom od društva – u Srbiji sa 40,5% na 49,7%, a u Crnoj Gori sa 30,5% na 36,6%. Privrženost ovom stavu raste pravilno s porastom nivoa obrazovanja, te takvih najviše ima među najobrazovanijim – u Srbiji 56%, a u Crnoj Gori 42%. Nešto više od četvrtine pitanih u oba uzorka smatra da je korupcija u istoj meri prisutna i u Vojsci i u društvu. Ovakvo opredeljenje u Srbiji raste pravilno sa porastom obrazovanja, te ga češće izražavaju najobrazovaniji (26%), a znatno ređe najmanje obrazovani (15%). U Crnoj Gori ovaj stav, pak, najčešće zastupaju srednje obrazovani (23%). U oba uzorka najviše pristalica ovog stava ima u dobi od 30 do 39 godina (28%). Još uvek ima priličan broj ispitanika u Srbiji (23,4%), kao i u Crnoj Gori (37,4%) koji ne umeju da procene da li je korupcija prisutnija u Vojsci ili u ostatku društva. Najviše teškoća u proceni imaju najmanje obrazovani (41% u Srbiji i 53% u Crnoj Gori), a žene češće nego muškarci (u Srbiji 19% : 28%, a u Crnoj Gori 27% : 48%).

Prilikom procene stanja naoružanja i opreme Vojske primećena je raznosmerna promena u stavovima ispitanika u oba uzorka. U Srbiji je, u odnosu na II krug, znatno porastao broj onih koji misle da je Vojska loše naoružana i opremljena (sa 36,9% na 51,2%), dok je u Crnoj Gori njihov broj blago opao (II 44,9%; III 42,7%). Kritičnost ispitanika raste sa porastom obrazovanja, te ih ima više među visokoobrazovanim, nego među niskoobrazovanim (u Srbiji 55% : 32%, a u Crnoj Gori 45% : 32%). U Srbiji najviše pristalica ovog stava ima među onima uzrasta od 40 do 49 godina (62%), a u Crnoj Gori u uzrastu od 30 do 39 godina (51%). Muškarci iz Srbije to nešto češće misle od žena (54% : 48%).

Istim povodom je broj neodlučnih u Srbiji blago opao u odnosu na II krug (II 27,3%; III 25,2%), dok je u Crnoj Gori vidno porastao (II 23,5%; III 32,1%). Ni u jednom od uzorka nije utvrđena značajnija povezanost sa sociodemografskim obeležjima.

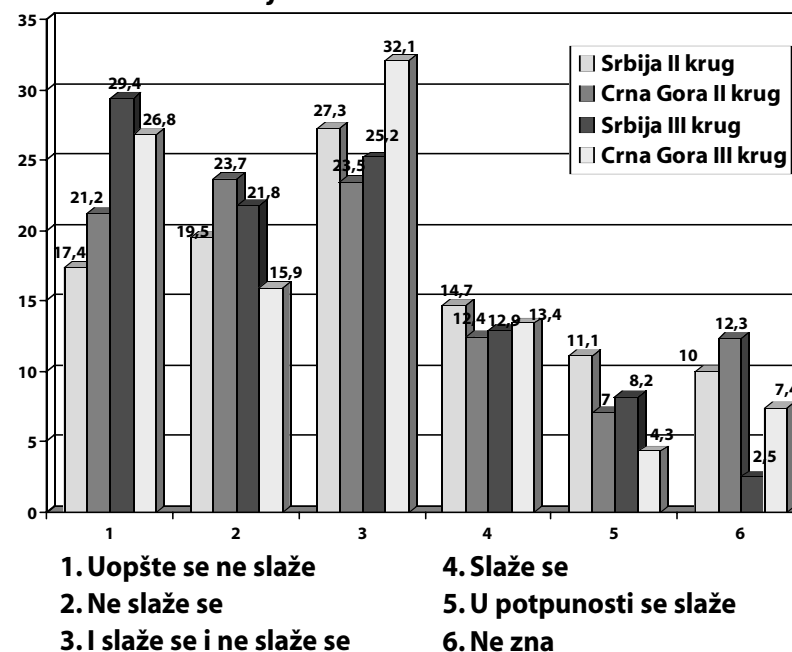
U skladu sa prethodnim, primećuje se i blagi pad broja onih koji misle da je Vojska dobro naoružana i opremljena – u Srbiji sa 25,8% na 21,1%, a u Crnoj Gori sa 19,4% na 17,7%. Najveće razlike tim povodom nastaju po osnovi obrazovanja ispitanika. U borbenu spremnost Vojske u oba uzorka znatno češće veruju nisko nego visokoobrazovani – Srbiji 38% : 14%, a u Crnoj Gori 28% : 15%. Isto tako znatno češće misle stariji nego mlađi ispitanici. Blaga, ali i veoma zanimljiva razlika nastaje u odnosu na pol ispitanika: ovaj stav u Srbiji češće zastupaju žene (23% : 19%), a u Crnoj Gori muškarci (15% : 20%).

Dve trećine ukupno pitanih smatra da su uslovi života vojnika nezadovoljavajući. Privrženost ovom stavu raste linearno sa porastom obrazovanja, tako da to znatno češće misle najobrazovaniji nego najmanje obrazovani (u Srbiji 65% : 44%, a u Crnoj Gori 73% : 43%). Najbrojnije pristalice ovog stava su uzrasta od 18 do 29 godina – u Srbiji 65%, a u Crnoj Gori 68%. S porastom godina starosti u oba uzorka opada i nezadovoljstvo uslovima života vojnika, te je ono najmanje kod najstarijih. No, i u tom slučaju ono je još uvek visoko (Srbija 52%, Crna Gora 59%). Pri tom je malo više od petine pitanih (23%) u oba uzorka ostalo neodlučno, dok je relativno mali broj njih koji smatraju da su uslovi života vojnika zadovoljavajući (u Srbiji 15%, a u Crnoj Gori 8%). Među njima je najveći broj onih sa završenom ili nepotpunom osnovnom školom (u Srbiji 25%, a u Crnoj Gori 18%).

Blizu polovine pitanih iz Crne Gore i dve petine iz Srbije misli da je životni standard oficira loš. To češće od ostalih misle više ili visokoobrazovani – skoro polovina njih spram trećine najmanje obrazovanih u Srbiji, te dve trećine naspram trećine najmanje obrazovanih u

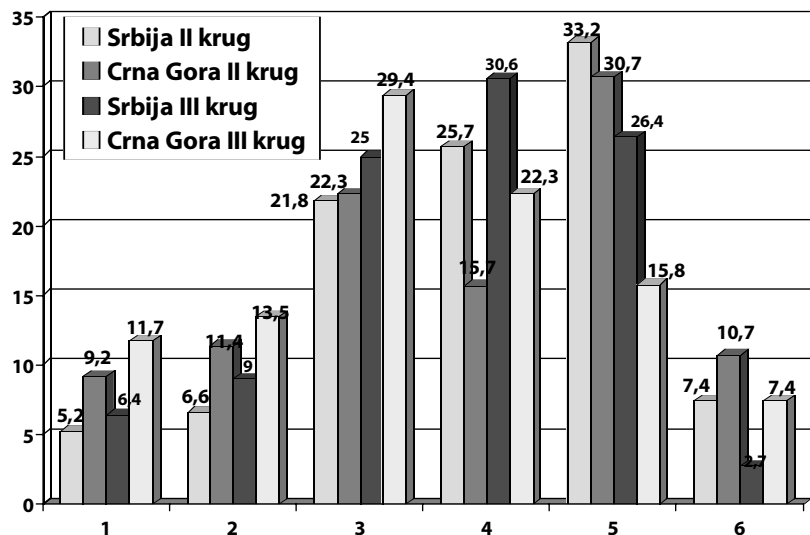
Crnoj Gori. Starosna dob i polna pripadnost neznatno diskriminišu pristalice ovog stava. Trećina pitanih ne ume da oceni životni standard oficira, dok je više onih u Srbiji (26,7%) nego u Crnoj Gori (14,3%) koji smatraju da je životni standard oficira zadovoljavajući.

Pripadnici Vojske su dobro osposobljeni za izvršavanje zadataka

U III krugu je nastavljen pad poverenja u osposobljenost Vojske za izvršavanje zadataka – u Srbiji veoma blago sa 58,9% na 57%, dok je u Crnoj Gori on izraženiji, sa 46,4% na 38,1%. Blago je porastao i broj neodlučnih, te je u Srbiji sada takvih jedna četvrtina, a u Crnoj Gori trećina. Primećuje se i blagi rast procenta onih građana koji sumnjaju u osposobljenost vojske: u Srbiji sa 11,8% na 15,4%, a u Crnoj Gori sa 20,6% na 25,2%.

Vojska je dobro naoružana i opremljena

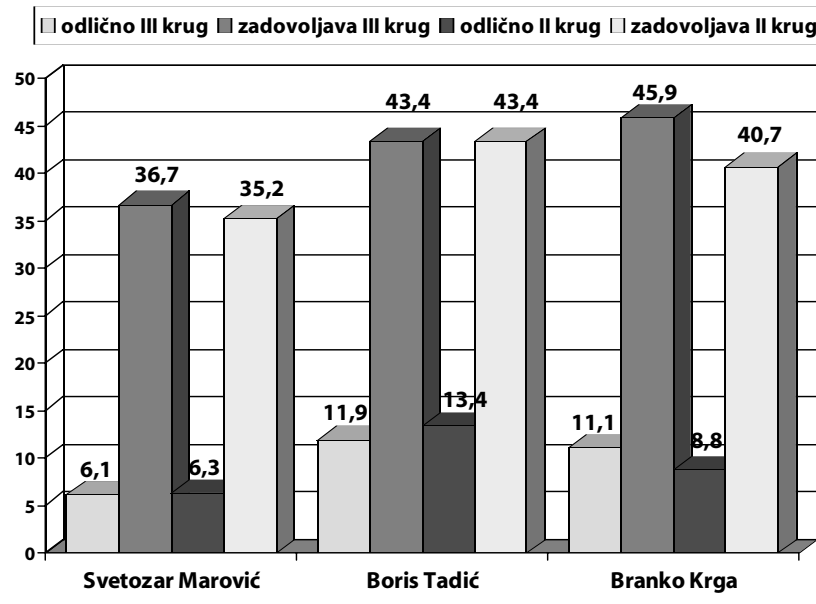
- 1. Uopšte se ne slaže
- 2. Ne slaže se
- 3. I slaže se i ne slaže se
- 4. Slaže se
- 5. U potpunosti se slaže
- 6. Ne zna

U skupini onih u Srbiji koji misle da Vojska ne može da izvrši svoje zadatke kritičnost raste sa porastom školske spreme, a opada sa godina života, kao i u II krugu. Slični rezultati dobijeni su i u kategoriji neodlučnih, gde je trećina više/visokoobrazovanih neodlučna, a neodlučnost opada sa porastom godina života. Među pristalicama stava da je Vojska dobro osposobljena najbrojniji su oni sa osnovnim ili nižim obrazovanjem – u Srbiji (68%), a u Crnoj Gori (48%). Broj onih koji prihvataju ovaj stav isto tako pravilno raste sa porastom godina života, tako da to misli polovina ispitanika starijih od pedeset godina iz Crne Gore i više od dve trećine njih iz Srbije. Najviše neodlučnih u Crnoj Gori ima među više i visokoobrazovanim (31%) i među starima od 40 do 49 godina (36%).

OCENA RADA NADREĐENIH

U III krugu je primećen veoma blagi porast nezadovoljstva radom naredbodavaca Vojske SCG, te su i njihove pozicije na listi promenjene. Načelnik GŠ VSCG Branko Krga izbio je na prvo mesto blagom prednošću spram Borisa Tadića i Svetozara Marovića. Broj onih koji njegov rad ocenjuju kao odličan ili zadovoljavajući se u odnosu na II krug povećao sa 49,5% na 57%, ali je u Crnoj Gori neznatno opao (sa 38,2% na 36,2%), što ga svejedno nije sprečilo da izbije na čelnu poziciju. Rad generala Branka Krga kao loš ocenjuje svega 12,7% pitanih iz Srbije i 20,4% njih iz Crne Gore, dok o njegovom radu ne zna dovoljno trećina njih iz Srbije i oko dve petine iz Crne Gore.

Ocena rada pretpostavljenih (Srbija)

Po sociodemografskim obeležjima dobijeni su veoma slični rezultati na oba uzorka. Radom načelnika GŠ zadovoljniji su muškarci nego žene (65% : 49% u Srbiji i 44% : 22% u Crnoj Gori). Zadovoljstvo raste pravilno sa porastom stručne spreme, te su više i visokoobrazovani zadovoljniji od onih sa ili bez osnovne škole (u Srbiji 71% : 47%, a u Crnoj Gori 18% : 48%). Pozitivna ocena takođe raste sa uzrastom, tako da je dve trećine zadovoljnih u Srbiji starije od pedeset godina i skoro polovina starijih od 50 godina u Crnoj Gori. O radu generala Krge najmanje znaju ispitanici najnižeg obrazovanja (41% u Srbiji, 65% u Crnoj Gori), najmlađi (41% u Srbiji, 66% u Crnoj Gori) i žene (41% u Srbiji, 58% u Crnoj Gori).

Ministar odbrane je u III krugu prešao na drugu poziciju. Procenat onih koji u Srbiji njegov rad ocenjuju kao odličan ili zadovoljavajući iznosi 55,3, dok je u Crnoj Gori opao sa 48,5 na 36,2%. U skladu sa tim, porastao je i broj onih koji njegov rad ocenjuju kao loš: u Srbiji sa 14,1% na 23,5%, a u Crnoj Gori čak sa 9,3% na 20,4%.

U Srbiji, kao i u prošlom krugu, s porastom školske spreme raste i zadovoljstvo radom Tadića, tako da se od trećine među najmanje obrazovanim stiže do skoro polovine onih sa višim ili visokim obrazovanjem. Muškaci su češće od žena pozitivno ocenili rad ministra (47% : 39%). S rastom školske spreme opada i broj onih koji nisu upoznati sa Tadićevim radom, tako da to za sebe tvrdi svaki treći među najmanje obrazovanim spram svakog desetog među najobrazovanimijim.

Muškarci su i u Crnoj Gori češće zadovoljni radom Tadića (43% : 28%), dok više od polovine žena nije upoznata sa njegovim radom. Neobaveštenost raste s opadanjem stepena obrazovanja i dostiže skoro dve trećine kod najmanje obrazovanih. Interesantno je da o radu ministra Tadića ne zna dovoljno polovina anketiranih uzrasta od 18 do 39 godina, dok to za sebe misli samo trećina onih u dobi od 40 do 64 godine. Neobaveštenost potom ponovo raste i dostiže natpolovični postotak kod starijih od 65 godina. Njegov rad loše ocenjuje trećina najobrazovanijih i znatno češće najstariji nego najmlađi (29% : 12%).

Dok je u Srbiji zadovoljstvo radom Svetozara Marovića ostalo skoro isto (42,8%), iznenađenje je da je ono u Crnoj Gori opalo za oko deset procenata (sa 58,2% na 46,9%). Slično kao i u slučaju generala Krge, zadovoljstvo radom Marovića raste sa stepenom obrazovanja (36% : 51% u Srbiji; 19% : 41% u Crnoj Gori). Pozitivnu ocenu takođe češće daju muškarci nego žene (47% : 38% u Srbiji, 45% : 39% u Crnoj Gori). U Srbiji je skoro polovina ispitanika starijih od 40 godina zadovoljna radom Marovića, dok su u Crnoj Gori najzadovoljniji stari od 40 do 49 godina (49%). Šta i kako radi Svetozar Marović najmanje znaju nisko obrazovani, najmlađi i žene – po oko dve petine njih u oba uzorka.

■ VIĐENJE RATNIH ZLOČINA

U Srbiji se, u odnosu na II krug, značajno povećao broj pitanih koji smatraju da ratne zločine treba detaljno istražiti, otkriti krivce i sudski ih goniti (II 69,9%; III 82,5%). U Crnoj Gori je, na iznenađenje, ovaj procenat pak smanjen (II 71,9%; III 66,3%), ali još uvek oko dve trećine njih prihvata ovaj stav. Interesantno je da ne postoje značajne razlike s obzirom na sociodemografska obeležja, pa se može reći da su stavovi ispitanika po ovom pitanju relativno ujednačeni. U oba uzorka se, ipak, primećuju raznosmerne promene u kategoriji neodlučnih, te je njihov broj u Srbiji sada duplo manji (II 14,7%; III 7,5%), dok je on u Crnoj Gori skoro udvostručen (II 13,1%; III 22,4%).

Da li mislite da ratne zločine treba detaljno istražiti, otkriti krivce i sudski ih goniti?

	Srbija		Crna Gora	
	%		%	
	II	III	II	III
Da	69,9	82,5	71,9	66,3
Ne	15,4	10,0	15,0	11,3
Ne znam	14,7	7,5	13,1	22,4

Broj ispitanika koji smatra da su pojedini pripadnici JNA ili VJ činili ratne zločine u ratovima u Hrvatskoj, BiH i na Kosovu pretrpeo je neznatne izmene i ostao je prilično visok – to misli 48,9% njih u Srbiji i 43,5% u Crnoj Gori. Zanimljivo je da u Srbiji broj pristalica ovog stava pravilno raste sa rastom školske spreme, te između najmanje i najviše obrazovanih postoji značajna razlika (33% : 61%). U Crnoj Gori je znatno veći broj pristalica ovog stava iz reda najmanje obrazovanih (47% : 40%). Ne treba, međutim, zanemariti ni podatak da 26,8% ispitanika iz Srbije i 35% ispitanika iz Crne Gore ne zna da proceni da li su pripadnici JNA i VJ vršili ratne zločine.

Radi sticanja detaljnijeg uvida, ispitali smo razlike u stavovima ispitanika prema suđenju eventualnim zločincima s obzirom na njihove simpatije prema pojedinim strankama. U Srbiji su u razmatranje uzeti samo simpatizeri Demokratske stranke, Demokratske stranke Srbije, G17, Srpske radikalne stranke i Socijalističke partije Srbije, jer se među simpatizerima ostalih stranaka našao isuviše mali broj ispitanika za pouzdane zaključke. Pokazalo se da veoma sličan stav po ovom pitanju imaju simpatizeri DS (68,8%) i G 17 (67,6%), koji češće od ostalih prihvataju da su pripadnici VJ i JNA činili ratne zločine. Sa ovim stavom se slaže i polovina simpatizera DSS, a znatno manji broj onih koji simpatišu SRS (34,6%), odnosno SPS (23,9%). Ne čudi stoga što simpatizeri SPS (52,4%) i SRS (42,2%) u većem broju od ostalih tvrde da pripadnici JNA i VJ nisu činili zločine u ratovima na prostorima nekadašnje SFRJ. Interesantno je da je tim povodom 27,5% simpatizera DSS neodlučno, a slede ih simpatizeri SPS (23,7%) i SRS (23,2%). Takvih je manje od petine među simpatizerima DS (19,5%) i G17 (16%).

Polovina simpatizera Demokratske partije socijalista i Socijalističke narodne partije u Crnoj Gori smatra da su pripadnici JNA i VJ činili ratne zločine u prethodnim ratovima. Ipak, simpatizeri SNP (22,9%) češće od simpatizera DPS (18,2%) odbijaju da prihvate ovaj stav.

U odnosu na II krug beležimo porast broja onih koji misle da treba suditi pripadnicima JNA ili VJ koji su činili ratne zločine – u Srbiji

sa 50,7% na 62,3%, a u Crnoj Gori sa 51,7% na 56,6%. Nije malo ni neodlučnih – 21,6% u Srbiji i 26,3% u Crnoj Gori. U oba uzorka vidljive su značajne razlike s obzirom na obrazovanje ispitanika, tako da više i visokoobrazovani znatno češće pristaju uz ovaj stav od onih sa i bez osnovne škole (Srbija – 70% : 53%; Crna Gora – 63% : 46%). U Srbiji suđenje najčešće podržavaju građani od 40 do 49 godina (69%), a u Crnoj Gori od 30 do 39 godina (64%). Pored toga, u Crnoj Gori trećina najmanje obrazovanih ispitanika podržava stav da zločince treba amnestirati.

Ko, po Vašem mišljenju, treba da sudi počinocima ratnih zločina?*

	DSS %	DS %	SRS %	G17 %	SPS %
Svima treba da sude domaći sudovi	66,7	52	67,2	46,1	71,8
Samo najteže slučajeve isporučiti Hagu a ostalima treba da sude domaći sudovi	9	28,5	4,3	23,1	1
Treba ih sve isporučiti Hagu	2,9	6	1,8	8,1	–
Isporučiti ih zemljama u kojima su počinili zločine	1,6	2	–	2,4	–
Ne znam	4,4	3,4	2,9	4,9	–
Drugo	–	0,5	0,5	–	–

Interesantno je da privrženost nekoj od stranaka ne utiče presudno na stavove ispitanika iz Srbije, te najveći broj njih smatra da počinocima ratnih zločina treba suditi. Primećuje se da ipak postoje značajne razlike, tako da ovaj stav najčešće podržavaju simpatizeri DS (80,1%), zatim G17 (68,9%) i DSS (63,2%), pa tek onda SRS (55,9%) i SPS (50%).

* Ukupan zbir procenata u pojedinim kolonama manji je od 100%, s obzirom na to da je određeni broj ispitanika odbio da odgovori na ovo pitanje

Simpatizeri poslednje dve stranke (SPS – 26,9%; SRS – 23,4%) znatno češće nego drugi (DS – 7,7%; DSS – 15,4%; G17 – 15,6%) misle da optužene za ratne zločine treba amnestirati.

U Grnoj Gori, pak, dve trećine (66,2%) simpatizera DPS i skoro polovina (48,5%) SNP smatra da počinocima zločina iz redova nekadašnjih JNA i VJ treba suditi. Razlika između njih nastaje povodom amnestije, sa kojom se slaže samo 13,5% simpatizera DPS naspram 21,9% pristalica SNP. Među ovima je takođe bilo više neodlučnih (29,6%) nego među pristalicama DPS (20,3%).

Mada je u III krugu narastao broj onih koji podržavaju suđenje za ratne zločine, još izrazitije je narastao broj onih koji misle da to treba učiniti pred domaćim sudovima. Postotak pristalica ovog stava je u Srbiji porastao sa 68,4% na 74,2%, a u Crnoj Gori sa 47,4% na 54,4%. Procenat pristalica ovog stava u Crnoj Gori pravilno raste s porastom obrazovanja, te su mu znatno češće privrženi najobrazovaniji nego najmanje obrazovani (43% : 58%). Trend u Srbiji je obratan, pa su najmanje obrazovani češće skloni da prihvate ovaj stav od najobrazovanijih (77% : 69%). Interesantno je da broj pristalica domaćih suđenja pravilno raste sa rastom godina života, pa u Srbiji ima značajnih razlika po tom pitanju između najmlađih (66%) i najstarijih (81%). Ovaj trend nije toliko pravilan u Crnoj Gori, ali su i ovde stariji ispitanici brojnije pristalice suđenja pred domaćim sudovima – to podržava 46% njih u dobi od 18 do 29 godina, 59% starih od 30 do 39 godina, 56% njih između 40 i 49 godina, kao i 60% između 50 i 64 godine, te 54% njih starijih od 65 godina. Ukupno posmatrano svega 14,1% ispitanika smatra da samo najteže treba isporučiti Hagu, dok ostalima treba da sude domaći sudovi. Zabeležimo još i da veći broj ispitanika iz Crne Gore nego onih iz Srbije nije umelo da proceni ko treba da sudi eventualnim zločincima (17,2% : 6,7%).

Primećene su i razlike u stavovima s obzirom na privrženost pojedinim strankama. U Srbiji suđenje pred domaćim sudovima u naj-

većem procentu podržavaju simpatizeri SPS (71,8%), zatim SRS (67,2%) i DSS (66,7%). Na nemaloj udaljenosti od njih su ostali simpatizeri DS (52%) i G17 (46,1%). Mogućnost da najteži slučajevi budu isporučeni Haškom Tribunalu češće prihvataju simpatizeri DS (28,5%) i G17 (23,1%) nego ostalih partija – DSS (9%), SRS (4,3%) i SPS (1,4%). Primitimo da rečeni podaci ukazuju na veliku sličnost stavova simpatizera DSS i SRS.

I u Crnoj Gori su ispoljene razlike, te suđenje pred domaćim sudovima podržava 72,9% simpatizera SNP, naspram 44% onih koji simpatišu DPS. Isto tako, isporuku najtežih slučajeva Sudu u Hagu prihvata 20,2% simpatizera DPS i svega 4,4% simpatizera SNP. To je potvrđeno prilikom izjašnjavanja o slanju svih osumnjičenih u Hag, što prihvata samo 3,7% simpatizera SNP i čak 21,5% simpatizera DPS.

Milorad Timotić

**OČEKIVANJA GRAĐANA
OD REFORME VOJSKE**

Na sledećim stranama prikazani su osnovni nalazi dobijeni istraživanjem, koji se odnose na percepciju bezbednosnih opasnosti, odnos prema međunarodnim institucijama i organizacijama, kao i na pravce buduće reforme vojske i odbrane.

■ BEZBEDNOSNE PRETNJE

Prema mišljenju naših građana najveće opasnosti po bezbednost sveta su: *sukobi oko prirodnih resursa* (II krug 31,2%, 32,0%; III krug 39,2%, 21,3%)¹, *sukob bogatih i siromašnih zemalja* (II krug 25,7%, 24,4%; III krug 25,7%, 26,3%), *međunarodni terorizam i organizovani kriminal* (II krug 23,6%, 21,4%; III krug 19,1%,) i *opšti sukob hrišćanskog i muslimanskog sveta* (II krug 21,9%, 20,2%; III krug 24,3%, 27,5%).

Kao što se vidi iz tabele, u drugom krugu procena opasnosti po bezbednost sveta veoma je slična onoj u prvom krugu. Dorodom upitnika ponuđen je još jedan odgovor na ovo pitanje – *vojne intervencije SAD pod imenom preventivni rat*. Njega je u drugom krugu biralo 31,4% ispitanika u Srbiji i 22,2% u Crnoj Gori, a u trećem krugu 34%, odnosno 22,1%. Dakle, otprilike trećina ispitanika u Srbiji i nešto više od petine u Crnoj Gori vidi opasnost po bezbednost sveta u vojnim intervencijama SAD. Procent je stabilan u oba kruga anketiranja javnog mnjenja.

U trećem krugu ispitivanja u uzorku Crne Gore procenat onih koji ugrožavanje bezbednosti u svetu² vide u intervencijama SAD raste od 10 onih sa osnovnom do 31 onih sa visokom školom. U uzorku Srbije ispoljava se isti trend uz nešto manje razlike među kategorijama: osnovna 29%, srednja 34% i visoka i viša škola 39%. Zanimljivo je ispoljavanje tendencije da obrazovaniji ispitanici u uzorcima Srbije i Crne Gore u većem procentu procenjuju da intervencionizam SAD predstavlja pretnju svetskoj bezbednosti i stabilnosti. Ovaj podatak dobija na

¹ U zagradi je na prvom mestu uvek dat procent koji se odnosi na Srbiju, a na drugom mestu na Crnu Goru. To se odnosi i na prvi i na drugi krug ispitivanja.

² Redosled odgovora u Tabeli 1 dat je na osnovu frekvencije, od najveće ka najmanjoj, dok je redosled odgovora u upitniku bio drugačiji. Isti princip primenjen je i kod drugih tabela u ovom tekstu.

Tabela 1

Šta najviše ugrožava bezbednost u svetu?

	Ukupno %			
	Srbija		Crna Gora	
	II	III	II	III
1. Vojne intervencije SAD pod imenom „preventivni rat“	31,4	34,0	22,2	22,1
2. Sukobi oko prirodnih resursa (nafta, voda, rude, itd.)	31,2	39,2	32,0	21,3
3. Sukob bogatih i siromašnih zemalja	25,7	25,7	24,4	26,3
4. Međunarodni terorizam	23,6	19,1	21,4	16,3
5. Opšti sukob hrišćanskog i muslimanskog sveta	21,9	24,3	20,2	27,5
6. Organizovani kriminal	15,9	14,6	17,6	11,1
7. Nekontrolisano širenje nuklearnog, biološkog i hemijskog oružja	11,8	9,9	13,5	14,1
8. Etnički i drugi regionalni sukobi	10,0	9,3	11,8	6,3
9. Opšte zagađenje prirodne sredine, teški ekološki i nuklearni incidenti	5,2	3,9	3,7	7,2
10. Ne može da oceni	4,5	5,4	3,1	12,5

težini ukoliko pođemo od sasvim realne pretpostavke da su obrazovani ispitanici bolje obavješteni i politički aktivniji.

Najveće opasnosti po bezbednost naše zemlje su: *sukobi u nacionalno mešovitim sredinama* (II krug 55,4%, 46,6%; III krug 62,1%, 47,9%), *ekonomski i socijalni sukobi i napetosti* (II krug 32,1%, 30,7%; III krug 31,1%, 25,1%), *međunarodni terorizam* (II krug III krug 19,1%, 16,3%) i *organizovani kriminal (šverc oružja, ljudi, droge, „pranje“ novca)*, (II krug 36,3%, 26,3%; III krug 33,5%, 28,1%).

Tabela 2

Šta najviše ugrožava bezbednost naše zemlje?

	Ukupno %			
	Srbija		Crna Gora	
	II	III	II	III
1. Sukobi u nacionalno mešovitim sredinama (Kosovo i Metohija, jug Srbije, Sandžak, Vojvodina)	55,4	62,1	46,6	47,0
2. Organizovani kriminal (šverc oružja, ljudi, droge, „pranje novca“)	36,3	33,5	26,3	28,1
3. Ekonomski i socijalni sukobi, napetosti	32,1	31,1	30,7	25,1
4. Lokalni i regionalni terorizam	10,7	13,4	4,1	10,3
5. Ponovna oružana agresija NATO i/ili SAD	10,7	12,3	9,8	6,3
6. Mogućnost obnavljanja ratova na prostorima bivše YU	10,0	10,1	10,6	9,9
7. Raspad državne zajednice Srbije i Crne Gore	6,1	6,8	12,6	15,3
8. Ne može da oceni	4,8	4,1	12,6	13,2
9. Nasilno svrgavanje demokratske vlasti	4,8	3,7	9,4	7,0

U oba kruga ispitivanja, javnost je dosledna u proceni bezbednosnih pretnji našoj državnoj zajednici, s tim što je u uzorku Crne Gore došlo do promene mesta između drugog i trećeg odgovora. U tom uzorku izrazita je i povezanost stepena školske spreme ispitanika sa njihovim izborom prva tri odgovora: sa porastom školske spreme raste procent izbora sva ta tri odgovora. U uzorku Srbije ispoljava se ista tendencija. Na primer, pri izboru odgovora pod brojem 1 povećava se procent od 55% onih sa osnovnom do 67% onih sa visokom i višom školom, a kod odgovora pod brojem 2 procent raste od 29 do

35. Značajno je da u oceni i opažanju bezbednosnih pretnji postoji visok nivo saglasnosti javnog mnjenja Srbije i Crne Gore. Događaji na Kosmetu 17. marta 2004. potvrdili su da zabrinutost javnosti za stabilnost nacionalno mešovutih regiona zemlje nije bez osnova.

I u trećem krugu, prema mišljenju ispitanika, od stranih država najveću pretnju bezbednosti naše zemlje predstavljaju: Albanija (II krug 63,0%, 49,4%; III krug 62,6%, 56,2%), SAD (II krug 51,7%, 30,9%; III krug 47,7%, 34,7%), Hrvatska (II krug 25,2%, 17,8%; III krug 26,7%, 13,6%) i Nemačka (II krug 16,6%, 15,1%; III krug 14,9%, 12,6%). Rezultati su dosta zanimljivi, stabilni (redosled država u trećem krugu isti je kao i u prvom i drugom) i u dobroj meri ilustruju raspoloženje javnosti. Procena da pretnju našoj bezbednosti predstavlja Albanija uslovljena je postojećim stereotipima, kao što je to nesumnjivo slučaj i sa Nemačkom. Stavovi prema SAD nesumnjivo su dominantno uslovljeni intervencijom protiv režima Slobodana Miloševića 1999. godine i još svežim sećanjem na žrtve i razaranja koje je ona izazvala. Za prevazilaženje stereotipa koji u javnosti postoje o nekim državama neophodni su određeno vreme, intenzivnija saradnja i bolje upoznavanje i zbližavanje mladih generacija naše zemlje sa istim generacijama tih zemalja.

Kada je u pitanju procena toga koja zemlja predstavlja našeg najvećeg prijatelja, stavovi javnosti su stabilni. U svim ispitivanjima na prvom mestu nalazi se Grčka (II krug 40,4%, 25,1%; III krug 45,6%, 29,6%), a zatim sledi Rusija (II krug 19,4%, 15,8%; III krug 19,5%, 34,1%). U uzorku Crne Gore u trećem krugu ispitivanja Rusija je, u odnosu na Grčku – 29,6%, došla na prvo mesto – 34,1%, dok je u Srbiji procent izbora Grčke kao najvećeg prijatelja, povećan sa 40,4% u drugom na 45,6% u trećem krugu. Na trećem mestu nalazi se Kina (II krug 6,3%, 6,6%; III krug 8,7%, 8,6%), a na četvrtom Norveška (II krug 6,9%, 2%; III krug 7,5%, 2,6%).

Procent izbora pojedinih zemalja kao naših prijatelja stabilizovao se u poslednja dva kruga ispitivanja, uz manje razlike pomenute u

Tabela 3

Koja zemlja je naš najveći prijatelj?

	Ukupno %			
	Srbija		Crna Gora	
	II	III	II	III
1. Grčka	40,4	45,6	25,1	29,6
2. Rusija	19,4	19,5	15,8	34,1
3. Norveška	6,9	7,5	2,0	2,6
4. Kina	6,3	8,7	6,6	8,6
5. Francuska	4,9	4,4	4,0	1,3
6. Neka druga država	2,6	4,3	3,5	3,9
7. Neka od bivših YU republika	2,5	3,0	3,0	7,9
8. SAD	1,3	1,7	8,9	3,0
9. Nemačka	1,2	1,5	3,7	2,3
10. Italija	0,9	1,6	2,8	5,9
11. Rumunija	0,5	1,5	–	–
12. Velika Britanija	0,1	0,7	1,1	0,9
13. Ne zna	13,0	–	23,5	–

prethodnom pasusu. U uzorku Srbije ispoljava se zanimljiva povezanost između izbora Grčke kao najboljeg prijatelja naše zemlje i školske spremne ispitanika: trend povećanja procenta izbora ovog odgovora sa povećanjem školske spremne izražen je i pravilan (osnovna škola – 39%, srednja 46%, visoka 52%). Znači, što su ispitanici obrazovaniji u većem procentu smatraju da nam je Grčka najbolji prijatelj. Prilikom izbora Rusije trend je obrnut – procent opada od 29% onih sa osnovnom do 14% onih sa visokom školom. U uzorku Crne Gore ispoljavaju se istovetni pravilni trendovi. Prilikom izbora Rusije procent opada od 52% ispitanika sa osnovnom školom do 22% ispitanika sa završenim fakultetom. Prilikom izbora Grčke procent raste od 25% onih sa osnovnom do 34% visokoškolaca. Zanimljivo je, isto tako,

da prilikom izbora Norveške u oba uzorka procent raste s povećanjem školske spreme, pri čemu je procent izbora ove zemlje znatno viši u Srbiji, zbog prijateljskih veza iz Drugog svetskog rata, kao i zbog humanitarne pomoći koju je Norveška pružala u vreme krize u Srbiji.

Zanimljivi su i odgovori na pitanje od čega najviše zavisi lična bezbednost građanina u našoj zemlji. Ispitanici misle da to najviše zavisi od *sposobnosti državnog rukovodstva* (II krug 49,9%, 47,2%; III krug 55,9%, 51,6%), zatim od *jake vojske* (II krug 20,6%, 20,7%; III krug 17,2%, 27,2%) i od *nezavisnog sudstva* (II krug 8,6%, 12,4%; III krug 10,8%, 9,5%). Odgovor da je *priključenje jakim vojnim savezima* garant bezbednosti zemlje nije dobilo znatniju podršku javnosti (II krug 7,8%, 9,9%; III krug 6,4%, 7%).

Na pitanje o tome šta bi najviše doprinelo bezbednosti naše zemlje, u uzorku Srbije najviše ispitanika, u oba kruga ispitivanja, opredeljivalo se za odgovor da se treba *okrenuti Zapadu i postati član Evropske unije* (II krug 30,8%; III krug 31,8%), a nešto manje njih (II krug 22,2%; III krug 24,4%) smatra da treba *zadržati nezavisan položaj i oslanjati se na sopstvene snage odbrane*. U uzorku Crne Gore u trećem krugu, za razliku od drugog, najfrekventniji odgovor je da treba *zadržati nezavisan položaj* (25,1%), dok je okretanje Zapadu (19,6%) došlo na drugu poziciju preferencija. *Razvijanje saradnje sa susednim zemljama* (II krug 14%, 18,6%; III krug 11,4%, 12,4%) sa trećeg mesta u drugom krugu pomera se na četvrto mesto u trećem, a odgovor da je *priključenje programu „Partnerstvo za mir“* način da se poboljša naša bezbednost pomera se sa četvrtog mesta u drugom krugu na treće mesto u trećem krugu (II krug 12,7%, 10,4%; III krug 15%, 13,4%). Moglo bi se, dakle, zaključiti da podrška priključenju naše zemlje programu „Partnerstvo za mir“ minimalno raste, što će biti potvrđeno i u pitanjima o odnosu prema odbrambenim integracijama.

Prema uporednim rezultatima drugog i trećeg kruga ispitivanja javnog mnjenja u Srbiji i Crnoj Gori, može se zaključiti da je orijenta-

Tabela 4

Šta bi od sledećeg najviše doprinelo bezbednosti naše zemlje?

	Srbija %		Crna Gora %	
	II	III	II	III
1. Okrenuti se Zapadu i postati član Evropske unije	30,8	31,8	23,1	19,6
2. Zadržati nezavisan položaj i oslanjati se na sopstvene snage	22,2	24,4	19,3	25,1
3. Razvijati saradnju sa susednim državama	14,0	11,4	18,6	12,4
4. Postati član programa „Partnerstvo za mir“	12,7	15,0	10,4	13,4
5. Ne mogu da ocenim	12,3	8,2	15,3	17,8
6. Ojačati savezništvo sa Rusijom i oslanjati se na njenu pomoć	5,5	7,4	10,1	8,7
7. Vratiti se u pokret nesvrstanih	2,3	1,9	3,1	2,9

cija prema Zapadu najbolji način učvršćivanja bezbednosti naše zemlje, iako je u Crnoj Gori u trećem krugu preovladala opcija oslanjanja na sopstvene snage u jačanju bezbednosti zemlje. U oba uzorka u trećem krugu povećava se podrška stupanju SCG u program „Partnerstvo za mir“. Ostale alternative privukle su znatno manji procent odgovora ispitanika. (Tabela 4)

U uzorku Srbije ispoljava se jasan i pravilan trend povezanosti školske spreme sa izborom orijentacije prema Zapadu – procent raste od 21% ispitanika sa osnovnom do 40% onih sa završenim fakultetom i višom školom. Obrnuti trend ispoljava se kod izbora oslanjanja na sopstvene snage – procent opada od 32% onih sa osnovnom do 19% ispitanika sa višom i visokom školom. Pri izboru opcije priključenja programu „Partnerstvo za mir“ u oba uzorka u trećem krugu ispoljava se jasan i stabilan trend porasta procenta s povećanjem školske spreme.

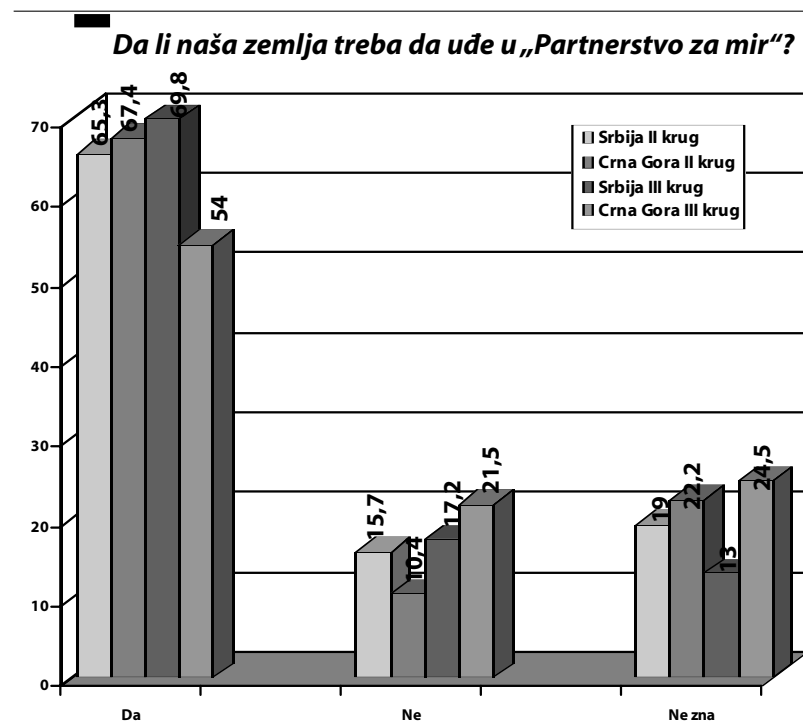
Dakle, može se zaključiti da u pogledu procene činilaca bezbednosti Srbije i Crne Gore javnost u sva tri kruga ispitivanja, uz neka kolebanja i nedoslednosti, smatra da je okretanje Zapadu, Evropskoj uniji i programu „Partnerstvo za mir“ najbolji način učvršćivanja bezbednosti zemlje. Stavovi javnosti podeljeni su između tradicionalnog prijateljskog osećanja prema Rusiji i Grčkoj i savremenog pragmatističkog opredeljenja za zapadne bezbednosne integracije koje predstavljaju optimalan oblika jačanja kolektivne bezbednosti u Evropi.

■ BEZBEDNOSNE INTEGRACIJE

Program „Partnerstvo za mir“. Sa predloženom tvrdnjom da *naša zemlja treba da postane član programa „Partnerstvo za mir“* saglasilo se oko dve trećine ispitanika (II krug 65,3%,67,4%; III krug 69,8%, 54%), dok je protiv te opcije manje od petine ispitanika (II krug 15,7%, 10,4%; III krug 17,2%, 21,5%). Bitno je istaći da je uverenje javnosti o potrebi uključenja naše zemlje u program „Partnerstvo za mir“ dominantno i stabilno i da je u potpunosti potvrđeno u sva tri dosadašnja kruga ispitivanja javnog mnjenja. U trećem krugu je u Crnoj Gori došlo do manjeg opadanja podrške uključenju u Partnerstvo, što je verovatno uzrokovano nekim situacionim činiocima. U Srbiji su porasli procenti i onih koji podržavaju pristupanje Partnerstvu, kao i onih koji su protiv. To je izazvano smanjenjem procenta onih ispitanika koji su odgovorili da to ne znaju, ali to bitnije ne utiče na opšte opredeljenje javnosti.

U uzorku Srbije ispoljava se izrazita pozitivna korelacija između stepena školske spremne ispitanika i njihove podrške uključenju u program „Partnerstvo za mir“ – procent se povećava od 58% onih sa osnovnom do 79% ispitanika sa višom i visokom školom. Naravno, kod neslaganja je ispoljen obrnut trend, dok je u uzorku Crne Gore taj trend slabije izražen.

Tvrdnja da bi uključenje u program „Partnerstvo za mir“ našoj zemlji *donelo više koristi nego štete* dala je sledeće rezultate: *sláže se*

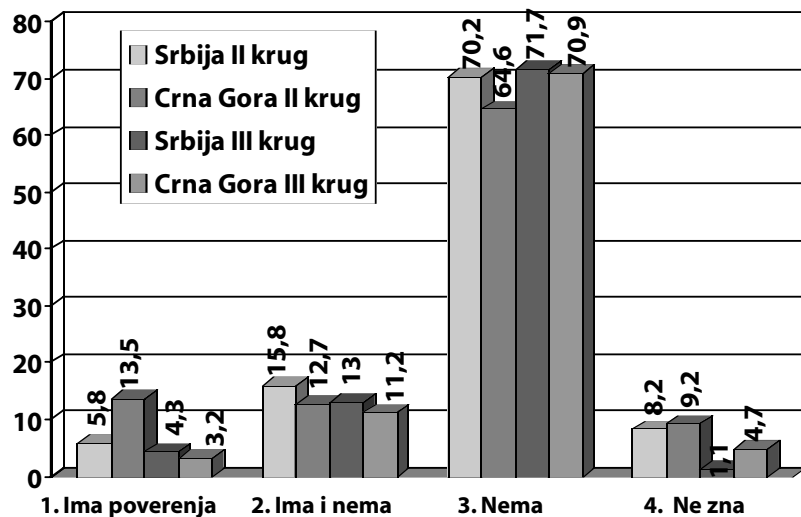
(II krug 45,9%, 40,8%; III krug 50%, 37,4%), *ne sláže se* (II krug 18,8%, 22,9%; III krug 20,5%, 27,1%). Dakle, polovina ispitanika u Srbiji i skoro dve petine onih u Crnoj Gori uvereno je da bi članstvo u programu „Partnerstvo za mir“ donelo više koristi nego štete. U uzorku Srbije ponovo se ispoljava veoma jasna i pravilna pozitivna korelacija između stepena školske spremne ispitanika i njihovog slaganja sa ovom tvrdnjom.

Odgovori ispitanika na pitanje o tome koliko imaju *poverenja u program „Partnerstvo za mir“ kao u instituciju*, dali su nešto drugačije podatke: *ima poverenja* (II krug 31,1%, 36,5%; III krug 19,9%, 19,8%), *nema poverenja* (II krug 33,9%, 27,3%; III krug 49,3%, 53,0%). Dakle, uprkos racionalnom opredeljenju da treba pristupiti Partnerstvu,

ispitanici imaju određenu psihološku rezervu prema tom programu. Pri tome, u trećem krugu opada procent onih koji imaju poverenje u Partnerstvo, a raste procent onih koji u njega nemaju poverenje. U uzorku Srbije se i ovde ispoljava, mada u znatno blažem obliku, pozitivna korelacija između stepena školske spreme i stepena poverenja u program „Partnerstvo za mir“: srednja vrednost (mean) raste od 2,43 kod ispitanika sa osnovnom do 2,54 kod onih sa višom i visokom školom.

NATO. Sa tvrdnjom da *naša zemlja treba da postane članica NATO* slaže se oko četvrtine ispitanika (II krug 28,3%, 32,5%; III krug 27,8%, 24,7%). Razlika između broja onih koji se u Srbiji i Crnoj Gori ne slažu sa pristupanjem NATO smanjuje se u trećem krugu, ali protiv ove opcije ostaje dominantna većina ispitanika (II krug 49,3%, 42,2%; III krug 56,2%, 50,2%). Takav zaključak potvrđuju i rezultati dobijeni kao odgovor na pitanje o tome koliko poverenja ispitanici imaju u NATO: *ima poverenja* (II krug 5,8%, 13,5%; III krug 4,3%, 3,2%), *nema poverenja* (II krug 70,2%, 64,6%; III krug 71,7%, 70,9%), *ima i nema* (II krug 15,8%, 12,7%; III krug 13%, 11,2%) i *ne zna* (II krug 8,2%, 9,2%; III krug 4,7%, 4,7%).

U kojoj meri imate poverenje u NATO?

nja (II krug 70,2%, 64,6%; III krug 71,7%, 70,9%). I kod ovog pitanja se u trećem krugu povećava saglasnost javnog mnjenja u Srbiji i Crnoj Gori u odnosu na nepoverenje koje imaju u NATO.

U uzorku Srbije procent saglasnih sa pristupanjem NATO povećava se sa stepenom školske spreme od 20 do 33. U uzorku Crne Gore ne ispoljava se pravilna povezanost odgovora ispitanika sa stepenom njihove školske spreme.

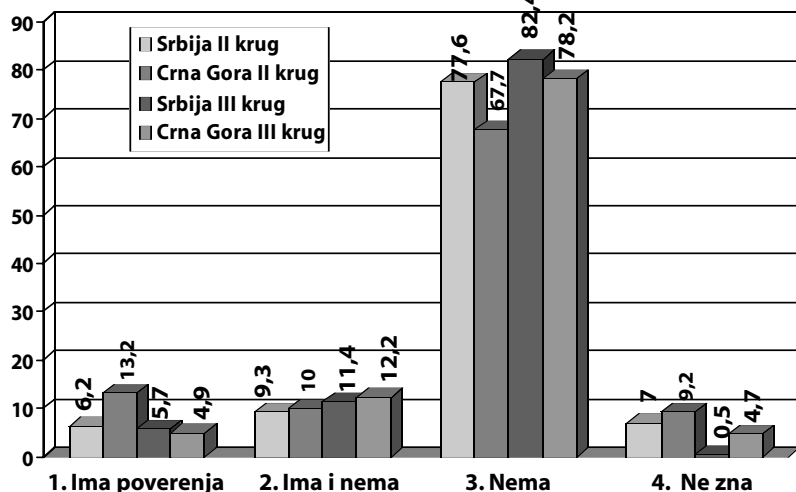
Jedan od indikatora stava javnosti prema NATO su i odgovori na pitanje u vezi sa našom tužbom za agresiju. Na pitanje *da li naša zemlja treba da odustane od tužbe protiv NATO za agresiju 1999. godine* pozitivno je odgovorilo samo nešto više od desetine ispitanika (II krug 11,3%, 16,7%; III krug 12,1%, 11,9%). Da ne treba odustajati od tužbe smatra znatno više ispitanika (II krug 68,5%, 56,0%; III krug 73,3%, 65,2%). Naravno, i ovde se ispoljava ista tendencija smanjivanja razlika između uzoraka Srbije i Crne Gore. Isto tako, identična je i povezanost odgovora ispitanika sa stepenom njihove školske spreme.

Ispitanici nisu spremni ni za „vezanu trgovinu“ (II krug 49,3%, 40,4%; III krug 52%, 51,8%), pa tako nisu za odustajanje od tužbe čak ni *ako je to uslov za ulazak u zapadne saveze*. Procenti neslaganja su veoma slični (II krug 52,4%, 42,8%; III krug 55,7%, 49,9%) i u slučaju da *Hrvatska i BiH povuku tužbe protiv SCG za agresiju i genocid*.

Haški tribunal je jedna od međunarodnih institucija u koju javnost Srbije i Crne Gore ima najmanje poverenja: *uopšte nema i nema poverenja* – II krug 77,6%, 67,7%; III krug 82,4%, 78,2%; *ima i ima u potpunosti poverenja* – II krug 6,2%, 13,2%; III krug 5,7%, 4,9%.

Zanimljivo je da su u pogledu poverenja u Haški tribunal razlike u odnosu na stepen školske spreme veoma male. Na primer, u uzorku Srbije *uopšte nema i nema poverenja* 83% ispitanika sa osnovnom, a 82% ispitanika sa srednjom i isto toliko sa višom i visokom školom.

Poverenje u Haški tribunal?

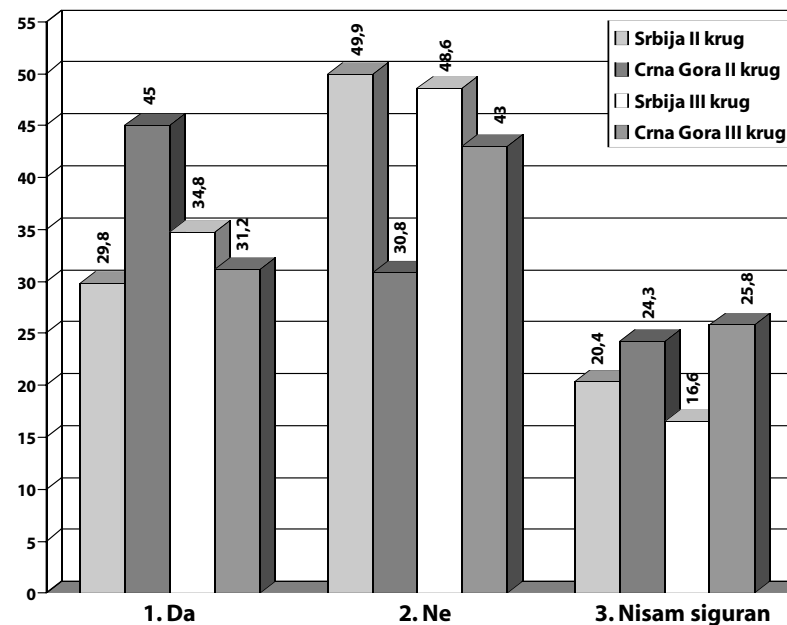

Prema tome, javno mnjenje Srbije je izrazito homogenizovano kada je u pitanju nepoverenje u Haški tribunal.

U pogledu učestvovanja naše vojske u međunarodnim mirovnim misijama, potvrđeni su nalazi dobijeni u drugom krugu ispitivanja javnog mnjenja. Dok učestvovanje naše vojske u mirovnim misijama u drugom krugu podržava 29,8% u Srbiji i 45% u Crnoj Gori, u trećem se ta razlika smanjuje (34,8%, 31,2%). Procent onih koji se protive učestvovanju u mirovnim misijama u Srbiji se zadržava na približno istom nivou (II krug 49,9%, 24,3%; III krug 48,6%, 43%), a u Crnoj Gori se povećava, tako da se razlike među uzorcima smanjuju.

S povećanjem stepena školske spreme u trećem krugu ispitivanja u uzorku Srbije povećava se procent onih koji odobravaju učestvovanje u mirovnim misijama od 28% onih sa osnovnom školom do 45% onih sa završenim fakultetom. U uzorku Crne Gore ova povezanost nije jasno izražena.

Da li naša Vojska treba da bude uključena u međunarodne mirovne misije?

Apsolutna većina onih koji su za učestvovanje u mirovnim misijama (II krug 59,0%, 58,8%; III krug 68,9%, 52,1%) smatra da ono treba da se odvija *samo u misijama pod okriljem i zastavom Ujedinjenih nacija*, pri čemu s povećanjem stepena školske spreme raste procent onih koji su za ovu opciju.

■ PRAVCI REFORME VOJSKE

Na pitanje da li treba sprovesti reformu Vojske, većina ispitanika odgovorila je da *treba sprovesti reforme u vojsci, ali da trenutno ima važnijih stvari o kojima treba brinuti* (II krug 49%, 45,8%; III krug 51,9%, 42,2%). Više od četvrtine ispitanika (II krug 25,6%, 28,0%; III

krug 30,1%, 37,8%) smatra da *treba hitno sprovesti reforme u vojsci*, a manje od desetine (II krug 9,8%, 11,9%; III krug 7,3%, 4,9%) misli da *nema uopšte potrebe sprovoditi reforme u vojsci, jer je Vojska dobra*. Ako se na osnovu ova dva ispitivanja mogu izvlačiti pouzdani zaključci, onda možemo reći da u javnosti Srbije i Crne Gore raste podrška hitnom sprovođenju reforme Vojske. Tome svakako doprinosi nepovoljna ekonomska situacija u zemlji, kao i sporost i kolebanja u sprovođenju reformi vojske i odbrane.

Tabela 5

Koliko je nužno sprovođenje reformi u Vojsci SCG?

	Srbija %		Crna Gora %	
	I	II	I	II
Treba sprovesti reforme u vojsci, ali trenutno ima važnijih stvari o kojima treba brinuti	49,0	51,9	45,8	42,2
Treba hitno sprovesti reforme u vojsci	25,6	30,1	28,0	37,8
Ne znam	15,7	10,7	14,3	15,1
Nema uopšte potrebe sprovoditi reforme u vojsci, zato što je Vojska dobra	9,8	7,3	11,9	4,9

U uzorku Srbije uočavamo da što su ispitanici obrazovaniji češće se opredeljuju za hitne reforme Vojske: 18% sa osnovnom, 32% sa srednjom i 39% sa višom i visokom školom. Tkođe, taj odgovor češće biraju muškarci (36%), nego žene (24%). I u uzorku Crne Gore sa povećanjem stepena obrazovanja raste procent izbora tog odgovora od 25% onih sa nižim obrazovanjem do 45% onih sa visokom školskom spremom.

Najviše ispitanika (32,2%, 61,6%) odgovorilo je da ne zna *kako će promena vlasti u Srbiji uticati na reformu Vojske*. Od onih koji su se izja-

snili, najviše ih smatra da to neće imati uticaja (30,2%, 15,4%), a ostali su se podelili u dve skoro jednake skupine: *da će to ubrzati reformu* (17,1%, 10,9%) i *da će to usporiti reformu* (15,3%, 7,9%). Znatno je manji procent onih koji misle da će promena vlasti *zaustaviti reformu* (5,3%, 4,1%).

Tabela 6

Kako će promena vlasti u Srbiji uticati na reformu Vojske ? (rezultati samo za uzorak Srbije)

	Total	Orazovanje		
		Osnovno i niže	Srednja	Viša i visoka
Ubrzaće reformu	17,1	13	18	19
Neće uticati na reformu	30,2	22	32	33
Usporiće reformu	15,3	14	15	18
Zaustaviće reformu	5,3	4	5	7
Ne znam	32,2	47	29	23

Kao što se vidi iz Tabele 6, postoji povezanost između nivoa obrazovanja ispitanika i njihovih očekivanja o tome kako će promene vlasti uticati na reformu vojske. Prilikom izbora odgovora *usporiće i zaustaviće reformu*, procent blago raste s povećanjem stepena školske spreme, ali se slična tendencija uočava i kod druga dva odgovora. Odgovor *ne znam* najčešće su birali ispitanici sa najnižom školskom spremom, ali je on bio veoma čest i kod onih sa nižim i visokim obrazovanjem.

Dosta su zanimljivi rezultati koji se dobijaju kada se odgovori na ovo pitanje ukrste sa političkom orijentacijom ispitanika. Na primer, 24,2% simpatizera Demokratske stranke Srbije misli da će promena ubrzati reformu, dok odgovarajući procent simpatizera Demokratske stranke iznosi 16,8%. Za opciju *usporiće reformu* izjasnilo se 12,3% simpatizera DSS, a 25,6% simpatizera DS. Razlike se dosledno ispoljavaju i kod ostalih odgovora.

Odgovori na pitanje o raspodeli državnog budžeta daju jednu vrstu posredne slike prioriteta društvenog razvoja u svesti javnog mnjenja.

Tabela 7

Ako biste bili u prilici da raspoložete državnim budžetom, za koju biste svrhu najpre izdvojili novac?

	Srbija %		Crna Gora %	
	II	III	II	III
1. Za razvoj industrije	50,0	40,6	38,9	39,5
2. Za unapređenje poljoprivrede	43,6	40,2	28,0	17,2
3. Za unapređenje medicinske zaštite	36,6	45,2	27,8	41,1
4. Za unapređenje školstva i nauke	26,3	35,7	38,9	47,3
5. Za unapređenje vojske i odbrane zemlje	14,6	16,2	20,8	17,1
6. Za razvoj saobraćaja i komunikacije	7,4	7,8	9,0	12,5
7. Za unapređenje kulture i sporta	4,4	5,5	5,9	8,2

Rezultati dobijeni ovim pitanjem omogućavaju veći broj zanimljivih, ali i na određen način logičnih i očekivanih zaključaka. Na primer, u oba uzorka stariji ispitanici se češće izjašnjavaju za *unapređenje medicinske zaštite*, školovaniji za *unapređenje školstva i nauke*, a oni sa nižom školskom spremom za *unapređenje poljoprivrede*. Kad je u pitanju *unapređenje vojske i odbrane zemlje*, u uzorku Srbije uočava se veoma blag trend opadanja procenta izbora ove opcije sa povećanjem stepena školske spreme: 17% sa osnovnom, 16% sa srednjom i 17% sa višom i visokom školom. U uzorku Crne Gore ova tendencija je slična, mada nije sasvim pravilno ispoljena. Dakle, može se zaključiti da vojska i odbrana ne zauzimaju visoko mesto na listi prioriteta u našem javnom mnjenju, jer su tek na petom mestu. S obzirom na osiromašenost društva i neophodnost investiranja u privredu i socijalne službe, takav stav javnosti je razumljiv.

Na pitanje *kako dalje razvijati našu vojsku* više od četvrtine ispitanika u drugom i trećem krugu (II krug 29,4%, 28,9%; III krug 26,1%, 26,1%) odgovorilo je da *vojsku treba zadržati na sadašnjem nivou brojnog stanja i modernizovati je u skladu s mogućnostima društva*. Međutim, najveći broj ispitanika (II krug 50,9%, 44,1%; III krug 53,7%, 37,3%) smatra da *vojsku treba brojno smanjiti i modernizovati je u skladu s mogućnostima društva*. Zanimljivo je da opcija stvaranja zasebnih vojski Srbije i Crne Gore pod zajedničkom komandom nije privukla veliki broj ispitanika (II krug 6,4%, 11,6%; III krug 6,0%, 11,3%). Ipak, izgleda da su odgovori na ovo pitanje realan i stabilan pokazatelj stavova javnosti Srbije i Crne Gore u vezi sa daljim razvojem Vojske Srbije i Crne Gore.

Tabela 8

S obzirom na nove političke uslove u zemlji, regionu i Evropi, kako treba dalje razvijati našu vojsku?

	Srbija %		Crna Gora %	
	II	III	II	III
1. Brojno je smanjiti i modernizovati je u skladu sa mogućnostima društva	50,9	53,7	44,1	37,3
2. Zadržati sadašnju brojnost vojske i modernizovati je u skladu s mogućnostima društva	29,4	26,1	28,9	26,1
3. Stvoriti zasebne vojske Srbije i Crne Gore pod zajedničkom komandom	6,4	6,0	11,6	11,3
4. Ukinuti vojsku, jer za njom više nema potrebe	1,8	3,3	6,5	5,0
5. Drugo	0,4	1,8	0,3	1,6
6. Ne mogu da ocenim	11,1	9,0	8,5	18,7

U uzorku Srbije ispoljava se jasna i pravilna povezanost izbora odgovora pod rednim brojem 1 sa stepenom školske spreme ispitanika: 47% osnovaca, a 63% visokoškolaca. U uzorku Crne Gore odgovarajući procenti iznose 26% i 50%. Sledi jasan zaključak da se obrazovaniji ispitanici u većem procentu izjašnjavaju za brojno smanjenje Vojske Srbije i Crne Gore. Za odgovor po brojem 3, koji se odnosi na stvaranje zasebne vojske Srbije i Crne Gore, u crnogorskom uzorku nešto češće se opredeljuju ispitanici sa srednjom i visokom školom (12%) nego oni sa osnovnom (8%), a muškarci nešto češće (13%) nego žene 10%. Uzorak Srbije je skoro sasvim homogen kad je reč o izboru ove opcije, jer su razlike po demografskim varijablama minimalne.

Na ponuđenu tvrdnju da je u *reformi Vojske neophodna pomoć stranih stručnjaka* javnost se podelila u dve skupine: broj onih koji se *slažu* s tvrdnjom predstavlja približno jednu petinu ispitanika u Srbiji (II krug 21,6%; III krug 19,4%), a nešto više u Crnoj Gori (II krug 28,8%; III krug 20,5%). Broj onih koji se *ne slažu* sa tim u Srbiji je: II krug 49,9%, III krug 59,1%; a u Crnoj Gori: II krug 47,2%, III krug 55,1%. Dakle, u trećem krugu je nešto smanjena razlika u stavovima javnog mnjenja u Srbiji i Crnoj Gori o ovom pitanju. U uzorku Crne Gore postoji blaga, ali jasna i pravilna, negativna povezanost između stepena školske spreme ispitanika i njihovog neslaganja sa ovom tvrdnjom: ne slaže se 60% ispitanika sa osnovnom, a 48% sa višom i visokom školom. U uzorku Srbije ispoljena je ista pravilna tendencija, ali je nešto izraženija.

Najveći broj ispitanika, birajući prioritete u reformi Vojske, smatra da treba *modernizovati naoružanje i opremu* (II krug 53,7%, 41,7%; III krug 59,7%, 41,7%), zatim *profesionalizovati vojsku* (II krug 50,7%, 51,1%; III krug 53,3%, 48,8%) i na trećem mestu *skratiti vojni rok i brojno smanjiti vojsku* (II krug 37,0%, 36,2%; III krug 38,2%, 48,7%). Na četvrtom mestu prioriteta našlo se *poboljšanje ekonomskog položaja Vojske* (II krug 36,9%, 29,5%; III krug 42,7%, 34,5%).

Tabela 9

Šta su prioriteti u reformi Vojske?

	Srbija %		Crna Gora %	
	II	III	II	III
1. Modernizacija naoružanja i opreme	53,7	59,7	41,7	41,7
2. Profesionalizacija vojske	50,7	53,3	51,1	48,8
3. Skraćenje vojnog roka i brojno smanjenje vojske	37,0	38,2	36,2	48,7
4. Poboljšanje ekonomskog položaja Vojske	36,9	42,7	29,5	34,5
5. Uspostavljanje demokratske civilne kontrole nad vojskom i ograničavanje moći tajnih službi	14,0	15,1	20,4	16,3
6. Bolja zaštita ljudskih prava u Vojsci	12,4	13,9	18,7	15,8
7. Ne znam	10,7	7,5	6,1	11,8
8. Ukidanje zasebnog sistema socijalnog i zdravstvenog osiguranja	4,3	5,8	5,1	1,9

U uzorku Srbije uočavamo da se ispitanici što su obrazovaniji u većem procentu zalažu za profesionalizaciju vojske (36%, 55%, 68%). Slična, ali ne tako pravilna tendencija ispoljava se i u uzorku Crne Gore. Obrnuta tendencija, ali znatno slabije izražena, pokazuje se u uzorku Srbije prilikom izbora odgovora pod brojem 4 – *poboljšanje ekonomskog položaja Vojske* (45%, 43%, 38%). U uzorku Srbije za odgovor pod brojem 5 – *uspostavljanje demokratske civilne kontrole nad Vojskom* – izjašnjava se 7% ispitanika sa osnovnom, 15% sa srednjom i 24% sa višom i visokom školom. Veoma su slični i odgovori ispitanika u Crnoj Gori, a odgovarajući procenti su: 12%, 15%, 25%. Jasno je da obrazovaniji ispitanici u većem procentu shvataju značaj koji demokratska kontrola vojske ima u njenoj transformaciji i u opštem demokratskom preobražaju društva.

Uz manje razlike kod ostalih odgovora, uočava se da raste broj pristalica profesionalizacije vojske – u trećem krugu ispitivanja javnog mnjenja profesionalizacija vojske dobila je prioritet u odnosu na smanjenje vojske, koje je u prethodnim ispitivanjima bilo na drugom mestu. Isto tako, pojavile su se razlike u rangiranju prioriteta reforme vojske u uzorcima Srbije i Crne Gore, ali se može reći da one nisu velike niti imaju suštinski karakter.

Sledeće pitanje odnosi se na odgovor pod brojem 5 u prethodnoj tabeli i njime smo želeli direktno da proverimo stavove ispitanika o demokratskoj civilnoj kontroli Vojske.

Tabela 10

U demokratskom društvu i vojska mora biti pod kontrolom demokratski izabranih civilnih organa vlasti

	Srbija %		Crna Gora %	
	II	III	II	III
1. Uopšte se ne slaže	10,2	12,5	9,7	8,3
2. Ne slaže se	5,7	6,8	7,1	8,3
3. I slaže se i ne slaže se	17,7	25,5	18,7	22,7
4. Slaže se	15,1	17,0	13,0	16,3
5. U potpunosti se slaže	33,0	37,5	36,2	40,6
6. Ne zna	18,3	0,6	15,3	3,9
Mean	3,67	3,61	3,70	3,75

Sa prethodnom tvrdnjom u trećem krugu ispitivanja javnog mnjenja složilo se više od polovine ispitanika i u Srbiji (54,5%) i u Crnoj Gori (56,9%). U obe republike procent slaganja se povećao u odnosu na drugi krug ispitivanja. U uzorku Srbije ispoljena je izrazita i pravilna povezanost slaganja sa ovom tvrdnjom i stepena školske spremne ispitanika: slaže se i potpuno se slaže 43% ispitanika sa

osnovnom, 56% sa srednjom i 65% sa višom i visokom školom. U uzorku Crne Gore tendencija je slična, ali ne tako pravilno izražena. Dakle, što su ispitanici obrazovaniji to su spremniji da podrže potčinjavanje vojske demokratski izabranim civilnim organima vlasti.

Rešavanje položaja vernika u Vojsci SCG biće jedno od značajnih pitanja njene demokratske transformacije, pa je u tom smislu postavljeno pitanje o načinu regulisanja položaja vernika u vojsci.

Tabela 11

Kako bi trebalo urediti položaj vernika u vojsci?

	Srbija %		Crna Gora %	
	II	III	II	III
1. Dozvoliti obavljanje verskih obreda svakoj veroispovesti, ali samo van kasarne	35,7	39,2	41,6	33,7
5. Nema potrebe da se vojska bavi pitanjima u vezi sa religijom	33,9	36,1	29,5	36,1
3. Urediti prostorije za obavljanje verskih obreda u svakoj kasarni za sve veroispovesti	3,6	11,7	3,3	12,9
4. Ne znam	10,8	7,4	8,4	14,7
5. Urediti prostorije za obavljanje verskih obreda u svakoj kasarni za najbrojnije veroispovesti	12,9	2,8	15,9	0,8
6. Dozvoliti obavljanje verskih obreda u kasarnama samo pravoslavcima	3,0	2,8	1,4	1,8

Kao što se vidi iz Tabele 11, najviše ispitanika u Crnoj Gori smatra da *nema potrebe da se vojska bavi pitanjima u vezi sa religijom*. Najviše ispitanika u uzorku Srbije smatra da verske obrede treba obavljati samo *van kasarni*. Nema izrazite povezanosti odgovora ispitanika na ovo pitanje sa stepenom njihove školske spremne, niti sa drugim demografskim varijablama.

U osnovi, rezultati tri dosadašnja ispitivanja pokazuju da javnost dosta realno opaža prioritetne zadatke u reformi Vojske. To su smanjivanje brojnog stanja, modernizacija naoružanja i opreme i poboljšanje materijalnog položaja vojske. Uspostavljanje demokratske civilne kontrole vojske i ograničavanje moći tajnih vojnih službi takođe je jedan od prioriteta, ali je manjeg ranga nego prethodno pomenuti.

Jovanka Matić

**MEDIJSKO IZVEŠTAVANJE
O ODBRANI I VOJSCI
– treći krug –**

U tekstu su predstavljeni rezultati trećeg kruga istraživanja medijskog izveštavanja o odbrani u Vojsci Srbije i Crne Gore. Ovo istraživanje Centra za civilno-vojne odnose inicirano je sa ciljem da se utvrdi na koji način mediji posreduju u procesu transformacije sektora odbrane. Namera istraživanja je da ispita kakvu percepciju ovog procesa mediji proizvode, koliko značajnim ga definišu za javnost, kojim temama kontekstuiraju priču o Vojsci i njenoj reformi, kojim subjektima je omogućeno da iskažu stavove o ovim temama. Odnosno, ono treba da otkrije koji su to aspekti profesionalne novinarske intervencije u stvarnost koji zadovoljavaju ili ne zadovoljavaju racionalno interesovanje javnosti za ono što se događa u vojnom delu društva, a za koji ona ima legitiman interes da bude optimalno uređen. Funkcionisanje medija praćeno je sa stanovišta njihovih očekivanih uloga – izvora pouzdanih informacija koje su značajne za javnost, kontrole vlasti, promotera javnog dijaloga o kontroverznim temama i reprezentacije raznih društvenih grupa koje sudeluju u ovom procesu. Pored pružanja korisnih informacija nosiocima reforme Vojske, kao i pored edukacije publike o značaju novinarske medijacije, poseban cilj istraživanja je obezbeđivanje medijima sistematskog i nepristrasnog uvida u njihovu profesionalnu praksu kako bi bile uočene mogućnosti za poboljšanje profesionalnih standarda.

U prvom, inicijalnom istraživačkom krugu utvrđene su karakteristike izveštavanja o vojnim temama u dnevnim udarnim informativnim TV emisijama, dnevnim novinama i nedeljnoj informativnoj štampi Srbije i Crne Gore. U drugom krugu komparativno je analizirano dnevno izveštavanje televizije i novina u odnosu na početne rezultate.

Treći krug, umesto dnevnih medija u fokus stavlja nedeljne. Predmet analize su nedeljni specijalizovani TV program „Dozvolite...“ i nedeljna informativna štampa. Analitički uvid u specijalizovani TV program posebno je važan, jer se u programu koji govori samo o vojnim temama najbolje može uočiti kako mediji tretiraju temu reforme Vojske u odnosu na ostale vojne teme od opšteg interesa.

I. SPECIJALIZOVANI TV PROGRAM „DOZVOLITE...“

1. Cilj, metod i uzorak istraživanja

Televizijski program „Dozvolite...“ je jedina redovna specijalizovana emisija o vojsci na domaćoj televiziji. Uredništvo programa definiše kao njegov cilj informisanje javnosti o sistemu odbrane i o zadacima, životu i radu pripadnika Vojske SCG.¹ Emituje se jednom sedmično, u trajanju od 55 minuta, na Prvom programu RTS. Program „Dozvolite...“ se ubraja u domaće TV programe koji imaju najdužu tradiciju – upravo ove godine ona beleži 40 godina neprekidnog emitovanja na televiziji TV Beograd.

Prema istraživanju Centra za civilno-vojne odnose, program „Dozvolite...“ bar jednom mesečno gleda oko 30% građana Srbije. U sondaži javnog mnjenja oktobra 2003. godine, 8,6% ispitanika izjavilo je da ovaj program gleda svake nedelje, a 16,1% jednom ili dva puta mesečno (ukupno 24,7%). U januaru 2004. godine, sondaža je pokazala da program redovno prati 12,5% građana, a bar jednom mesečno 20,1% (ukupno 32,6%). U Crnoj Gori, program je gledan mnogo ređe – 6,7% ispitanika u oktobru 2003. izjavilo je da ovaj program gleda (svake nedelje 1,7%, a mesečno 5%), a u januaru 2004. godine ovo je izjavilo 5,1% ispitanika (svake nedelje 1%, a mesečno 4,1%).

Prema listu „Vojska“, program „Dozvolite...“ spada „među pet najgledanijih emisija nedeljom na RTS i među 50 najgledanijih TV emisija u SCG, uključujući sve televizijske stanice“.²

¹ Ciljevi programa navedeni su u uvodniku emitovanom povodom 40-godišnjice, u emisiji „Dozvolite...“ 18. januara 2004. godine.

² List „Vojska“ (5. februar 2004. godine, broj 627, str. 21) poziva se na rezultate „najnovijih istraživanja gledanosti“, ali ne navodi njihov izvor.

Analiza programa „Dozvolite...“ imala je za cilj da utvrdi kakvu sliku sektora odbrane i posebno Vojske SCG proizvodi jedini TV program specijalizovan za vojne teme i koja žurnalistička sredstva simbolizacije njegovi novinari koriste u tom procesu. Budući da je RTS, kao matična proizvodna kuća programa „Dozvolite...“, u procesu transformacije iz državne u javnu televiziju, posebna pažnja posvećena je kompatibilnosti koncepta ovog programa sa funkcijom javne televizije kao izvora pravovremenih, pouzdanih i nepristrasnih informacija o pitanjima od javnog interesa, i kao kontrolora vlasti i javnih delatnosti u ime javnosti.

Istraživanje je obuhvatilo šest pojedinačnih emisija programa „Dozvolite...“ tokom mesec i po dana, tj. od 18. januara do 29. februara 2004.³ U istraživanju je korišćena kvantitativno-kvalitativna analiza sadržaja. Analizom su obuhvaćeni svi prilozi u ovih šest emisija – ukupno 81, izuzimajući početnu i završnu špicu, vizuelnu najavu sadržaja emisije i video-klipove sa znakom emisije koji se emituju između pojedinačnih priloga. Praćene su sledeće karakteristike priloga: redni broj u emisiji, vremensko trajanje, povod za izveštavanje tj. vrsta događaja koji je predstavljen, žanr, autor-novinar i autor-snimatelj, i lokacija događaja. U okviru svakog priloga posebno su registrovane sve teme o kojima se govori, kao i svi subjekti koji o ovim temama govore. Vremensko trajanje odsečaka priloga, u kojima jedan subjekt govori o jednoj temi, mereno je posebno, kako bi bilo utvrđeno koliko vremena je posvećeno različitim temama i subjektima koji su izvori informacija ili nosioci stavova u emitovanim priložima.

2. Medijski format programa

Program „Dozvolite...“ je informativni televizijski program specijalizovan za vojne teme. Emituje se sedmično, svake nedelje pre podne, od 10:05 do 11 sati na Prvom programu RTS.

³ Analizirane su emisije prikazane na RTS 18. januara, 25. januara, 1. februara, 8. februara, 22. februara i 29. februara 2004. godine. Program nije emitovan 15. februara, zbog izmenjene šeme RTS, koji je u to vreme prenosio centralnu proslavu 200-te godišnjice Prvog srpskog ustanka.

Pored teme – događaji i pitanja značajni za odbranu – ovaj program čini jedinstvenim i zvanična saradnja RTS sa vojnim institucijama tokom njegove proizvodnje. U tekstu objavljenom u listu „Vojska“ povodom jubileja programa „Dozvolite...“ navodi se da je on rezultat saradnje „novinara RTS, Vojno-filmskog centra 'Zastava film' i pripadnika Vojske SCG“.⁴ Priroda ove saradnje i njeni konkretni oblici nisu u tekstu detaljnije objašnjeni, te nije jasno kakav uticaj „pripadnici Vojske“, odnosno zvanični vojni organi imaju na konačan TV proizvod ponuđen gledaocima, tj. u kolikoj meri je on samostalno novinarsko ostvarenje. Podaci izneti u listu „Vojska“ ukazuju da se „vojni“ doprinos emisiji sastoji, pre svega, u obezbeđivanju filmskog materijala, ali se pripadnici Ministarstva odbrane i Vojske navode i kao autori tekstova. U „Vojsci“ se, naime, precizira da „dopisništva RTS pripremaju oko 56% sadržaja“, što, prema navodima u tekstu, uključuje snimanje i novinarsku obradu informacija, dok vojni snimatelji, tj. „snimatelji Vojno-filmskog centra“ pripremaju oko 35% sadržaja. Autori tekstova su „uglavnom novinari RTS (oko 90%)“ i „pripadnici Ministarstva odbrane i Vojske SCG zaduženi za informisanje“.

U proseku, svaka emisija od oko 55 minuta sadrži 13-14 priloga koji govore o Vojsci SCG, o događajima u kojima učestvuju pripadnici Vojske ili institucija nadležnih za odbranu, ili o drugim temama značajnim za sektor odbrane. Jedan prilog prosečno je trajao oko četiri minuta (3:45), mada prilozi nisu bili ujednačene dužine (vremenski raspon iznosi od 30 sekundi do 13,5 minuta). Prilozi duži od proseka bili su češći nego oni kraći. Kratki prilozi u trajanju do 60 sekundi, tipični za dnevne informativne televizijske emisije, bili su veoma retki (15%). Svaka emisija je u proseku imala dva priloga kraća od jednog minuta, bar četiri duža u trajanju od pet minuta (27%) i jedan duži u trajanju od 9 minuta (7%).

Emisija ima ustaljenu organizaciju priloga. Ona obično počinje uvodnikom, čiji je autor urednik emisije. Uvodnik prosečno traje tri minuta. On često kratko ukazuje na sadržaj emisije ili referira na

⁴ Izdanje nedeljnog lista „Vojska“, 5. februar 2004. godine, broj 627, str. 21

događaje iz protekle sedmice, ali njegova funkcija nije informativna već komentatorska. On nije fokusiran na jednu temu⁵, već o odbrani i Vojsci i njenom odnosu sa društvom govori uopšteno, stilom koji je bliži literarno-esejističkom, nego novinarskom.

Literarno-esejistički stil uvodnika

„Dobar dan. A tako na svim jezicima sveta, a i šire. Ovo iskreno dobar dan znači da krene dobro etapa koja sledi, ka ciljevima koji koriste svima, da svako, pa i uticajni tragači za trajnim vrednostima iznađu humana i racionalna rešenja, za zdravlje planeta, ljudi, životinja i biljaka, da budemo ispunjeni razumom i humanim, plemenitim emocijama, izbalansirane energije stvaranja, a ne malodušnosti, uskogrudosti ili oholosti. Nema dobrog dana bez toga. Ljubavi se krnje, umesto da traju i razvijaju se. Život izbalansira zlo. Umesto svojih pet, sebi i drugima, priuštite uživanje u hiljadama svojih minuta; živeći tako, odbranićete sve“
– iz uvodnika u emisiju „Dozvolite...“ 1. februara 2004.

Prilozi su svrstani u blokove koji su označeni naslovima i tematski organizovani. Struktura blokova nije čvrsta poput strukture rubrika, već se menja u zavisnosti od sadržaja priloga. Njihov redosled nije napravljen u odnosu na kriterijume aktuelnosti i hronologije, već u odnosu na tematske prioritete. Na prvom mestu su oni sadržaji koji se direktno odnose na život i rad pripadnika Vojske („Iz jedinica“, „Sa poligona“, „Analiza borbene gotovosti korpusa“, „Oprema za vojnika 21. veka“). Slede zatim oni koji govore o interakciji Vojske sa drugim društvenim subjektima („Međunarodna vojna saradnja“, „Regnuti“, „Studenti u poseti vojnom centru na Straževici“), a na kraju su sadržaji iz oblasti kulture i sporta (promocije knjiga, umetničke priredbe ili prikazivanje ličnosti umetnika koji su na neki način povezani sa Vojskom).

⁵ Izuzetak od ovog pravila bio je uvodnik koji je govorio o 40-godišnjici programa „Dozvolite...“, u kome su predstavljene neki činjenični podaci o programu (18. januar 2004).

Redosled blokova ili pojedinačnih priloga vizuelno je prikazan na početku emisije, posle uvodnika.

U proizvodnji programa učestvuje veliki broj saradnika, čija su imena obično pismeno navedena u prilogu (u 9% priloga autor nije bio identifikovan). U produkciji šest analiziranih emisija bilo je angažovano ukupno 28 novinara – autora priloga i 35 snimatelja. Većina novinara su dopisnici iz pojedinih mesta Srbije i često su autori jednog ili dva priloga u šest emisija. Glavninu emisije proizvode četiri novinara (uključujući urednika koji je autor uvodnika), koji su bili i autori gotovo polovine ukupnog broja priloga (46%). Od snimatelja, samo dva su bila angažovana u značajnoj meri, dok se većina pojavljuju kao autori filma tek u po jednom ili dva priloga.

Emisija nema voditelja, već svaki prilog predstavlja zasebnu celinu, u kojoj uvod u priču daje novinar-autor. Svaki prilog sadrži filmski materijal. U emisiji kao celini dominira aktuelni tonski film. Gotovo polovina ukupnog trajanja svih emisija sadržala je tonske snimke sa mesta izveštavanja (49%). Nemi film korišćen je u 37% trajanja emisija, a arhivski u 14%.

3. Uređivački koncept

Privilegovani pristup vojnim jedinicama, sedmični ritam emisije, usmerenost ka dužim priložima, njihova tematska organizacija, kao i veliki broj saradnika, pogodna su osnova za program koji će publiku obavestiti o ekskluzivnim aktuelnim zbivanjima značajnim za sektor odbrane, koji će na analitički način pratiti trendove ili dugoročnije promene koje nisu vidljive dnevnim izveštačima, koji će pokriti i širok raspon tema u vezi sa Vojskom i odbranom u dužem vremenskom periodu i koji će predstaviti raznolika mišljenja o vojnim temama.

Program „Dozvolite...“, međutim, ne koristi nijednu od ovih mogućnosti. Urednički selekcionni obrazac nije fokusiran na aktuelne

informacije koje bi mogle biti ekskluzivne, već svoju jedinstvenost svodi na prikaze redovnih, institucionalizovanih i nekontroverznih događaja i tema. Iako opredeljen za nefaktografske žanrove koji ga razlikuju od dnevnih informativnih emisija, program retko sadrži analitičke i istraživačke novinarske priloge. Tematski raspon medijskog fokusa je veliki, ali su one teme koje imaju prioritetni javni značaj u aktuelnom periodu ili marginalizovane ili potpuno izvan dominantnog medijskog okvira. Urednički koncept ne obezbeđuje raznovrsnost mišljenja o vojnim temama, već publicitet garantuje samo pozitivnim viđenjima procesa u Vojsci. O vojnim temama govori mali broj socijalnih subjekata i najčešće su to novinari i pripadnici Vojske. Program promovise viđenje Vojske iz perspektive najviših vojnih oficira. Novinari nemaju profesionalnu distancu u izveštavanju, a njihove interpretacije događaja i tema poklapaju se sa percepcijom Vojske koju ima vrh vojne hijerarhije. Novinarska retorika često ima mobilizatorsku funkciju.

Uređivački koncept programa, koji se ogleda u izboru načina izveštavanja o vojnim temama (sadržaj, selekcija tema i subjekata koji o tim temama govore, preferencija pozitivnog vrednosnog naboja u retorici novinara) proizvodi nereprezentativnu – neaktuelnu, fragmentarnu, nebalansiranu i izrazito pozitivnu – sliku sektora odbrane i društvenog konteksta u kome funkcioniše Vojska. Publici se nameće predstava o segmentu odbrane u kome je, osim nedostatka novca ili čak uprkos nedostatku novca, sve uspešno. U ovoj slici ne uočava se potreba za izvođenje reforme Vojske, dok sam proces reforme postoji samo kao niz međunarodnih seminara i priča o ovoj temi. Kreiranje ovakvog imidža odbrane i Vojske pre je usmereno ka motivisanju javnog poverenja u Vojsku, nego ka formiranju dobro informisane javnosti koja može uticati na optimalno uređenje sistema odbrane.

Program „Dozvolite...“ je po svom uređivačkom konceptu mnogo bliži tipičnom proizvodu državne televizije, koja nastoji da kod građana stvori poverenje u sistem odbrane tako što prikazuje jednostranu, uprošćenu i dopadljivu sliku Vojske, nego proizvodu javnog servisa

građana, koji računa na kritičku javnost i njen aktivizam u optimizaciji veoma važnog društvenog sistema nad kojim ima pravo kontrole.

Aktuelnost

Iako program „Dozvolite...“ predstavlja pre svega informativni program, aktuelnost informacija nije važan aspekt selekcionog obrasca njegovih urednika. Tek polovina priloga u analiziranim emisijama (53%) odnosila se na aktuelne događaje ili teme značajne za sektor odbrane.

Izbor aktuelnih događaja, međutim, odstupa od uobičajenih novinarskih kriterijuma. Dok informativni mediji obično daju prednost novom, izuzetnom, neočekivanom, negativnom, problematičnom ili bar spornom, urednici i novinari programa „Dozvolite...“ radije prate redovne, institucionalizovane i nekontroverzne događaje. Korišćenjem novinarskih instrumenata (dužina priloga, redosled, izbor izveštača) takvim događajima pridaje se značenje izuzetnih i društveno važnih tema.

Među polovinom priloga koji su se odnosili na aktuelne događaje, 12% govorilo je o vojnim svečanostima i ritualima (proslava jubileja pojedinih vojnih jedinica ili ustanova). Svečani povodi uvek su proizveli i „svečarske“ priloge, u kojima je sam događaj proslave samo dobrodošao razlog da se predstave prošla, a ne aktuelna iskustva slavljenika. Ovakvi prilozima uvek su usmereni afirmisanju rezultata u radu, koji su, pak, isključivo prikazani kao pozitivni i ni u čemu sporni. Drugačije bi, naravno, bilo nedolično već i zbog samog povoda izveštavanja.

Među prikazanim aktuelnim događajima kao oni koji su važni za javnost izabarni su, na primer, ispraćaji regruta u Vojsku (7%). Iako tradicionalni događaji, koji se regularno održavaju u mnogim opštinama u Srbiji pred odlazak generacije vojnika na odlučanje vojnog roka i u

kojima se već godinama ne događa ništa novo, oni su redovno i pojedinačno registrovani u raznim regionima.⁶ Izveštaji o ovim događajima sadržali su mnoštvo protokolarnih detalja⁷ i poruka iz svečanih i prigodnih govora vojnih zvaničnika („Budite odgovorni, uspešni i časno obavite vojničku dužnost“, „vojska je nešto što ostaje u sećanju svakog čoveka“), koji nisu važni za gledaoce i koji ne doprinose njihovoj informisanosti o akuelnoj situaciji u sektoru odbrane.

Tek u jednoj trećini priloga (34%) predstavljena su aktuelna zbivanja za koja šira javnost ima potencijalni interes. Selekcioni obrazac aktuelnih događanja, koji preferira tradicionalno, ritualno, kontrolisano umanjuje relevantnost programa, ali novinarima daje mogućnost da promovisu vojne tradicije i tradicionalna viđenja vojske („odsluženje vojnog roka... potvrđuje patriotsko osećanje“), što se čini važnom funkcijom programa.⁸

U drugoj polovini priloga (47%), koji nisu u vezi sa aktuelnim događajima, prikazivani su svakodnevni život i rad vojnika u pojedinačnim jedinicama, obuka vojnika ili starešina, delatnost vojne industrije u proizvodnji moderne vojne opreme i aktivnosti posebnih vojnih ustanova, kao što su vojna bolnica, vojni orkestar, Vojna gimnazija, Vojno-istorijski institut itd. U redovnim dnevnim informativnim programima prilozima koji kao povod nemaju aktuelni događaj imaju posebnu važnost, jer predstavljaju pokušaj medija da usmere pažnju javno-

⁶ U analiziranom uzorku programa emitovani su pojedinačni izveštaji o ispraćaju regruta u Vranju, Leskovcu, Loznici, Kraljevu, Novom Sadu i Grockoj.

⁷ „Prema tradiciji, Novi Sad uvek i na svečan način ispraća svoje vojnike. Tako je bilo i ovog puta. Pre nego što su saznali mesto gde će služiti vojni rok, regrutima su srećan odlazak poželeti predstavnici Vojnog odseka i komande Novosadskog korpusa. Ispred Vojnog odseka pozdravio ih je potpukovnik Slobodan Mejić, zamenik komandanta, a ispred Korpusa pukovnik Branislav Milenković...“ – iz izveštaja o ispraćaju regruta u Novom Sadu, emisija „Dozvolite...“ 29. februara 2004. godine.

⁸ „U godini kada obeležavamo 200 godina državnosti Srbije, potomci časnih i poštenih predaka u martovskoj klasi odlaze na odsluženje vojnog roka kako bi odužili dug prema otadžbini i nastavili tradiciju srpskog naroda i svojih porodica, rečeno je na svečanom ispraćaju regruta u Vojsku SCG organizovanom u Loznici“ – iz emisije „Dozvolite...“ 29. februara 2004. godine.

sti ka temama kojima nadležne institucije ne poklanjaju dovoljno pažnje, a koje su posebno značajne za javnost. Obično se takvi prilozi odnose na neke probleme koji traže hitno rešenje, nose potencijalni sukob ili prete dugoročnim posledicama društvu ili pojedinim društvenim grupama. „Bezvremeni“ prilozi u programu „Dozvolite...“ nemaju takav karakter. Njihov je naglasak na redovnom, rutinskom i neproblematičnom, a ne na novom, akutnom, dramatičnom ili spornom. Izbor rutinskih događaja vrši se po kriterijumu zanimljivosti, a ne po kriterijumu njihovog potencijalnog društvenog značaja. Novinari će radije prikazati jedan dan uobičajenog života graničara i obuku diverzantskih ili letačkih jedinica, nego obuku klasične pešadijske jedinice. U prezentaciji ovog drugog događaja bilo bi jasno uočljivo da u njemu nema aspekata koji su posebno važni za javnost i koji bi zaslužili poseban televizijski tretman u informativnoj emisiji, dok prvi događaj vizuelnim i narativnim sredstvima može biti preveden u izuzetan i atraktivan događaj koji drži pažnju gledalaca.

Ekskluzivnost

Iako specijalizovan i jedini takve vrste, program „Dozvolite“ publici pruža malo ekskluzivnih aktuelnih sadržaja o kojima ona ne može saznati iz drugih medija.

U skoro polovini priloga posvećenim aktuelnim događajima ili temama, gotovo 60% odnosilo se na događaje u kojima postoji interakcija Vojske i civilnog dela društva, a koje, pored izveštača programa „Dozvolite...“, prate i drugi novinari. U analiziranom uzorku, takve događaje činili su ispraćaji regruta na odsluženje vojnog roka, akcija uništavanja oružja, otvaranje Sajma naoružanja i vojne opreme, aktivnosti rezervnih vojnih starešina, promocije knjiga vojnih autora ili knjiga o vojnim temama itd. Većina ovih događaja dobila je publicitet u dnevničkim nacionalnim ili lokalnim medijima. Tek oko trećine priloga o aktuelnim događajima (30%) govorilo je o „vojnim“ događajima, odno-

sno o zbivanjima unutar Vojske, kojima novinari programa „Dozvolite...“ imaju ekskluzivni pristup. Od ukupnog broja priloga (81), samo 16% njih predstavlja ove unikatne priloge o aktuelnim događajima unutar Vojske koji nisu pristupačni drugim medijima. U proseku, svaka emisija sadržala je tek dva priloga ove vrste (od prosečnih 13,5).

Međutim, ni ovi ekskluzivni aktuelni prilozi nisu publici pružili poseban uvid u stanje sektora odbrane. Pored toga što su pratili aktivnosti načelnika Generaštaba tokom njegovih poseta pojedinim vojnim jedinicama, oni su se uglavnom odnosili samo na jednu temu – razmatranje borbene gotovosti na vojnim skupovima. Novinarski izveštaji sa ovih skupova bili su međusobno veoma slični i govorili su o zadovoljavajućim ocenama borbene gotovosti postignute tokom 2003. godine. Retko su odstupali od šablona koji publiku obaveštava da su određeni vojni sastavi izvršili planirane zadatke, a unapređenje borbene gotovosti isticali su kao prioritetan zadatak i za sledeću godinu.⁹ Samo tri od osam priloga sadržali su neke konkretnije ocene o ovoj temi.

Neinformativno izveštavanje

„U protekloj 2003. godini Užički korpus je sa uspehom izvršavao postavljene i planirane zadatke i ostvario zadovoljavajući nivo borbene gotovosti, zaključeno je u analizi borbene gotovosti Užičkog korpusa na Tari. Započeti procesi racionalizacije i reorganizacije komandi jedinica zahtevaju realno planiranje i realizaciju određenih sadržaja, a razvijenost, popunjenost i operativni razvoj jedinica korpusa mora biti usklađen sa stvarnim potrebama“ – iz izveštaja u emisiji „Dozvolite...“ 1. februara 2004.

⁹U Zaječarskom garnizonu analizirana je borbena gotovost 9. pešadijske brigade. Ovom prilikom sagledani su zadaci koji su realizovani 2003. godine i utvrđeni su prioriteti za 2004. Komandant korpusa general major Stojan Marković rekao je da je vrlo zadovoljan postignutim stepenom borbene gotovosti...Unapređenje i osavremenjivanje obuke i nastavnih metoda kao i očuvanje i podizanje nivoa borbene gotovosti samo su neki od zadataka koje će u narednom periodu izvršavati pripadnici Zaječarskog garnizona, zaključeno je na analizi borbene gotovosti 9. pešadijske brigade – iz izveštaja u emisiji „Dozvolite...“ 18. januara 2004.

Ekskluzivni sadržaji u emisiji „Dozvolite...“ vezani su samo za neproblematično polje vojnih tema. Oni se sastoje od neaktuelnih priloga koji prikazuju rutinsku svakodnevicu u Vojsci – obuku i vežbe, vojne aktivnosti pojedinih delova Vojske (graničarska jedinica, vazduhoplovna baza), kao i delatnost vojnih ustanova (Vojna bolnica, Vojna gimnazija, Vojno-istorijski institut) ili vojne industrije. Ovi prilozi, po pravilu, dugo traju i pružaju veliki broj detalja kojima se sasvim obične priče medijski dramatišu i predstavljaju se kao izuzetno značajne i važne za javnost. Ekskluzivne informacije ponuđene u programu „Dozvolite...“ više ga približavaju programu koji je namenjen popularizaciji vojske i vojničkog poziva, nego relevantnom izvoru informacija o vojnim temama, kako za publiku tako i za druge medije.

Analičnost

Za razliku od redovnih informativnih programa, program „Dozvolite...“ mnogo više neguje interpretativni od faktografskog pristupa izveštavanju. U programu su najmanje zastupljene vesti – kratki faktografski prikazi pojedinačnih događaja, koji govore o jednoj temi i iz vizure jednog subjekta (9%). Izveštaji, kao duži i detaljniji prikazi pojedinačnih događaja, koji obično imaju više tema ili više subjekata zastupljeni su u 44% priloga. Preostalih 47% priloga, tj. gotovo polovina pripada interpretativnim žanrovima. Međutim, u njima je veoma redak analitički i istraživački pristup, koji objašnjava pojave i događaje ili ukazuje na sporna pitanja i nudi rešenja.

Glavninu ovih priloga (79%, tj. 37% ukupnog broja priloga) čine reportaže. Značaj koji im je dat – traju veoma dugo, prave ih vodeći novinari programa – ukazuje da su reportaže o aspektima vojnog života i inače najznačajniji deo programa. U njima se na dokumentaristički način, uz obilje živog, autentičnog filma sa terena, prikazuju posebno zanimljivi aspekti vojnog života (obuka pilota, izviđača-diverzanata ili pomorskih diverzanata, život u graničarskim ili vazduhoplov-

nim jedinicama) ili portretišu netipične ličnosti koje su u direktnoj ili indirektnoj vezi sa Vojskom (vojnici koji su na odsluženje vojnog roka došli iz Nemačke gde inače žive, slikar koji radi u prostorijama Doma vojske itd.). Iako atraktivne i dinamične, reportaže ne pripadaju analitičkom podžanru, već su fokusirane na ono što je prvo i na površini vidljivo. I njihove teme i ličnosti koje se u njima prikazuju, kao i novinarska retorika, usmereni su na isticanje uspešnih delatnosti, u kojima nema ničeg kontroverznog, ali ni posebno relevantnog za publiku koja želi da se informiše o aktuelnom stanju u sistemu odbrane. U reportažama, koje u proseku traju pet i po minuta, a neretko i deset ili više, nađe se vremena za opis prirodnih lepota, recept kuvarice za pripremu cicvare, opise ličnih doživljaja posle prvog spusta na skijama i za mnoštvo drugih nevažnih informacija.

Tematski prilozi koji problematizuju neki aspekt odbrane, veoma su retki. U analiziranom uzorku, od 81 priloga registrovana su samo tri analitička (4%) o ukupno tri teme – modernizacija vojne opreme, uloga vojske u stvaranju srpske države i civilno služenje vojnog roka.

Novinari programa „Dozvolite...“ u svojim priložima često intervjuišu sagovornike. Od svih tonskih zapisa izjava mnogobrojnih govornika u programu, 49% ih je dobijeno kao odgovor na neko novinarsko pitanje. Međutim, novinarska pitanja, ne samo u reportažama nego i u izveštajima, nisu usmerena propitivanju sagovornika ili dobijanju relevantnih informacija¹⁰ što bi ih učinilo korisnim za gledaoce. Ekskluzivnu mogućnost dijaloga sa sagovornicima novinari koriste samo za dinamiziranje priloga u kojima sami imaju dugačke monologe, kao i za uspostavljanje kolokvijalne atmosfere, zanemarujući informativnu i analitičku funkciju intervjua. Ponekad se mikrofon nudi sabesedniku sa direktnim pozivom da nešto poruči javnosti, pa ume-

¹⁰ Uobičajeni tip pitanja koji novinari postavljaju svojim sagovornicima vidi se u sledećim primerima: „Kakvi su planovi za narednu godinu? Da li jedinica planira još ponešto kad su inovacije u pitanju? Da li ste vi zadovoljni onim što je prikazano u poslednjih desetak dana?“

sto delegiranog glasa publike koji želi da sazna nešto iz oblasti interesovanja građana, novinar postaje „držač mikrofona“ što izabranom sagovorniku omogućava da plasira poruku kakvu želi.

Novinarsko pitanje

Novinar u razgovoru sa pukovnikom, komandantom brigade: „Konkretno, kada govorite o tim zadacima koji su pred vama ili urađeni, šta je to najbitnije što treba poručiti javnosti?“ – iz emisije „Dozvolite...“ 18. januara 2004. godine.

Tematska raznovrsnost

U šest analiziranih emisija registrovane su 42 različite teme priloga. Ovo govori o širokoj tematskoj raznovrsnosti programa. Nijedna pojedinačna tema nije bila dominantna – samo dve su, na primer, dobile 10% ili nešto više vremena. Četiri dodatne teme tretirane su u 5-8% sadržaja, a osam drugih u 3-5%. Ovako veliki tematski raspon odudara od izveštavanja o vojnim temama u dnevnim TV informativnim programima, u kojima je izveštavanje obično fokusirano na tri teme.

Program, međutim, kao prioritete promovise rutinske i bezvremene teme, dok je veoma malo pažnje posvećeno aktuelnim temama sektora bezbednosti – potrebi reforme Vojske, njenom odvijanju i dosadašnjim rezultatima, socijalnom položaju Vojske, uticaju političkih zbivanja na Vojsku itd.

Najzastupljenija tema u analiziranom uzorku emisija je vojna obuka, kojoj je posvećeno 13% ukupne minutaže priloga. Budući da je obuka redovna vojna aktivnost, u kojoj nema mnogo nepoznanica ni uzbudljivosti, nju gledaocima približava izbor posebno zanimljivih oblika obuke – skijanje, pravljenje skloništa u snegu, preživljavanje u teškim uslovima prirode, vežbe pilota, tenkista ili pomorskih diverza-

nata. Ovi prilozi vizuelno su atraktivni, ali su relevantni za mali broj gledalaca koji imaju poseban interesovanje za specifične oblike obuke u Vojsci. Obuka se nikada ne dovodi u kontekst sa promenama u Vojsci i sa potrebama njene modernizacije. Ona je uvek uspešna, vojnici i starešine su pohvaljeni za entuzijazam koji iskazuju pri obuci. Jedini problem koji se pominje, ali se ne razmatra, jeste pitanje sužavanja obuke pilota usled nedovoljnih finansijskih sredstava.

Tema	% minutaže	Tema	% minutaže
Vojna obuka	13	Kultura	4
Vojne aktivnosti	10	Međunarodna saradnja	3
Vojna industrija	8	Vojna oprema	3
Istorija, tradicija	6	Vojno školstvo	3
Vojno informisanje	6	Ispraćaji regruta	2
Borbena gotovost	5	Sajam naoružanja	2
Reforma Vojske	4	Sport	2
Civilna služba	4	Aktivnosti Generalštaba	1
Uslovi života i rada u Vojsci	4	Program „Partnerstvo za mir“	1
Opisi pojedinačnih vojnih jedinica	4	Vojno zdravstvo	1

Druga najzastupljenija tema su redovne aktivnosti pripadnika Vojske (10%), koje su prikazane novinarskim opisima rada posebnih vojnih sastava, samoocenjivanjem vojnika i starešina i dokumentovane autentičnim filmskim materijalom. Aktivnosti su prikazane snimcima obavljanja redovnih vojničkih zadataka, kao i navođenjem planova i ocenjivanja aktivnosti. I kada obrađuju ovu temu novinari su primora-

ni da izaberu posebno atraktivne oblike redovnih aktivnosti – obavljanje graničarskih dužnosti, aktivnosti u vazduhoplovnoj bazi, rad na inovacijama tehničke opreme itd. Kao ni u prikazivanju obuke, tako ni u obradi ove teme nema odgovarajućeg novinarskog angažmana koji bi aktuelizovao život i rad Vojske u kontekstu reforme, kao i u kontekstu problema koji opterećuju vojno funkcionisanje.

Velika pažnja posvećena je vojnoj industriji – 8%. Na ovo se nadozvezuje priča o modernoj opremi vojnika 21. veka (3%), kao i predstavljanje nekog jedinstvenog događaja koji se odigrao u periodu analize, u ovom slučaju prvog Sajma naoružanja i vojne opreme (2%). Od drugih tema, značajnije su bile zastupljene teme koje se bave informisanjem o Vojsci, a u fokusu su se našle zbog obeležavanja značajnog jubileja vojnog izdavaštva (6%).

Reforma Vojske, kao centralni proces u sektoru odbrane, imala je neadekvatan tretman. U odnosu na posvećenu minutažu, ova tema našla se na sedmom mestu prioriteta, zajedno sa još četiri teme koje su dobile isti publicitet (po 4% ukupnog vremena). Reforma je, u stvari, bila glavna tema tri od ukupno 81 priloga analiziranih emisija (4%). Priče o reformi – formiranje Vojnobezbednosne agencije, pripreme za stvaranje socijalnih programa namenjenih višku vojnog kadra, sagledavanje dosadašnjeg toka i rezultata reforme – nijednom nisu predstavljene kao prilozi o reformi Vojske, već u bloku „Međunarodna vojna saradnja“. Novinari su, naime, sve tri teme predstavili prikazujući samo najvidljivije spoljne manifestacije – javno predstavljanje reformisane VBA vojnim atašeima i međunarodni seminari na kojima se razgovaralo o dometima reforme i problemima socijalnog zbrinjavanja viška vojnog kadra. Ovakvim uredničkim izborom reforma Vojske izmeštena je iz aktuelnih procesa u Vojsci (ona postoji samo na nivou priče i seminarskih izlaganja), a smeštena u kontekst odnosa između Vojske i inostranih subjekata, čime je definisana kao pitanje prevashodno međunarodnog, a ne domaćeg značaja.

Reforme kao „međunarodna vojna saradnja“

Seminar o dometima i narednim zadacima reforme zajedno su organizovali Ministarstvo odbrane i NATO, ali ova činjenica u izveštaju nije konstatovana. Ekspertski tim NATO pomenut je samo kao jedan od učesnika seminara („Reforma sistema odbrane bila je tema još jednog u nizu seminara, ovoga puta na višem nivou koji je protekle nedelje organizovan u Klubu Vojske na Topčideru. Pored predstavnika Ministarstva odbrane, Vojske Srbije i Crne Gore, republičkih organa, parlamenta Državne zajednice, učesnici seminara su bili i članovi ekspertskog tima NATO-a“ – iz emisije „Dozvolite...“ 25. januara 2004).

Pojedinačni vid reforme kome je posvećena značajna pažnja bilo je civilno služenje vojnog roka, što je bitna novina u Vojsci Srbije i Crne Gore (4% sadržaja). U nekoliko emisija, publika je upoznata sa više aspekata ove teme, a priliku da predstave konkretna iskustva dobili su i regruti koji su se odlučili za ovaj vid služenja vojske. Međutim, u nekoliko navrata novinari programa „Dozvolite...“ suprotstavili su pojmove redovnog i civilnog služenja, a civilnu službu predstavili u negativnom vrednosnom kontekstu. U jednom izveštaju sa ispraćaja regruta publicitet je dat budućim vojnicima koji se nisu opredelili za civilnu službu, u drugom je civilno služenje indirektno definisano kao neodgovorno¹¹, u trećem se čula osoba koja objašnjava kako ipak „duboko u sebi ima opravdanja“ za one koji su se opredelili za civilnu službu.

O programu „Partnerstvo za mir“, koji je česta tema u dnevnim medijima, govorilo se u 1% sadržaja analiziranih emisija, dok je moguće učestvovanje Vojske u međunarodnim misijama – koje je u drugoj polovini godine bilo jedna od prioritarnih tema u dnevnim

¹¹ „...ispraćena je još jedna generacija regruta sa teritorije Vojnog odseka Kraljevo, generacija koja je, kako je istaknuto, odgovorno prihvatila buduće vojničke dužnosti, jer se niti jedan od ovih momaka nije odlučio za civilno služenje vojnog roka“ – iz emisije „Dozvolite...“ 22. februara 2004. godine.

medijima – potpuno zaboravljeno. U šest emisija o ovoj temi čula se samo jedna referenca u trajanju od 40 sekundi.

Istorija i tradicija posmatrani sa vojnog stanovišta prisutni su u 6% sadržaja. Tradicija je naglašeno prikazana kao slavna i herojska, dok u programu nije bilo nijednog pozivanja na noviju istoriju i problematičnu ulogu vojske u njoj.

Utvrđena tematska struktura programa „Dozvolite...” pokazuje da potreba za reformom odbrane i Vojske nije dominantni žurnalistički okvir kroz koji se razmatranim događajima i temama pridaje značaj. Urednička preferencija neproblematičnih i tradicionalnih vojnih tema i zanemarivanje onih koje imaju aktuelni javni interes i o kojima postoje suprotstavljena mišljenja usmerena je na stvaranje pozitivne predstave o Vojsci kod gledalaca i na limitiranje mogućnosti za drugačija čitanja stvarnosti od ponuđenih interpretacija.

Raznovrsnost mišljenja

U programu „Dozvolite...” čuje se mnogo glasova. Pored 28 novinara, u šest analiziranih emisija uživo je govorilo 148 različitih ljudi, što je u proseku 25 ljudi u svakoj emisiji. Ipak, u programu nema velike raznovrsnosti mišljenja.

Subjekti koji najčešće govore u emisiji „Dozvolite...” su novinari. Za razliku od dnevnih informativnih programa, u kojima novinari saopštene informacije najčešće pripisuju drugim izvorima (akterima događaja, zainteresovanim ili nezavisnim subjektima), ovde su novinari primarni izvor informacija kao direktni posmatrači događaja o kojima izveštavaju. Prepričavanje informacija ili stavova koje iznose drugi izvori je relativno retko i pojavljuje se samo u izveštajima. Žanr reportaže, koji se veoma često koristi u emisiji, odgovara ulozi novinara kao primarnog izvora informacija ili stavova.

Novinari se u ulozi izvora informacija pojavljuju u polovini programa (49% ukupnog vremena). Ako se ovome dodaju i delovi programa koje čine samo aktuelni snimci bez propratnog govora (koje su u ovoj analizi klasifikovane tako da je kao izvor informacija označen snimatelj – 2%), dobijamo da su novinari zastupljeni u više od polovine ukupne minutaže. Drugi subjekt po zastupljenosti su pripadnici Vojske, kojima pripada jedna trećina ukupne minutaže – 31%.

Izvori informacija i nosioci stavova

Subjekti	% minutaže	Subjekti	% minutaže
Novinari	49	Snimatelji	2
Pripadnici Vojske	27	Strani subjekti	2
Predstavnici Generalštaba	4	Predstavnici Ministarstva odbrane	2
Stručnjaci	6	Drugi, pojedinačni subjekti	8

Od pripadnika Vojske priliku da iskažu svoje mišljenje o vojnim temama u emisiji „Dozvolite...” najčešće dobijaju najviši oficiri. Oni su zastupljeni u 53% vremena posvećenog govoru pripadnika Vojske. Pojedinačno, najčešće govore pukovnici i potpukovnici (28%), a zatim generali – bilo oni iz operativnih jedinica ili oni iz Generalštaba (25% minutaže).

Od ostalih pripadnika Vojske najčešće se pojavljuju vojnici (19%). Oficiri koji se čuju i vide u programu najređe su majori (3% ili ukupno manje od tri minuta), kao i poručnici i potporučnici (3%, nešto više od tri minuta), a mnogo češće kapetani (10%). Najmanje pažnje dobili su pripadnici Vojske u podoficirskim činovima (vodnici i zastavnici – 5%),

dok se češće od njih pojavljuju civilna lica na službi u Vojsci (6%). Vojni pitomci dobili su ukupno 1% minutaže.

Lista drugih društvenih subjekata koji govore o vojnim temama je veoma kratka. Među njima su stručnjaci raznih profila, strani subjekti i predstavnici Ministarstva odbrane, kao i raznovrsni pojedinačni subjekti (roditelji regruta, studenti i učenici, sveštenici, slikari itd.).

Stručnjaci (6%) koji se pojavljuju u programu nisu eksperti za vojne teme, već inženjeri koji govore o proizvodnji moderne opreme namenjene vojsci, a eventualno su to psiholozi ili istoričari. O posebnim vojnim temama (ulasku SCG u program „Partnerstvo za mir“) govorila su samo dva stručnjaka i to manje od minuta.

Stranim subjektima (ministri odbrane i diplomatsko-vojni predstavnici) posvećeno je 2% vremena, odnosno pet i po minuta, što je prosečno manje od jednog minuta u svakoj emisiji. Izabrani strani zvaničnici govorili su isključivo afirmativno, bilo da je u pitanju bila vojna saradnja, rene domaće vojne industrije ili podrška koju će dati za ulazak SCG u PZM.

Predstavnici Ministarstva odbrane dobili su publicitet u 2% ukupnog trajanja priloga. Mnogo češće u programu su se pojavljivali predstavnici Generalštaba (4% minutaže). U ime Generalštaba najčešće govori njegov načelnik Branko Krga, koji ujedno predstavlja i subjekat sa najdužim ukupnim vremenom pojavljivanja na ekranu.

Mali broj socijalnih pozicija iz kojih se vidi situacija u odbrani i Vojsci pokazuje da je korišćenje izvora informacija i nosilaca stavova o odbrani i vojsci strogo kontrolisano. Osim sebi i pripadnicima Vojske, pre svega onima sa najviših stepena vojne hijerarhije, novinari retko daju pravo drugim društvenim subjektima da govore o sektoru odbrane. Ovakva neraznovrsnost prikazanih mišljenja odudara od koncepta javnog servisa građana, a nije korisna ni javnosti ni Vojsci, jer ograničava javnu komunikaciju o vojnim temama.

Novinarska retorika

Urednički koncept u središte programa postavlja novinare. Oni su primarni izvori informacija i dominantni naratori koji lično predstavljaju informacije i iznose stavove. Njihov glas čuje se u 49% ukupne minutaže svih priloga. Reporter i sa lica mesta retko prepričavaju informacije koje je izneo neki drugi subjekt, a ako to i čine, takve navode obično pripisuju kolektivnim ili neimenovanim subjektima („rečeno je“..., „zaključeno je...“). Međutim, ono što novinare ovog programa najviše razlikuje od novinara drugih informativnih programa jeste često odsustvo profesionalne distance, odnosno odsustvo neutralnog pristupa Vojsci prilikom izveštavanja o vojnim temama. Afirmativan odnos prema Vojsci ugrađen je u sve elemente uredničkog koncepta. Izbor događaja koji prema uredničkoj oceni zaslužuju javnu pažnju, tema o kojima se govori, subjekata koji o njima izražavaju svoje viđenje, kao i izbor žurnalističkih formi u koje se smeštaju priče o ovim temama, uvek kao rezultat daju koherentnu – pozitivnu i dopadljivu – sliku Vojske. U programu nema suprotstavljenih mišljenja, niti problematizovanja viđenja vojnih tema. Osim što pasivno podupiru percepciju Vojske, koja potiče od najviših vojnih oficira, novinari neretko koriste i izrazito agitatorski govor kojim publici direktno upućuju afirmativne poruke o Vojsci ili, pak, pripadnicima Vojske upućuju mobilizatorske poruke.

Mobilizatorski govor prisutan je najviše u uredničkim uvodnicima na početku emisije. U njima su pripadnici Vojske definisani kao „najo-brazovaniji, psihofizički i intelektualno i, po zahtevu profesije, najprilagodljiviji deo populacije“. Stanje u Vojsci opisuje se sledećim konstatacijama: „Volje i znanja ima. Para nema. Veruje se u ono – što se hoće, to se može. Poštuju se i podržavaju takva nastojanja; (...) Radi se, iako se ima malo, a hoće se mnogo, jer ima znanja, iskrene želje i odgovornosti prema građanima i zadacima koji su im povereni“.

U uvodniku gledaocima uveravaju da se problemi, koji su samo retorički pomenuti („Naravno, ima i problema, ali oni se sagledava-

ju i za njihovo rešavanje iznalaze se načini i pravci“), rešavaju „odgovorno, uz silovitu želju za iznalaženje celishodnih, mogućih i pravednih ishoda“. Da pripadnici Vojske imaju „intelektualnu i emotivnu snagu da sagledaju i bez predrasuda, smelo traže rešenja“, kao i da se protiv teškoća bore „znanjem, humanošću, odlučnošću – tim nepresušnim vrednostima čoveka – odanošću profesiji i visokim osećanjem odgovornosti za izvršenje poverenih zadataka, nadahnućem, bogatom tradicijom demokratskih i slobodarskih tekovina“. Uvodnik ponekad sadrži i direktne aktivističke i moralne apele, kao što je izjava da su „umor ili zamor mogući, ali da za malo-dušnost nema argumenata“.

Mobilizatorski govor

„Između moći i hteti, forme i sadržaja, suštine, između stvarnog i maštanog, razuma i emocije, mora se imati snage i iznaći celishodno delanje čiji rezultat mora biti koristan i na duže staze, i pravedan prema svima koji neminovno daju veći ili manji, ali doprinos stvarnim i željenim uslovima za dalji miran napredak države i društva.“ – iz emisije „Dozvolite...“ 22. februara 2004. godine

Mobilizatorski govor koriste i novinari u redovnim izveštajima i reportažama. Od 25 odsečaka govora koji su klasifikovani kao mobilizatorski, 6 je pripadalo vojnim oficirima¹², a 19 novinarima. Novinarski prilozi završavaju se prigodnim tekstom koji obično nosi aktivističku poruku („Zajedno se uvek može više, bolje i kvalitetnije“).

U njima novinari sopstvene vrednosne sudove izriču kao neupitne činjenice, a subjektima koje su predstavili pripisuju kolektivne emocije, misli i želje, tj. u njihovo ime formulišu poruku publici. Karakterističan primer ove prakse je priča o poseti studenata elektrotehnike komand-

¹² Kao mobilizatorski govor registrovane su izjave tipa „mi imamo starešine osposobljene koje će veoma uspešno da prenesu znanja na svoje vojnike“ ili „uvek može bolje, lepše, brže“.

nom centru na Straževici. Glavninu priloga predstavljaju utisci studenata o opremi za osmatranje o kojoj su do tada znali samo iz teorije. Prilog je počeo reporterskim zapisom o Straževici i njenom značaju tokom NATO bombardovanja 1999. godine, a završava se zaključkom koji nema nikakvog uporišta u prikazanom sadržaju. Novinar, u ime studenata, kaže da studentni na kraju ovog druženja poručuju: „Glasnik Straževice, glasnik je svih nas. Praštamo, ne zaboravljamo“.

U novinarskom tumačenju „sve starešine“ jedne jedinice „spremne su za nova saznanja, za usavršavanje u svojoj struci i napredovanje“.¹³ Pripadnici druge, pak, poručuju da će nastaviti da postižu odlične rezultate iako to niko od intervjuisanih sagovornika ne tvrdi.¹⁴ Mlade starešine na trećem mestu „osećaju da su pred njima velike obaveze i dokazivanje na dužnostima“.¹⁵ U izveštaju o štednji reporter tvrdi da pripadnici Vojske „idejama, zalaganjem i radom doprinose uštedama i racionalizaciji gde god je to moguće“, dok u izveštaju o reformi vojno-bezbednosne službe novinar u ime neimenovanih poznavalaca ovih službi zaključuje da reforme nisu „šminka“, već da su „profesionalno zrele“ i usklađene sa „strogim kriterijumima vodećih zemalja u Evropi i svetu“.

Agitatorska i vrednosno usmerena retorika novinara svakako se može smatrati reliktom programa tipičnim za državno kontrolisanu televiziju, a ne za televiziju koja je u službi javnog interesa.

¹³ „Ovo je inače jedan običan radni dan u Lađevcima. Tek je letenje ono pravo. To ovde svi kažu i za to svi žive i rade. Sve ove starešine i uposleni spremni su za nova saznanja, za usavršavanje u svojoj struci i napredovanje.“ – iz emisije „Dozvolite...“ 29. februara 2004. godine

¹⁴ „Ova jedinica jeste respektivna snaga Vojske SCG, što njeni pripadnici potvrđuju iz dana u dan, a visoke ocene Komande ovde su već odavno standard kome se teži. Tako će biti, poručuju iz 20. brigade, i u ovoj godini, u šta će se ubrzo uveriti inspekcija borbene gotovosti od strane Generaštaba Vojske SCG, kao najvažnije provere i kontrole u našoj armiji.“ – iz emisije „Dozvolite...“ 18. januara 2004. godine

¹⁵ „Najmlade starešine 250. raketne brigade svoju oficirsku karijeru nastaviće stalnim usavršavanjem i praćenjem novih tehnoloških dostignuća u razvoju sredstava PVO. Pred nama su velike obaveze i škola prakse i dokazivanje na prvim dužnostima, poruka je najmlađih starešina koji su osvežili protivavionske redove naše vojske.“ – iz emisije „Dozvolite...“ 22. februara 2004. godine

Nametanje zaključka

„U ovom segmentu sistema odbrane, mogli su zaključiti poznavajući te oblasti, reforme nisu ni šminka ni kampanja, nego profesionalno zrele i izbalansirane sa obavezama i potrebama za efikasnošću u izvršavanju zaštite od terorizma, organizovanog kriminala i drugih pojava koje ugrožavaju domaću, regionalnu i opštu bezbednost u međunarodnim razmerama i po strogim kriterijumima u tome vodećih zemalja u Evropi i svetu.“ – iz emisije „Dozvolite...“ 18. januara 2004. godine

4. Imidž Vojske

Program „Dozvolite...“, pored svog usmerenja na raznovrsne teme i atraktivno filmsko dokumentovanje pojedinih aspekata funkcionisanja Vojske, proizvodi neaktuelnu, fragmentarnu, površnu i nebalansiranu, tj. izrazito pozitivnu sliku Vojske.

Ova slika fokusirana je na svega nekoliko fragmenata identiteta Vojske koji su predstavljani isključivo pozitivno. Centralni deo imidža Vojske je njena izuzetna borbena gotovost i obučenost, koja se održava uprkos finansijskim teškoćama, a zahvaljujući visokom profesionalizmu vojnog kadra i entuzijazmu vojnika. U ovakvoj slici ne vidi se da je Vojska u procesu transformacije, niti se, pak, vidi da postoji ikakva potreba za sprovođenjem reforme Vojske, osim za povećanje vojnog budžeta.

Vojska koja postoji u programu „Dozvolite...“ izvršava sve postavljene i planirane zadatke – „uspešno“, „veoma uspešno“, „izuzetno“ i „dostojanstveno“, a u najgorem slučaju „na zadovoljavajućem nivou“. Ona ima „ambiciozne planove“ za budućnost, održava borbenu gotovost na „zavidnom nivou“ uz „maksimalno angažovanje“ i „visoku pro-

fesionalnost“, neguje „slavne i herojske tradicije“, a njeni regruti prihvataju da je vojna obaveza „najveći humani i patriotski zadatak“.

U proizvodnju pozitivne slike Vojske uključeni su svi elementi uredničkog koncepta – izbor povoda za izveštavanje, korišćenje ekskluzivnog pristupa Vojsci, preferencija žanrovskih formi, selekcija tema i izvora informacija i specifična novinarska retorika.

Selekcionim uredničkim obrazac isključuje kontroverzu bilo kakve vrste. Sporne teme o Vojsci nikada se ne razmatraju. Obilje tema o Vojsci koje su od opšteg interesa – proces reformisanja Vojske, pripreme za najavljenog smanjenje brojnosti, aktuelni socijalni položaj njenih pripadnika, njeno mesto među vojskama regiona u kontekstu savremenih vojnih standarda, odnos prema ratnim zločinima, odnos prema učlanjenju zemlje u NATO program „Partnerstvo za mir“, zainteresovanost za učestvovanje u međunarodnim misijama, odnos sa drugim društvenim institucijama – potpuno su van domašaja dominantnog medijskog okvira.

Postojanje problema u nekom aspektu odbrane konstatuje se retorički, ali se konkretni problemi ne preciziraju niti se o njima saopštavaju pojedinosti. Tipičan primer ovakvog izveštavanja je pominjanje „problema“ i „teškoća“ o kojima visoki vojni komandanti obaveštavaju načelnika Generalštaba prilikom njegove posete vojnoj jedinici. Prema navodu novinara, komandanti su „istakli“ probleme „koji opterećuju održavanje visokog nivoa borbene gotovosti, kao i realizaciju transformacije i reorganizacije“, ali publika nije saznala ništa više o pomenutim „problemima“. Na isti način izveštava se i o tribini o ulasku u program „Partnerstvo za mir“ na kojoj su, prema navodima izveštača, iznete „prednosti i mane“ ulaska SCG u ovaj NATO program. Prednosti su navedene, ali mane nisu.

Jedini problemi koji se pominju su mala budžetska sredstva za finansiranje Vojske, nizak standard profesionalnog vojnog kadra i

zastarelost tehnike. Najčešće su reference na finansiranje Vojske, ali se ono nikada ne razmatra kao posebna tema, niti se o njoj analitički govori. Finansijska situacija u Vojsci pominje se kao data i nepromenljiva nužnost. Ona se opisuje kvalitativno i o njoj se nikada ne saopštavaju detalji niti poređenja koja bi obezbedila realnu sliku položaja Vojske. Na isti način na koji je opisuju pripadnici Vojske („skromni materijalno-finansijski uslovi – pukovnik; teška materijalno-finansijska situacija – general-major; nedostatak finansijskih sredstava – predstavnik Generalštaba; teška ekonomska situacija i težak socijalni položaj pripadnika Vojske – predstavnik Ministarstva odbrane“) kvalifikuju je i novinari („teška materijalna situacija, nedostatak finansijskih sredstava, veoma složeni i teški uslovi“). Ovako neprecizna slika finansijske situacije narušena je samo jedanput u komentaru urednika emisije, koji je uslove funkcionisanja Vojske SCG opisao kao „uslove sa kojima niko u okruženju nema dodira čak ni u ružnim snovima“.

Retorički o problemima

„Na početku obilaska, general major Mladen Ćirković, komandant Prištinskog korpusa, upoznao je načelnika Generalštaba o trenutnom stanju u zoni koju pokriva Korpus i merama koje su preduzete u sklopu reorganizacije jedinica Prištinskog korpusa. Tom prilikom istaknuti su i problemi koji opterećuju održavanje visokog nivoa borbene gotovosti kao i realizaciju transformacije i reorganizacije.“ – iz emisije „Dozvolite...“ 18. januara 2004. godine

U programu se ne razmatraju posledice finansijskih ograničenja u kojima funkcioniše Vojska. Naprotiv, i vojni zvaničnici i novinari trude se da uvere publiku da, uprkos finansijskim teškoćama, Vojska postiže veoma dobre rezultate.

Negativna ocena nekog aspekta situacije u Vojsci dozvoljena je samo načelniku Generalštaba. Nakon obilaska vojnih jedinica u Koppenoju zoni bezbednosti, načelnik Generalštaba je u specijalnoj izjavi za

ovaj program rekao da je zadovoljan uslovima života vojnika u vojnoj bazi, ali ne i uslovima koje vojnici imaju u kasarni. Povoljni uslovi u bazi demonstrirani su živim razgovorom između vojnika i generala, dok o pomenutim „nezadovoljavajućim uslovima života i rada vojnika u kasarni“ izveštač nije rekao nijednu reč, niti je emitovao ijednu sliku.

Prilikom selekcije izvora informacija o Vojsci prednost ima samoocenjivanje Vojske u odnosu na nepristrasna viđenja drugih društvenih aktera, dok novinari na sebe preuzimaju ulogu glavnog nosioca verbalnog i vizuelnog govora koji ne ostavlja prostora za drugačija, nego za pozitivna čitanja Vojske.

* * * *

Povodom 40-godišnjeg jubileja programa „Dozvolite...“, uredništvo je u emisiji 18. januara 2004. godine u uvodniku objavilo neke podatke o ovom programu. Po samooceni uredništva, on ima „vrlo visoku“ gledanost i „nedvosmisleno je uvažavan i od strane inostrane javnosti“. Kao odlike programa koje su zaslužile ova priznanja navedeni su „sadržaj, profesionalna korektnost i specijalizovanost za većinu elemenata koji čine sistem odbrane“.

Radi poboljšanja kvaliteta programa, navedeni su sledeći prioriteti: „da se zanovi oprema barem u tri-četiri dopisništva, da se steknu uslovi za tehnički korektnije i ujednačnije formatiranje rubrika i za finalizaciju emisije, podmlađivanje novinarskog pogona i sadržaja i vizuelno osavremenjivanje rubrika i emisije u celini, smanjenje administriranja u pripremi rubrika za emisiju, zajedničko planiranje akcija i aktivnosti emisije“.

Rezultati ove analize ukazuju na to da prioritet programa „Dozvolite...“ treba da bude izmena uredničkog koncepta emisije kako bi on postao izvor aktuelnih, ekskluzivnih, tematski relevantnih, balansiranih i neutralno predstavljenih informacija o odbrani i vojsci i da samo tako izmenjen može biti kompatibilan javnom televizijskom servisu.

2. IZVEŠTAVANJE NEDELJNE ŠTAMPE O VOJNIM TEMAMA

Analizom nedeljne štampe obuhvaćena su četiri najčitanija informativna nedeljnika u Srbiji i Crnoj Gori – *NIN*, *Nedeljni telegraf*, *Vreme* i *Monitor*. Izabrani nedeljnici praćeni su tokom prva dva meseca – januar i februar – 2004. godine.

Za razliku od dnevne štampe koja je u naznačenom periodu redovno i gotovo svakodnevno izveštavala o zbivanjima i temama značajnim za sektor odbrane, nedeljna štampa posvetila im je veoma malo pažnje. Retko okretanje vojnim temama tek je delimično nadomešteno dubljim i analitičkim uvidom u pojedine teme. U političkim nedeljnicima izrazito su dominirali tekstovi o političkom životu u Srbiji posle vanrednih političkih izbora 28. decembra 2003. godine i o formiranju nove Vlade. Tokom januara vojne teme su gotovo potpuno ignorisane. Ni u jednom od ovih nedeljnika nisu, na primer, izdvojena zbivanja u sektoru odbrane kao dovoljno važna da bi bila posebno analizirana u pregledu događaja iz prethodne godine, iako je 2003. godinu obeležilo nekoliko značajnih promena u vezi sa Vojskom. *Vreme* i *NIN* su u pet januarskih izdanja objavili tek po jedan tekst u vezi sa vojnim temama, *Nedeljni telegraf* jedan u četiri izdanja, a *Monitor* dva (takođe četiri izdanja). Tokom februara, vojne teme dobile su značajniji prostor samo u *Monitoru*.

Ukupno, tokom prva dva meseca 2004. godine, u devet redovnih brojeva, *Vreme*, *NIN* i *Nedeljni telegraf* objavili su po tri teksta u vezi sa odbranom i vojskom, dok je u *Monitoru* bilo osam tekstova (u osam brojeva).

Publicitet dat odbrani i vojsci drastično se razlikovao od onog registrovanog u prvom krugu istraživanja, u maju 2003. U nedeljnicima u Srbiji on je bio značajno manji, dok je u crnogorskom magazinu *Monitor* bio značajno veći. U samo tri broja tokom maja 2003. godine, *Nedeljni telegraf* objavio je 10 tekstova, *Vreme* pet, a *NIN* četiri teksta

koja su potpuno ili većim delom bila posvećena nekoj temi u vezi sa odbranom, tj. svaki od njih je objavio više tekstova (u trostruko manjem broju izdanja), nego na početku 2004. godine. *Monitor*, koji je u maju od četiri nedeljnika najređe tretirao vojne teme (samo tri teksta) i na najmanje analitički način, sada im je dao mnogo veći značaj nego nedeljna štampa u Srbiji.

Pitanja značajna za reformu Vojske, koja su u određenoj meri bila prisutna u ovim medijima i ranije, sada su potpuno ignorisana. Nekoliko značajnih događaja u vezi sa reformom, kao što su priprema programa za socijalno zbrinjavanje viška vojnog kadra, završavanje rada na najznačajnijim doktrinarnim dokumentima, predstavljanje dugoročnog plana reforme Vojske, ni na koji način nisu pomenuti u analiziranoj nedeljnoj štampi.

Značajna sličnost u odnosu na nalaze prvog istraživačkog kruga ogledala se, u velikim razlikama između analiziranih medija, u izboru tema o kojima izveštavaju. Svaki od njih ponudio je publici informacije o potpuno različitim temama iz domena odbrane. Dok su u istom periodu razlike između dnevnih novina bile relativno male, pa je publika saznavala uglavnom o istim događajima i temama bez obzira koje dnevne novine čita, čitaoci različitih informativnih nedeljnika imali su pristup veoma različitim saznanjima.

Izuzimajući *Monitor*, nedeljna štampa je u prva dva meseca 2004. godine propustila da učestvuje u formiranju mišljenja javnog mnjenja o pitanjima koja se se odnose na odbranu i vojsku, kako zbog malog publiciteta koji je dala ovim temama, tako i zbog izbora uglavnom nerelevantnih tema za izveštavanje i malom usmerenošću na visokokvalitetnu obradu tih tema.

Monitor je u svojih osam tekstova najveći značaj dao temama o ulozi vojske u ratovima tokom devedestih i njenim posledicama. Ratna tema i suđenja pripadnicima vojske zbog delovanja u toku rata bili su

predmet polovine tekstova. U njima se govorilo o novinama u suđenju pilotu JNA Emiru Šišiću u Italiji, optuženom za obaranje helikoptera Evropske zajednice, o suđenju generalu Pavlu Strugaru u Haškom tribunalu za ratne zločine zbog uloge koju je imao na dubrovačkom ratištu, o raskoraku između uveravanja vlasti u Crnoj Gori da će haški optuženici biti uhapšeni ukoliko se nalaze na njenoj teritoriji i odustvu takve akcije prilikom boravka optuženog generala Nebojše Pavkovića u Crnoj Gori, kao i o pljačkama imovine Hrvatske i hrvatskih građana tokom rata oko Konavla i Dubrovnika. *Monitorov* pristup ovoj temi znatno se razlikuje od pristupa koji je uobičajen u srpskoj štampi. Osim priče o pilotu Šišiću, kome je zakazano novo suđenje, nijedna od tema u *Monitorovim* tekstovima nije imala veći publicitet u štampi u Srbiji. Tekstovi o suđenjima pripadnicima Vojske razlikovali su se po tome što je *Monitor*, za razliku od medija u Srbiji akcentirao stavljao na rekonstrukciju stvarnih događaja na ratištu, a ne na prikazivanje događaja u sudnici. Podsećanje vlasti na njenu pravnu odgovornost u slučaju generala Pavkovića, takođe, nije manir koji se neguje u štampi u Srbiji.

Ipak, najekskluzivniji *Monitorov* tekst ticao se potraživanja vlade Hrvatske da budu vraćeni tehnička oprema, specijalna vozila i inventar koji su jedinice JNA tokom 1991. godine ukrale sa dubrovačkog aerodroma Čilipi. Novinari *Monitora* sami su detaljno istražili ovu temu. Pored ispitivanja državnih zvaničnika o njihovom odgovoru na ovaj zahtev, oni su ukazali i na razmere pljačke koju su jedinice JNA i razne paravojne i druge grupe izvele na području Konavla i Dubrovnika, saopštavajući crnogorskoj i srpskoj javnosti malo poznate informacije.

Druga tema, značajno prisutna u *Monitoru*, odnosila se na kontroverze oko novoformirane Vojnobezbednosne agencije. Ovoj temi posvećena su dva teksta. Prvi je izveštavao o tome da se centralna vojne bezbednosne službe za sever Crne Gore uselila u prostorije Javnog radio-difuznog servisa Radio Berane, što dovodi u pitanje profesionalizam novinara u ovoj informativnoj kući. Drugi je sadržao komentar na izjavu direktora Vojnobezbednosne agencije Momira Stojanovića o

prisustvu islamskih terorista u Crnoj Gori. U oba teksta VBA je predstavljena izrazito negativno. Tvrdnja Stojanovića tretirana je kao uvreda građanima islamske vere, kleveta i propagandna aktivnost i kao „opasnost za Crnu Goru“. Komentatorski tekst je negirao bilo kakvu transformaciju vojne obaveštajne službe, imenujući uvek VBA kao KOS i predstavljajući ga kao Miloševićev vojni centar moći, a njegove akcije kao „kontinuitet proizvodnje neprijatelja“ kojom se KOS uvek bavio. Umesto centralnog pitanja o dometima civilne kontrole nad ovom službom jedinstvene Vojske Srbije i Crne Gore, što je bio glavni cilj njene transformacije u VBA, kao glavno je tretirano pitanje kako se Crna Gora može zaštititi od „orgijanja srpskog KOS“. Bez pravog fokusa i pamphletskom naracijom, ovaj tekst je umesto analitičkog uvida u probleme vezane za rad obaveštajne službe samo ponudio razloge za povećanje tenzija oko kontroverzne izjave prvog čoveka VBA.

Monitor je od analiziranih nedeljnika jedini posvetio pažnju rezultatima istraživanja Centra za civilno-vojne odnose o odnosu javnosti prema pitanjima u vezi sa odbranom i vojskom. Najzad, poslednji *Monitorov* tekst o vojnim temama bio je portret ministra odbrane Borisa Tadića. Kako je Tadić i inače tokom januara i februara u javnosti više figurirao kao funkcioner Demokratske stranke, nego kao ministar odbrane, tako se i članak u kome je portretisan više bavio njegovom političkom biografijom, nego delovanjem u ministarskom svojstvu. U delu teksta o Tadiću kao ministru naglašen je njegov sukob sa državnim rukovodstvom Crne Gore. Ova tema je često prisutna u delu crnogorske štampe, ali ne i u štampi u Srbiji.

NIN je značaj vojnih tema dodatno umanjio, osim malim publicitetom i sporadičnim praćenjem, neambicioznim tekstovima koji zahtevaju mali profesionalni napor i govore o marginalnim pitanjima. Tokom celog januara objavljen je samo jedan relevantan tekst koji se bavio nagađanjima o ulozi bivšeg načelnika Generalštaba VJ generala Momčila Perišića u Haškom sudu. Povodeći se za informacijama da će Perišić uskoro putovati u Hag, u tekstu su razmatrane mogućnosti nje-

govog pojavljivanja kao svedoka u procesu protiv Slobodana Miloševića ili kao optuženog zbog učestvovanja u ratovima u Hrvatskoj i BiH. Bez mnogo novih činjenica, praćen intervjuom sa Perišićem koji je zapretio da će prekinuti razgovor ako bude pomenuta tema Haga, i izbegavajući da „špijunska aferu“ – o kojoj je Perišić pristao da govori – stavi u bilo kakav vojni kontekst, ovaj tekst više je govorio o ličnosti Momčila Perišića nego o temama značajnim za odbranu.

Drugi *NIN*-ov tekst odnosio se na vojnu industriju. Stanje vojne industrije novinar je prikazao samo viđenjem situacije u fabrici „Zastava oružje“ u Kragujevcu i samo sa stanovišta direktora te fabrike. Iako se ovakvim sadržajima narušava dugo čuvani tabu vojne industrije, tekst nije prekoračio granice niskoprofesionalnog modela „jedan tekst – jedan izvor“ i imao je veći značaj za promociju jedne ličnosti (direktora fabrike), nego za obaveštavanje javnosti o kompleksnom stanju važnog dela odbrambenog sistema. Treći *NIN*-ov tekst, intervju sa predsednikom Srbije i Crne Gore Svetozarem Marovićem, samo je delimično govorio o vojnim temama. Iako one nisu bile u fokusu, u razgovoru sa predsedavajućim Vrhovnog saveta odbrane postavljena su značajna pitanja na koja državni funkcioneri retko pristaju da daju direktan odgovor, između ostalog i to da li treba i da li će SCG povući tužbu protiv NATO što je jedan od uslova za njen prijem u program „Partnerstvo za mir“.

I po kvantitetu i po kvalitetu *NIN*-ovo izveštavanje o vojnim temama bilo je manje značajno od tretmana koji su imale u prethodnom istraživanju maja 2003. godine. Tada je utvrđeno da je, tada centralnu vojnu i političku temu učlanjena u Partnerstvo, *NIN* predstavio sa vrhunskom pažnjom, uz maksimalni profesionalni anagžman, iznoseći širok raspon mišljenja i različitih interpretacija i jasno definišući sporne tačke oko kojih se one suprotstavljaju.

Izveštavanje *Vremena* bilo je takođe manje kvalitetno u poređenju sa ranijim. Od tri teksta, nijedan nije pripadao tipu analitičkog i pro-

blemski fokusiranog teksta izrazito karakterističnog za informativne političke magazine kojima pripada *Vreme*. I po neposrednom povodu izveštavanja (svaki je govorio o po jednom aktuelnom događaju) i po glavnini sadržaja (pretežno faktografski), sva tri teksta bila su bliža vrsti žurnalističkih priča koje su uobičajene za dnevne novine. Dva teksta su bila kratka, nepotpisana, objavljena u rubrici „Međuvreme“, u kojoj se inače predstavljaju događaji iz protekle nedelje, dok je treći izveštavao o javnom skupu posvećenom obeležavanju 200-godišnjice Prvog srpskog ustanka.

Vreme je, kao značajne događaje koji zaslužuju da budu posebno predstavljeni čitaocima, odabralo akciju koju je Generalštab Vojske sproveo radi uništavanja viška oružja i održavanje prvog Sajma naružanja i vojne opreme u Beogradu. Ovi događaji dobili su veliki publicitet u dnevnim novinama, ali je prvi u *Vremenu* imao neke informacije kojih u dnevnim novinama nije bilo. U izveštajima o uništavanju oružja, odnosno protivavionskih raketa „Strela“, novinari u drugim medijima su naglašavali to da SCG nije bila obavezna da uništi zalihe ovih raketa, ali da to čini kao „znak dobre volje“, jer je „oružje pogodno za terorističke napade“. U tekstu u *Vremenu*, ova akcija predstavljena je kao „gest dobre volje prema američkoj vladi“, tj. kao rezultat „molbe“ koju je Amerika uputila raznim zemljama da se oslobode oružja koje bi moglo pasti u ruke „terorista ili iračkih ustanika“. Jedinствене informacije koje je svojim čitaocima ponudilo *Vreme* odnosile su se na dosadašnju upotrebu ovih raketa protiv američkih snaga, kao i na nedovoljnu kontrolu koju su nadležni imali nad njihovom upotrebom.

Ekskluzivnost *Vremena* najviše je došla do izražaja u tekstu „Kruna, mač i mantija“, kojim je pažnja javnosti usmerena ka promociji drugačijeg modela razvoja Srbije od onog kakav je regulisan ustavnim i zakonskim dokumentima. Autor teksta detaljno je predstavio duhovnu akademiju povodom zvaničnog praznika dvovekovnog jubileja Prvog srpskog ustanka koju je organizovala grupa studenata pod okriljem Srpske pravoslavne omladine. Prema *Vremenom* izveštaču, ovaj

skup je predstavljao „poklič za uspostavljanje klerikalne monarhije“ Srbije na svim teritorijama na kojima žive Srbi. U ovom skupu, na čuđenje izveštača, učestvovali su i predstavnici Vojske. Profesor Vojne akademije izložio je viđenje novije vojne istorije i istorije vojske, kako Kraljevine Jugoslavije tako i SFRJ, kao neprekidnog potiskivanja Srba, srpskih tradicija i srpskog vojničkog duha. Ovim tekstom *Vreme* je još jednom naglasilo značaj pitanja odnosa prema prošlosti, posebno odnosa koji Vojska ima prema svojoj ulozi tokom devedestih.

Dok je *Monitor*, s obzirom na pažnju posvećenu vojnim temama, sa poslednjeg mesta u 2003. došao na prvo u 2004. godini, obrnuta promena dogodila se sa *Nedeljnim telegrafom*. Ubedljivo vodeći u maju kada je u tri nedelje imao 10 tekstova koji su se odnosili na širok raspon tema – daleka vojna prošlost, predstavljanje aktuelnih i najava budućih poteza u reformi Vojske, odnos SCG i NATO i novi planovi NATO na Balkanu – *Nedeljni telegraf* je tokom januara i februara objavio samo tri teksta od kojih su se dva ticala jedne iste teme.

Nedeljni telegraf zadržao je neke ranije osobenosti izveštavanja, kao što su fokusiranje na odnose SCG i NATO, najava budućih događaja i njihove interpretacije koje se zasnivaju na neidentifikovanim izvorima, ekskluzivno intervjuisanje stranih bezbednosnih stručnjaka, dramati-zovanje događaja i senzacionalistički intonirani naslovi.

Najopširniji od ovih tekstova govorio je o budućoj vojnoj vežbi, koju je koncipirao NATO, a u kojoj će učestvovati jedinice Vojske SCG i vojske Rumunije. Pozivajući se na nepoznate izvore, *Nedeljni telegraf* je tvrdio da je buduća vojna vežba, po mnogo čemu jedinstvena za domaću vojsku, priprema za ulazak Rumunije u NATO i SCG u program „Partnerstvo za mir“, dok su planovi za vežbu stavljeni u kontekst omiljene teme *Nedeljnog telegrafa* koja se odnosi na strateške planove Amerike da premesti svoje vojne trupe na Balkan i na teritoriju Srbije i Crne Gore.

I sledeći tekst, razgovor sa stručnjakom američkog centra Vudrom Vilsonom, govorio je o skorom prijemu SCG u program „Partnerstvo za mir“, kao i o podršci prijemu Srbije (nije pomenuta Crna Gora) u NATO. Naime, u jednoj rečenici američki stručnjak kaže da „misli“ da „u američkoj vojsci, u NATO, pa i u Evropi uopšte, postoji snažna želja da Srbija bude uključena“ u NATO. Ta rečenica čitaocima je predstavljena u naslovu koji je glasio: „U američkoj vojsci žele Srbiju u NATO“. Treći tekst u *Telegrafu* nagoveštavao je skoro smenjivanje načelnika generalštaba VSCG Branka Krge i to na osnovu neformalnog razgovora koji je visoki funkcioner DSS Dragan Maršićanin vodio sa zaposlenima u jednoj školi u Srbiji.

ZAKLJUČCI

OBAVEŠTENOST GRAĐANA O VOJSCI

- *Zainteresovanost građana Srbije i Crne Gore za pitanja koja se tiču vojske i odbrane je relativno stabilna iz kruga u krug. Prema nalazima, koji su se u III krugu istraživanja ujednačili za obe članice Državne zajednice, svaki drugi građanin iskazuje, u većem ili manjem stepenu, zainteresovanost za ovu tematiku.*
- *Obaveštenost građana o ovim temama je i dalje vrlo slaba. Skoro svaki četvrti građanin procenjuje da je neobavešten, a skoro četvrtina njih ne može ni da proceni svoju obaveštenost. Oni koji su neobavešteni kao glavni razlog za to navode svoju nezainteresovanost za pitanja o vojsci i odbrani. Ređe navođena objašnjenja svode se na neadekvatno informisanje – zasićenost zvaničnim stavovima i uverenje da novinari ne pišu o ovim pitanjima dovoljno jasno i argumentovano. Vrlo mali deo javnog mnjenja doživljava vojna pitanja kao tabu teme.*
- *Građanima je televizija još uvek najvažniji izvor informacija o vojsci i odbrani, sa nešto manjim brojem glasova nego u II krugu istraživanja. U međuvremenu je i dnevna štampa izgubila nešto glasova, ali se zadržala na drugom mestu. Građani se sve više okreću privatnim izvorima – poznanicima koji su sada u Vojsci ili su je nedavno napustili, a značaj pridaju i sopstvenom iskustvu iz vojske. Građani Srbije su kao izvor informacija u koji imaju najviše poverenja označili RTS, dok je najveći broj žitelja Crne Gore odgovorio da ne veruje nijednom izvoru.*
- *Najveći broj ispitanika u obe države članice smatra da mediji u celini posvećuju vojsci i odbrani nedovoljno pažnje. Oni ocenjuju da u medijima nema dovoljno informacija o učlanjenju Vojske SCG u program „Partnerstvo za mir“, učlanjenju u NATO, upotrebi jedinica Vojske i policije van SCG, kao i o vojnoj saradnji sa susednim državama i sa SAD.*

- *Građani Srbije su danas zadovoljniji objektivnošću izveštavanja medija o vojsci i odbrani, nego što su to bili u oktobru 2003. godine. U Crnoj Gori, međutim, znatno je manje onih koji veruju da mediji ispunjavaju ovaj važan kriterijum i oni uglavnom ukazuju na previše negativan odnos prema vojsci i odbrani.*
- *„Top lista“ zanimljivih tema vrlo se malo promenila u sva tri kruga istraživanja. Javnost smatra da mediji treba da posvete najveću pažnju reformama u Vojsci (smanjenje, profesionalizacija, modernizacija), a zatim redovnim aktivnostima (svakodnevni život vojnika, njihova obuka, vežbe, školovanje). Na trećem mestu u Srbiji su pitanja u vezi sa trošenjem vojnog budžeta i socijalno-ekonomskim položajem Vojske, a u Crnoj Gori mogućnost povratka Vojske na Kosovo i Metohiju.*

GRAĐANI O STANJU U VOJSCI

- *Vojska je i dalje institucija društva koja zauzima visoku poziciju na listi institucija od poverenja. Građani SCG veće poverenje imaju jedino u crkvu. Vidno je, međutim, da se nastavlja trend postepenog pada poverenja javnosti u Vojsku. Spram rezultata iz I kruga, u Srbiji je zabeležen pad od petnaest procenata, a u Crnoj Gori od blizu deset. Ovaj je trend, međutim, samo dodatna potvrda ukupnog pada poverenja javnosti u sve institucije društva. Vojsci i dalje najviše veruju niže obrazovani građani, a poverenje u nju raste sa godinama života ispitanika.*
- *Poverenje građana SCG u Vojsku prvenstveno potiče iz njihovog uverenja da je vojska glavni garant mira i bezbednosti. Iza toga sledi uverenje da je Vojska tokom poslednjih deset godina štitila naše nacionalne interese. Blizu trećine građana SCG ističe da je*

vojska dobra škola života. Oni koji nemaju poverenja u Vojsku to najčešće pravdaju tvrdnjom da je ona slabo obučena, opremljena i naoružana.

- *Svaki peti ispitanik iz Crne Gore i svaki deseti iz Srbije smatra da se Vojska meša u političke procese. Skoro polovina ispitanika u Crnoj Gori i dve petine u Srbiji nije umelo da proceni da li se i koliko Vojska meša u politiku. Važan je, međutim, podatak da dve trećine više ili visokoobrazovanih iz Srbije smatra da se Vojska retko ili nikada ne meša u politiku. Oko trećina građana SCG je i dalje uverena da vojne tajne službe utiču na politička zbivanja.*
- *Građani još uvek imaju više poverenja u Vojsku nego u organe koji njom komanduju i rukovode. Poverenje u ove organe je u odnosu na II krug palo u proseku za deset podeoka. Da to može da izazove jači osećaj opšte i lične nesigurnosti, govori i podatak da polovina građana SCG smatra da im lična bezbednost najviše zavisi od sposobnosti državnog rukovodstva.*
- *Nešto više od polovine ispitanika iz Srbije, kao i nešto više od trećine iz Crne Gore smatra da je Vojska sposobna za izvršavanje svojih zadataka. Tome, dakako, protivreče podaci da dve trećine ukupno pitanih smatra da su uslovi života vojnika nezadovoljavajući, te da blizu polovine njih iz Crne Gore i dve petine iz Srbije smatra da je životni standard oficira loš. Isto tako, blizu polovine stanovnika SCG smatra da u Vojsci ima korupcije. Pri tome, polovina ispitanika iz Srbije i nešto više od trećine iz Crne Gore smatra da u Vojsci ima manje korupcije nego u društvu.*
- *U skladu sa padom poverenja u institucije društva i organe komandovanja i rukovođenja Vojskom je i blagi porast nezadovoljstva javnosti radom njenih izvršnih naredbodavaca. Pozicije su sada promenjene, pa najveće poverenje uživa načelnik Gene-*

ralštaba general Branko Krga, a iza njega slede ministar odbrane Boris Tadić i predsedavajući VSO Svetozar Marović.

- Potvrđeni su nalazi iz prethodnog kruga prema kojima većinski deo javnosti prihvata procesuiranje ratnih zločina, dok polovina smatra da su pripadnici JNA i VJ činili ratne zločine tokom ratova na teritoriji nekadašnje SFRJ. Znatno je, ujedno, porastao broj onih koji smatraju da počinocima ratnih zločina treba da sude domaći sudovi.

OČEKIVANJA GRAĐANA OD REFORME VOJSKE

- Za građane Srbije i Crne Gore najveću pretnju po bezbednost sveta predstavljaju vojne intervencije SAD pod nazivom „preventivni rat“. Slede potom potencijalni sukobi oko prirodnih resursa, pa sukobi bogatih i siromašnih zemalja, te međunarodni terorizam i organizovani kriminal. Pretnju, pak, bezbednosti SCG prvenstveno predstavljaju potencijalni sukobi u nacionalno mešovitim sredinama, organizovani kriminal, te ekonomski i socijalni sukobi i napetosti. I u III krugu ispitivanja potvrđeno je da su javnosti Srbije i Crne Gore, uz manje i ne naročito bitne razlike, saglasne u viđenju pretnji bezbednosti zajedničke države, što obećava podršku javnosti izradi zajedničke politike (strategije) bezbednosti Državne zajednice.
- Potvrđeni su prethodni nalazi po kojima javnost ceni da od stranih država najveću potencijalnu pretnju bezbednosti SCG mogu predstavljati Albanija i SAD, a u znatno manjoj meri Hrvatska i Nemačka. Pri proceni koja je zemlja naš najveći prijatelj, javnost pokazuje veliku uzdržanost, a među takvima Grčka je u Srbiji zadržala prvo mesto, a u Crnoj Gori Rusija je izbila na čelo liste prijatelja.
- Ispitanici smatraju da njihova lična bezbednost najviše zavisi od sposobnosti državnog rukovodstva, a zatim, u duplo manjem pro-

centu izbora, od jake vojske. Skoro trećina ispitanika u Srbiji i petina u Crnoj Gori misli da bi okretanje Zapadu i učlanjenje u Evropsku uniju najviše doprinelo bezbednosti SCG, dok skoro četvrtina u obe države članice misli da treba zadržati nezavisnu poziciju i oslanjati se na sopstvene snage u odbrani zemlje.

- Velika većina ispitanika je saglasna da SCG treba da postane članica programa „Partnerstvo za mir“. U tome u oba uzorka vidno prednjače obrazovaniji. Isto tako, apsolutna većina u oba uzorka smatra da bi učlanjenje u Partnerstvo donelo više koristi nego štete. Međutim, javnost Srbije još uvek je uzdržanija od javnosti Crne Gore u iskazivanju svog poverenja u ovaj program, ali se u III krugu ta razlika smanjuje. Podrška javnosti učestvovanju Vojske SCG u međunarodnim mirovnim misijama se, ujedno, stabilizovala na nivou ostvarenom u prethodnom krugu istraživanja.
- Sada je, međutim, znatno manje onih – oko četvrtine u oba uzorka – koji misle da SCG treba da postane članica NATO. Prijemčivost za ovu opciju raste s povećanjem školske spreme. Vidljivo je, međutim, da je poverenje u NATO, inače malo, u međuvremenu smanjeno u obe države članice na oko 5%, a i ranije razlike u ovom pogledu su znatno smanjene.
- Nastavljen je trend povećavanja procenta ispitanika koji se protive da SCG odustane od tužbe protiv NATO za agresiju 1999. godine, čak i u slučaju kada je to uslov za ulazak u zapadne saveze. Isto tako, većina odbija mogućnost povlačenja tužbe protiv NATO u zamenu za odustajanje Hrvatske i BiH od tužbe protiv SCG (SRJ) za agresiju i genocid.
- U III krugu procent ispitanika koji smatraju da u Vojsci SCG treba hitno sprovesti reforme je povećan i stigao je do skoro jedne trećine.

Ostale pristalice reforme – polovina pitanih – misli da sada ima važnijih stvari o kojima treba brinuti. Isto tako, troškovi za vojsku i odbranu nalaze se, po proceni ispitanika, tek na petom mestu prioriteta u raspodeli državnog budžeta. Prema oceni javnosti prioriteta u reformi Vojske su smanjivanje brojnog stanja, modernizacija naoružanja i opreme, te poboljšanje njenog materijalnog položaja. Uspostavljanje demokratske civilne kontrole nad Vojskom i ograničavanje moći tajnih vojnih službi su takođe jedan od prioriteta, ali manjeg ranga nego prethodni. Međutim, preko polovine ispitanika u oba uzorka podržava tvrdnju da u demokratskom društvu vojska mora biti pod kontrolom demokratski izabranih civilnih organa vlasti.

- Pri projekciji daljeg razvoja Vojske najveći broj ispitanika u oba uzorka naglasak stavlja na njeno bročano smanjivanje i modernizovanje u skladu s mogućnostima društva. Opcija stvaranja zasebnih vojski Srbije i Crne Gore pod zajedničkom komandom privukla je nešto više od po jedne desetine ispitanika u oba uzorka.
- Najveći broj ispitanika – oko dve petine – smatra da verske obrede treba obavljati samo van vojnih kasarni, a skoro isto toliki procent misli da Vojska ne treba da se bavi pitanjima u vezi sa religijom.
- U odnosu na drugi krug smanjene su razlike u mišljenjima oko učestvovanja stranih stručnjaka u reformi Vojske: to bi sada prihvatilo oko jedna petina ispitanika u obe države članice.

MEDIJSKO IZVEŠTAVANJE O ODBRANI I VOJSCI

- Istraživanje specijalizovanog TV programa „Dozvolite...“ obuhvatilo je šest pojedinačnih emisija tokom mesec i po dana (od 18. januara do 29. februara 2004). Korišćena je metoda kvantitativ-

no-kvalitativne analize sadržaja. Analiziran je ukupno 81 prilog, a u svakom od njih su posebno registrovane sve teme o kojima se govori i svi subjekti koji o ovim temama govore.

- Rezultati analize pokazuju da je program „Dozvolite...“ bliži tipičnom proizvodu državne televizije, koja nastoji da kod građana stvori poverenje u sistem odbrane prikazujući im jednostranu, uprošćenu i dopadljivu sliku Vojske, nego proizvodu javnog servisa, koji računa na kritičku i aktivnu javnost u optimizaciji sistema odbrane.
- Samo polovina priloga u analiziranim emisijama (53%) odnosila se na aktuelne događaje u sektoru odbrane. Oni uključuju svečane događaje (proslave jubileja vojnih jedinica i ustanova i druge vojne svečanosti), kao i ritualne događaje male informativne vrednosti za publiku (na primer, ispraćaji regruta). Tek u jednoj trećini priloga (34%) predstavljena su aktuelna zbivanja u Vojsci koja imaju potencijalni interes za širu javnost.
- Samo 16% priloga se odnosilo na značajna a aktuelna događanja u Vojsci, kojima novinari programa „Dozvolite...“ imaju ekskluzivni pristup. Najveći deo ekskluzivnih priloga u programu pokriva neproblematično polje standardnih vojnih tema. U njima je prikazana rutinska svakodnevnica u vojsci – obuka i vežbe, aktivnosti jedinica, vojnih ustanova ili vojne industrije.
- Skoro polovina (47%) priloga u programu pripada interpretativnim žanrovima koji nude nešto više od pukog predstavljanja činjenica. U njima je, međutim, veoma redak analitički i istraživački pristup koji objašnjava pojave i događaje ili ukazuje na sporna pitanja i nudi rešenja. Glavninu nefaktografskih priloga (79%) čine reportaže koje nemaju analitičku orijentaciju, dok je u celokupnom programu bilo svega 4% tematskih priloga, koji problematizuju neki aspekt odbrane ili vojske.

- Program emisije „Dozvolite...“ odlikuje velika tematska raznovrsnost. Međutim, kao prioritetne on promovira rutinske i bezvremene teme – vojna obuka (13% ukupnog vremena), redovne aktivnosti pripadnika Vojske (10%), vojna industrija (8%), vojno informisanje (6%). Reforma Vojske imala je neadekvatan tretman. Ona se po minutaži našla na sedmom mestu prioriteta, zajedno sa još četiri teme koje su dobile isti publicitet (po 4% ukupnog vremena). Priče o reformi – formiranje Vojnobezbednosne agencije, pripreme za stvaranje socijalnih programa namenjenih višku vojnog kadra, sagledavanje dosadašnjeg toka i rezultata reforme – nisu nijednom predstavljene kao prilozi o reformi Vojske, već u bloku „Međunarodna vojna saradnja“.
- Program „Dozvolite...“ situaciju u odbrani i vojsci predstavlja sa stanovišta malog broja socijalnih subjekata. U programu najčešće govore novinari i pripadnici Vojske. Novinari se kao izvori informacija ili mišljenja pojavljuju u polovini ukupne minutaže (51%), a pripadnici Vojske u jednoj trećini (31%). Prilikom da iskažu svoje mišljenje o vojnim temama među pripadnicima Vojske najčešće dobijaju viši i visoki oficiri – pukovnici i potpukovnici (28%), a zatim generali (25% minutaže). Osim njih, pojavljuju se još samo strani subjekti (2%), predstavnici Ministarstva odbrane (2%) i stručnjaci (6%) raznih profila (inženjeri, psiholozi, istoričari).
- Novinari ovog programa nemaju profesionalnu distancu prema predmetu izveštavanja, već neguju izrazito afirmativan odnos prema Vojsci. Oni, pre svega, pasivno podupiru percepciju Vojske koja potiče od najviših vojnih oficira. Isto tako, novinari neretko koriste i izrazito agitatorski govor, kojim publici direktno upućuju afirmativne poruke o Vojsci. Mobilizatorski govor je prisutan najviše u uredničkim uvodnicima, ali i u izveštajima i reportažama u kojima novinari sopstvene vrednosne sudove izriču kao neupitne činjenice, a subjektima koje su predstavili pripisuju kolektivne emocije, misli i želje.
- Publicitet koji su odbrani i Vojsci dali analizirani nedeljni listovi – NIN, Vreme, Nedeljni telegraf i Monitor – tokom prva dva meseca 2004. godine (januar i februar), drastično se razlikuje od onog registrovanog u maju 2003. U nedeljnicima iz Srbije, on je i po kvantitetu i po kvalitetu bio značajno manji, dok je u crnogorskom magazinu Monitor bio značajno veći.
- Nedeljna štampa se znatno razlikovala po izboru tema o kojima izveštava. Čitaoci ovih nedeljnika imali su pristup veoma različitim saznanjima, budući da nijedan od njih nije govorio o istoj temi. Za razliku od Monitora, nedeljnici u Srbiji opredelili su se za marginalne vojne teme, čijoj je obradi uglavnom nedostajao analitički pristup. Tema reforme Vojske bila je podjednako ignorisana u svim nedeljnicima.